

Konzultacijski proces o Inicijativi za osnivanje REKOM

Pregled mišljenja, prijedloga i preporuka

srpanj – prosinac 2009.

Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

Pula, Hrvatska
1. srpnja 2009.

Konzultacije su organizirali Centar za građanske inicijative Poreč (Hrvatska) i Documenta (Hrvatska). Skupu je prisustvovalo 25 sudionika/ca iz organizacija za ljudska prava, udruga stradalih i obitelji nestalih, organizacija mladih, ženskih grupa, profesionalnih udruga i lokalnih vlasti u Istri. Amir Kulaglič iz Srebrenice (BiH), Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska) i Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska) bili su predavači, dok su skup moderirali Biserka Momčinović (Centar za građanske inicijative Pula, Hrvatska) i Goran Božičević (MIRamiDA centar Grožnjan, Hrvatska). Radio Pula, Tv Nova izvještavali su sa događaja. Novi list i Glas Istre su objavili razgovor s Amirom Kulagličem, autora Mladena Radića, kao i tekst „Prekinuti šutnju i poricanje“ autorice Tatjane Gromače.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke sudionika/ca:

U ime Socijal-demokratske partije slažem se da postoji potreba za osnivanje REKOM-a.

Ni sva politika ni svi ljudi nismo jednaki i ja osobno mogu reći, a i mogu reći u ime stranke zbog koje sam ovdje [SDP] (...) apsolutno podržavam jedan ovakav pristup i potrebu osnivanja REKOM (...) Ja vjerujem i SDP podržava. Vjerujem da će stranka potpisati ovu pristupnicu i da ćemo je vratiti vama (Antun Peruško, Socijal-demokratska partija, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Cilj REKOM-a može biti pomirenje, ali to je proces koji zahtijeva dijalog, otvaranje prostora za preispitivanje i različita stanovišta.

I, zapravo, kad kažemo pomirenje, onda to nije pomirenje gdje ćemo se svi grliti, ljubiti, držati figu u džepu, reći nije važno što je bilo, nego pomirenje koje zahtijeva ovakve razgovore, koje zahtijeva pitanja, koje zahtijeva cijeli niz procesa suočavanja s prošlosti. Pomirenje kao proces, ali i cilj, pomirenje koje znači da se nasilni sukobi više desiti neće. (Goran Božičević, MIRamiDA, Hrvatska,

Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Proces koji će proizlaziti iz ovakve inicijative je meni daleko važniji u ovom smislu nego u tehničkom, tko će ući, kakav ćemo sastav imati, hoćemo li ovaj mandat ovako ili ćemo se strukturirati onako (...) Ići u što više mjesta (...) i konačno otvoriti prostor u kome se u ovim pitanjima ozbiljno, slobodno i sa različitih stanovišta (...) govori. Jer to je osnovni preduvjet da se onda počne rješavati. (Mladen Momčinović, Centar za građanske inicijative Poreč, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

REKOM može podstaći suđenja, u brzini i kvaliteti procesuiranja.

Od REKOM-a očekujem i dodatan pritisak, edukaciju, podizanje svijesti u našem društvu, a posebno u pravosuđu. Jer mislim da sama činjenica da će se evidentirati ponovno činjenice, da će možda nekakvi pomaci se učiniti i u našem pravosuđu, u brzini i kvaliteti suđenja. (Biserka Momčinović, Centar za građanske inicijative, Poreč, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Svi ratni zločini i sve žrtve moraju biti registrirani.

U pripremi ovog sastanka intenzivno sam tragala za nekim osobama koje su svjedočile, koje su ostale iza svojih obitelji i koje su tražile svoje obitelji, ja ih nisam našla. Da li je vrijeme učinilo svoje, da li su se naprosto preselili (...) Željela bih da i te povrede ljudskih prava, ti nestanci, te neriješene sudbine, ubojstva budu registrirana u državnom registru. (Biserka Momčinović, Centar za građanske inicijative, Poreč, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Pitanje je postoji li na prostorima nekadašnje SFRJ spremnosti da se žale tude žrtve i osude zločinci u vlastitim redovima.

Euripid je također rekao da se veličina jednog naroda ogleda u njegovoj sposobnosti da žali i žrtve kod drugih naroda i njegovoj spremnosti da osudi zločince u vlastitim redovima. Ja se pitam jesmo li mi u cijelosti spremni za tu maksimu na ovim prostorima? (Antun Peruško, Socijal-demokratska partija, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Mediji mogu odigrati značajnu ulogu u podsticanju na suosjećanje prema drugim žrtvama.

Vrlo je bitna ta uloga koju mogu odigrati mediji. Bitno je da mediji prenesu dalje te priče (...) Bitno je da su ona prenošena preko televizije jer bi se tu ljudima razjasnilo: 'Pa vidiš bilo je stradalih na različitim stranama rata.' (Vesna Teršelić, Documenta, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Civilno društvo u Hrvatskoj ne smije pristati da se destrukcije, ubojstva, progon, razaranja nametnu kao vrijednosti Domovinskog rata.

Kod nas u Hrvatskoj opravdani obrambeni rat u jednom se momentu pretvorio u floskulu o dignitetu domovinskog rata. Rat je po svojoj prirodi kriminalno djelo. On je destrukcija. On je krvoproliće (...) Dostojanstvo imaju ljudi (...) Ta destrukcija, to krvoproliće kod nas se pokušava nametnuti kao vrijednost Domovinskog rata. Hoćemo li mi pristati na vrijednosti destrukcije, ubojstva, progona, razaranja? (...) Ne možemo pristati na to. (Mladen Momčinović, Centar za građanske inicijative, Poreč, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

REKOM treba istražiti ulogu medija u pripremanju rata - neki su slušali medije, otišli na front i počinili zločine.

Znate da su ove neke zločince stvarali mediji? Sjećate se prije rata, sjećate se o Kosovu šta se pisalo? Sva ta orkestracija se događala kroz medije. Dakle, oni su bili politički, dakle mnogi zločinci su izmanipulirani. (Dževdet Hadžiselimović, Udruga Protagonista, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

U Hrvatskoj, posebno u Istri, treba organizirati konzultacije s organizacijama manjina koje će vidjeti svoj interes da se uključe.

Pa bismo mogli to isto mi, ovdje sigurno, napraviti i sa organizacijama nacionalnih manjina koje su ovdje dobro organizirane i koje će sigurno vidjeti svoj interes da se u to uključe i tako dalje. (Mladen Momčinović, Centar za građanske inicijative Poreč, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Inicijativa za REKOM ima cilj da spriječi šutnju i poricanje zločina.

Ono sa čime se žrtve stalno pa i svi normani ljudi susreću u društvima nastalim nakon raspada SFRJ, jeste šutnja i poricanje (...) Šutnja se koristi kao metod da opravdate sve ono što niste uradili, poricanje je šansa da opravdate i to što ste nešto uradili da nije to baš sve tako. Ova inicijativa ima za cilj: prekinimo šutnju i poricanje, da počnemo stvarati platformu da javno govorimo o zločinima. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Žrtve se plaše da ispričaju svoje priče, jer su odgovorni za zločine u političkim strukturama.

Vratio sam se u Srebrenicu, živim tamo. I na moju veliku žalost svakodnevno susrećem ljude za koje znam da su bili dio zločina kao organizatori, izvršioци ili podstrekači (...) oni su na moju veliku žalost najčešće uključeni u vlast (...) i oni mogu da kreiraju neki ambijent vrlo teškog života, punog straha i psihoze. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Svjedoci koji su trebali doći danas da ispričaju svoje priče nisu došli. Zašto nisu došli? Zato jer ih je strah. Zato jer u njihovoj lokalnoj okolini postoji nekakav lokalni šerif od kojeg imaju strah (...) Ova komisija treba postići to da se polako mijenja ta paradigma. Ova komisija treba postići to da tim ljudima polako počne strah ulaziti u kosti. (Tatjana Gromača, dnevnik Novi list, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Kada REKOM završi svoj mandat koaliciji ostaje zadaća oko primjene preporuka o reparacijama i povratku izbjeglih i raseljenih.

I kad komisija ponudi taj zvanični zapis, onda je moguće raditi i na dodatnom objašnjenju, jer je pitanje pravičnog obeštećenja u Hrvatskoj još uvijek otvoreno kao što je još uvijek otvoreno pitanje povratka. (Vesna Teršelić, Documenta, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Za pridobijanje javnosti mora se čuti glas žrtava.

Treba ići agresivnije u društvo. Znači prije svega preko medija. Znači bućati. Biti prisutan (...) Dajte

malo jumboplakate sa leševima (...) *Nek se sjeti da je taj leš nečija mama, tata, sin ili brat i da je ubijen tu prekučer.* (Tatjana Gromača, dnevnik Novi list, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Mora se čut (...) glas tih žrtava, treba krenut agresivno tako nešto, jer ljudi (...) ne vole se vraćat, pogotovo mi koji nismo doživjelo od rata ništa ovdje u Istri (...) Rat smo vidjeli samo na televiziji (Denis Sgagliardi, Udruga mladih Zum Pula, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Čini mi se da imate neke prejake izraze (...) Kampa-nja da, ne agresivna. Mi ne smijemo biti agresivni. (...) Klonite se onog što samo po sebi može ponovno proizvoditi probleme. Znači, oprezno, promišljeno. (Dževdet Hadžiselimović, Udruga Protagora, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Članovi REKOM trebaju biti osobe od integriteta, profesionalci u svojim oblastima, prihvatljivi u čitavoj regiji i kadri oduprijeti se pritiscima. Članovi REKOM trebaju biti i predstavnici žrtava.

Ljudi (...) u toj komisiji koja će utvrđivati šta se dešavalo tokom tih godina, da ti ljudi rade onako dosta profesionalno svoj posao, da to ne bude pod nekim političkim pritiscima odradeno kao što su u principu radi u raznoraznim komisijama, radnim skupinama i tako dalje. (Denis Sgagliardi, Udruga mladih Zum Pula, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Jedna stvar oko koje bi trebali da se složimo to je da članovi REKOM-a moraju biti ljudi posebnog moralnog kredibiliteta, koji uživaju (...) kredibilitet u cijeloj regiji (...) Ne bi tu trebalo da bude mjesta za političare (...) Čini mi se da bi u ovoj komisiji trebali biti znanstvenici, sociolozi, psiholozi, advokati, ali i predstavnici određenih udruga, jer čini mi se da su najmanje u mnogim stvarima čuje riječ žrtava (...) Uglavnom se od njih traži da budu davaoci informacija, ali vrlo malo se priča o njihovim potrebama. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Mladi se priklanjaju zaboravu i relativizaciji. Pitanje prošlosti treba riješit danas dok je to još uvijek u fokusu javnosti.

Mladi ljudi su prihvatili tu teoriju zaborava, glavu i sve ostalo pod tepih, glavu u pijesak, ništa se nije desilo. Ako mi to zaboravimo, kao da se nije desilo. (...) većina je na tragu nekakve relativizacije zločina. (Tanja Carić, Gimnazija Pula, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Ono šta ne želim, ne želim da se ja i još moja generacija za šezdeset godina, ako doživimo tih šezdeset godina, kačimo na temama Domovinskog rata. Znači to treba riješit sad dok je to još svježije i odlična je to stvar. (Denis Sgagliardi, Udruga mladih Zum Pula, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Ključno je da činjenice dođu u dokumente, nastavne programe, udžbenike i u odgoj djece. Samo na taj način mogu se spriječiti različite interpretacije.

Ja sam uzela sebi udžbenik povijesti iz Republike Srpske u BiH, iz Federacije BiH, naš iz Hrvatske, iz Srbije i baš me zanimala interpretacija ovih događaja, raspada Jugoslavije. Naravno, svako na svoj način interpretira. I to je problem, to je taj problem što opterećuje utvrđivanje istine i zato jedino ovaj regionalni pristup može biti jedini ispravan put. (Lidija Lešić, profesorica filozofije i povijesti iz Poreča, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Ja sam zainteresiran posebno da nešto od ovog što ćete vi radite dođe u dokumente, nastavne programe, u udžbenike i u odgoju (...) Djeca da nam budu primarna (...) To je ključno. (Dževdet Hadžiselimović, Udruga Protagora, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Naše ministarstvo i naše obrazovanje u kurikulumima nema ovo o čemu mi sada govorimo, što je strašno važno. (Tanja Carić, Gimnazija Pula, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Vlast zloupotrebljava udruge žrtava koje često govore kao produžena ruka vlasti, a ne kao predstavnici žrtava.

I žrtve često puta pristupaju ili pribjegavaju toj metodi šutnje i poricanja ili minimiziranja tuđih žrtava. Pa zato što su jednostavno politički zlou-

potrijebljeni ili su manipulirani tako da često puta govore kao produžena ruka vlasti, a ne kao predstavnici žrtava. To se najčešće odnosi na nekakva udruženja ili udruge. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Cilj inicijative i REKOM je stvoriti atmosferu u kojoj će biti neprimjereno i nedopustivo negirati zločin.

Mislim da će biti veliki uspjeh ove inicijative kad dođemo u onu fazu kad će zaista biti neprimjereno, nepoželjno, kad će biti nedopustivo da se poriče zločin prema bilo kome. (Eugen Jaković, Dokumenta, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Inicijativa za REKOM može poslužiti drugim društvima sa sličnim problemima da se nose sa zločinima počinjenim u prošlosti.

Ali mi se čini da gradimo, ne čini, nego sam uvjeren da gradimo infrastrukturu za obračun sa zlom u nekim sljedećim ratovima. Mi nemamo na ovoj planeti mehanizama koji će se nositi sa zlom. (Goran Božićević, MIRamiDA, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Potrebno je u proces uključiti političke partije i vjerske zajednice.

Vjerske elite i izuzetno ugledni vjerski uglednici su bili protivnici utvrđivanja činjenica. To je ono što boli (...) Jer ja od njih očekujem da oni nas uče ljubavi, toleranciji, razumijevanju, a ne ksenofobiji (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Bilo je riječi da će se razgovarati sa vjerskim zajednicama, što je vrlo dobro, jer se često konfesija i nacionalnost povezuju na neki način i tu je bio jedan od razloga mobilizacije, (...) na ovim našim područjima. I drugo što mislim da je vrlo važno, to je razgovarat s političarima. (Mladen Momčinović, Centar za građanske inicijative Poreč, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Konzultacije o Inicijativi za osnivanje REKOM organizirati kao javne skupove, otvorene za sve zainteresirane građane.

Pa ne bi bilo loše kad su te konzultacije u gradovima, da recimo to bude javni skup, otvoren za sve zainteresirane građane. Da se oni informiraju sa letcima u poštanskim sandučićima na kojima će se objasniti šta je to ustvari REKOM. (Tatjana Gromača, dnevnik Novi list, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pula, Hrvatska, 1. srpanj 2009.)

Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Zvornik, BiH
18. jul 2009.**

Konzultacije su organizovali Udruženje Anima 2005. (BiH) i Udruženje porodica zarobljenih i nestalih općine Zvornik (BiH). Skupu je prisustvovalo 22 učesnika i to su bili predstavnici udruženja žrtava, porodica palih boraca i veterana, nevladinih organizacija, mjesnih zajednica, vjerskih institucija i medija. U konsultacijama su uzeli učešće predstavnici Ureda Visokog predstavnika u BiH, Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju (OESS), i Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu. Uvodničari su bili Mevludin Lupić (Udruženja porodica zarobljenih i nestalih općine Zvornik, BiH), Branko Todorović (Helsinški odbor za ljudska prava u RS, BiH) i Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), dok je skup moderirao Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH).

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Članovi REKOM trebaju biti stručne i moralne osobe koje imaju povjerenje javnosti. Civilno društvo mora imati odlučujuću ulogu u definiranju kriterija za izbor članova REKOM, kao i u izboru njegovih članova.

Osobe koje budu birane u komisiju treba da imaju nepodijeljenu podršku društva, jedan ugled u društvu i da su prihvaćene od šire javnosti. (Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH, Konzultacije s lokalnom zajednicom Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Komisija mora biti sastavljena od moralno-kredi-

bilnih ljudi, stručnih, koji mogu na pravilan način tumačiti utvrđene i verificirane činjenice. Zašto? Pa mi živimo u društvu totalno politiziranom gdje političke i vjerske elite uglavnom manipulišu našim mišljenjem, našim osjećanjima. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Bitno je da tu rade stručnjaci, mladi ljudi i moralni ljudi (Zekerijah Hadžić, Asocijacija studenata Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2007.)

Komisija mora biti neovisna od onih koji ih formiraju. I civilno društvo u regiji mora imati značajan uticaj u definiranju kriterija, ali i izboru tih ljudi. Ako ostavimo to vladama pod navodnicima da oni biraju svoje poslušnike, bojim se da nećemo doći do onoga što hoćemo. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Vrlo je važno omogućiti počiniocima da javno govore o zločinima koje su počinili kako bi javnost dobila priliku da sazna činjenice o počinjenim zločinima.

Sada isto možemo postaviti i pitanje kako bi u Bosni i Hercegovini bilo prihvaćeno da neki od počinilaca zločina, recimo, govore javno u toj komisiji i da to mediji prenesu i da to žrtve gledaju i tako dalje (...) Mnogi bi rekli da je zapravo to (...) dobra prilika da neko od tih počinilaca javno govori o onome što je počinio i u čemu je učestvovao. (Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Javna slušanja žrtava i svjedoka su nam potrebna, jer mogu doprinijeti izgradnji solidarnosti sa žrtvama, koje danas nema.

Nekada ta javna govorenja [žrtava i svedoka] svakako mogu da, prije svega, pobude solidarnost u društvu, koju mi danas u Bosni i Hercegovini, nažalost, nemamo. (Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Potreban je aktivniji rad organizacija civilnog društva, kako bi došlo do formiranja komisije. Kada dođe do njenog formiranja, organizacije

civilnog društva trebaju vršiti monitoring rada komisije.

Ja mislim da ovakvi skupovi, djelovanje ovakvih nevladinih organizacija i raznih organizacija, da bi moglo pomoći i olakšati proces osnivanja ove komisije. (Zekerijah Hadžić, Asocijacija studenata Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Sve države treba da podstaknu i da stoje iza te komisije (...) Nevladin sektor iz svih tih država na neki način biće kontrolor rada te institucije, formirane od strane država. (Zorana Petković, Radio Osvit, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Postoji dilema da li počinioci zbog saradnje sa komisijom trebaju biti amnestirani ili da im se samo ublaži kazna.

Ja sam tog mišljenja da bilo kakvu informaciju, ko god dao, da nije za oslobođenje od kazne (...) Svrha kazne jest preventivno djelovanje da se takvo nešto u budućnosti, da se tako nešto ne bi činilo. (Zekerijah Hadžić, Asocijacija studenata Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Mislim da je dobar primjer (...) da govore i žrtve, ali isto tako trebaju govoriti i počinitelji. O samoj mjeri koliko će eventualno amnestirani počinitelji biti, to je stvar, hajde da kažem, procjene struke (...) ne mora značiti da i sama priznanja krivice daju punu amnestiju. (Mustafa Muharemović, Medžlis Islamske zajednice u Zvorniku, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Obzirom da još uvijek nisam našao najveći dio mojih poginulih ja sam ipak sklon da se pred ovom regionalnom komisijom pojave izvršioци pod uslovom da mogu dati određene informacije o masovnim grobnicama, pojedincima i tako dalje. (...) Meni je 50 godina. Ja nemam još puno vremena možda čekati. Možda u Srebrenici mnoge majke koje su izgubile djecu i muževe, nemaju vremena čekati. Zato i jesam da im se da šansa. Da li će biti amnestirani ili neće, da li će biti ublažavanja odgovornosti, to je stvar procjene komisije. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Mandat komisije treba obuhvatiti ulogu medija u pripremi oružanog sukoba.

Mislim da bi trebalo oslikati i ulogu medija u pripremi ratno-huškačke propagandne mašinerije u periodu pripreme rata (...) sigurno bi i taj segment trebala ova komisija, po mome ličnom mišljenju, obuhvatiti, u generiranju nacionalizama kod svih strana. (Samir Palić, Mjesna zajednica Kula Grad u Zvorniku, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Potrebno je da se komisija bavi uzrocima rata, naročito ulogu JNA i međunarodne zajednice.

Mišljenja sam da bi trebalo oslikati i odgovornost i ulogu vojnog rukovodstva, odnosno general-štaba bivše SFRJ (...) Oružjem JNA napravljeni su ti zločini. Dalje, također i uloga međunarodne zajednice bi trebala u tom periodu, znači, kakva je bila (...) posebno na dešavanja na prostoru Bosne i Hercegovine, kada je jednom golorukom narodu nametnut embargo na naoružanje dok su sve ostale strane imale tu mogućnost. (Samir Palić, Mjesna zajednica Kula Grad u Zvorniku, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Komisija se treba baviti rješavanjem pitanja nestalih. Da bi se riješilo pitanje nestalih, potrebno je obezbijediti saradnju svih nivoa vlasti, naročito općina, vojske i policije.

Pozdravljam svaku inicijativu koja bi unaprijedila ove naše probleme, prvenstveno proces traženja nestalih. (Radomirka Duvnjak, Odbor za traženje nestalih, Opštinska organizacija porodica palih boraca u Vlasenici, BiH, Lokalne konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Još uvijek tragamo za 500 osoba sa područja općine Zvornik, znači, za lokalitetima masovnih grobnica. To je najveći razlog zbog kojeg smo mi [Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik] potpisali ovu izjavu o pristupanju Koaliciji za REKOM. (Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Žalosno je da, evo, 14 godina nakon završetka rata imamo toliki broj nestalih (...) Mislim da svaka žrtva zaslužuje da ima svoj identitet i da ima svoje obilježje, odnosno da se na dostojanstven način

pokopa i sahrani (...) Sigurno da lokalne zajednice na čijim prostorima su izvršene egzekucije žrtava, da bi trebali znati gdje su te žrtve i pokopane. Tako da ova komisija, po mom dubokom mišljenju bi trebala vršiti pritisak prema lokalnim zajednicama u procesu traženja nestalih osoba kako bivšim vojnim rukovodstvima tako i civilnim. (Samir Palić, Mjesna zajednica Kula Grad u Zvorniku, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Komisija treba napraviti popis i žrtava i počinilaca.

Slazem se (...) da bi ova komisija trebala imenovati počinioce ratnih zločina jer, ipak... Ako imenujemo žrtve neka nasuprot toga imaju i oni koji su počinili te ratne zločine bez obzira iz kojeg naroda dolaze. (Samir Palić, Mjesna zajednica Kula Grad u Zvorniku, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Potrebno je napraviti partnerstvo s medijima kako bi se obezbijedilo da javnost dobije informacije o ratnim zločinima. Mediji trebaju dati više prostora za pozitivne primjere.

Mislim da tu treba jedna zaista ozbiljna reforma i pomaci, a to je da mediji daju više prostora ne samo žrtvama, nego isto tako da daju više prostora plemenitim stvarima koje se dešavaju i koje su se dešavale u našoj bliskoj i daljoj prošlosti (...) Mi smo čuli maloprije o ulozi medija u pripremi rata. To je nesumnjiva jedna stvar koju treba istražiti, ali, isto tako, treba natovariti ulogu medijima za ozdravljenje ukupnog društva. (Mustafa Muharemović, Medžlis Islamske zajednice u Zvorniku, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Ovdje smo danas u više navrata čuli [pozivanje na] medije i ja se slažem s tim, da su mediji ti koji mogu pomoći u utvrđivanju činjeničnog stanja. (Hiba Ramić, Fondacija Mezarje, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

REKOM treba imati mandat da ispituje ulogu i pojedinaca i institucija.

Čime će se baviti ova komisija, da li pojedincima, da li institucijama? Mislim da je prvenstveno bitno da se bavi institucijama što će dovesti i do pojedinaca koji su činili takve stvari. (Zekerijah Hadžić,

Asocijacija studenata Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

I kad me pitate čime treba da se bavi ova Regionalna komisija, da li ponašanjem pojedinaca ili institucija (...) Pa to je neodvojivo. Mi moramo shvatiti da je zločin vrlo sofisticiran proces u kojem imate ideale, projektante, ideologe, podstrekače, izvršioce (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

REKOM treba da se bavi postupcima pojedinaca ili i djelovanjem institucija, (...) od vojnih, civilna zaštita, MUP, općine (...) Svi oni ljudi koji su pobijeni bez obzira s koje strane dolazili, civilna zaštita je bila ta koja je odvozila posmrtnu ostatke. Znači, tu ćemo dobiti ujedno i one ljude, odnosno i pojedince koji su odgovorni i koji bar nam mogu pomoći u otkrivanju masovnih grobnica. (Hiba Ramić, Fondacija Mezarje, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

REKOM treba imati neposrednu saradnju s pravosudnim organima.

Većinu ovih zločina koji su počinjeni na području opštine Zvornik... Vode se neki sudski procesi. Oni su u toku, ali za većinu tih zločina još niko nije odgovarao (...) Komisija bi, znači, trebala da ima najužu saradnju sa tužilaštvima radi što brže dostave, da kažem tako, podataka, činjenica o ratnim zločinima. (Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Parlamenti u regionu trebaju donijeti zakonske odluke o korištenju činjenica koje REKOM bude utvrdio, kao dokaza u sudskim postupcima.

Mi ćemo u ovim konsultacijama morati voditi računa (...) da li ono što ova komisija utvrdi kao činjenicu se može koristiti kao dokaz pred nadležnim sudovima? (...) To bi možda iziskivalo da kod donošenja odluka od strane parlamenata ovih država se donese i odluka, jer time bi se možda dopunio ZKP [Zakon o krivičnom postupku], da ono što utvrdi komisija se može koristiti kao dokaz. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

REKOM treba imati tri cilja: utvrđivanje činjenica, verifikacija činjenica, tumačenje činjenica.

Zašto se ova naša komisija treba da zove regionalna komisija za utvrđivanje činjenica? Često puta neko kaže zašto to nije regionalna komisija za utvrđivanje istine. Istina je relativna i svako od nas ima vlastitu percepciju istine. Kad je u pitanju Bosna i Hercegovina ovdje imaju najmanje 3 istine (...) bošnjačka, srpska i hrvatska, (...) Ja sam skloniji da ovo ostane regionalna komisija za utvrđivanje činjenica. Drugo, ova komisija ne bi samo trebala (...) ostati na nivou utvrđivanja činjenica, jer mnoge činjenice su već utvrđene (...) tako da bi ova komisija morala raditi i na verifikaciji već utvrđenih činjenica, pogotovo ako se radi o pravnim, činjenice koje su utvrdile relevantne sudske institucije u jednom nepristrasnom sudskom postupku. Treća stvar čime bi se trebala baviti ova komisija jeste pravilno tumačenje utvrđenih činjenica. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

REKOM treba započeti svoje istrage od 1990. godine

Ja predlažem, znači, da uzmemo period od '90. godine. (Hiba Ramić, Fondacija Mezarje, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Žrtve očekuju da u nadležnosti REKOM bude iniciranje programa reparacija.

Trebalo bi se dotaći pitanje kada je u pitanju program REKOM-a, a to je pitanje reparacije za žrtve. (Mustafa Muharemović, Medžlis Islamske zajednice u Zvorniku, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Moramo dati svoj doprinos da ovo ubrzamo da bi upravo te žrtve doživjele satisfakciju. A satisfakcija znači dobiti informaciju, sahraniti svoje najmilije, imati mjesto gdje možeš otići da na jedan pristojan i dostojanstven način suočiš se, možda, i sam sa sobom, je li, suočiš se sa svojim morama, sa svojim teškim snovima. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Saznavanjem činjenica o zločinima iz prošlosti spriječiće se njihovo ponavljanje.

Ali, molim vas, kad je u pitanju prošlost, mi moramo jasno utvrditi šta je se desilo. Pa zašto? Pa da nam se ne ponovi, gospodo. Ako budemo od prošlosti napravili bijelu zastavu po kojoj može pisati ko šta hoće i mahati kako ko hoće, bojim se da će moj sin i vaša djeca, nedaj Bože, biti neke nove žrtve. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Mi želimo da mladi ljudi, na neki način kroz saznavanje i utvrđivanje pravih činjenica o tome šta se desilo, preuzmu odgovornost za budućnost (Alma Mašić. Inicijativa mladih za ljudska prava, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zvornik, BiH, 18. jul 2009.)

Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

Knin, Hrvatska
4. kolovoza 2009.

Konzultacije s lokalnom zajednicom u Kninu organizirali su Udruga Žena Drniš (Hrvatska), Hoću kući Knin (Hrvatska) i Documenta Zagreb (Hrvatska). Skupu je prisustvovalo 30 sudionika/ca i promatrača, predstavnici/ce udruženja žrtava, povratnika i ostalih stradalnika/ca, obiju kninskih zajednica, te članovi i članice Koalicije za REKOM u Hrvatskoj.

Javno svjedočenje žrtava predstavljalo je centralni dio kninskih konzultacija. Svjedočili su Jovan Berić (Varivode), Milena Perčin (Drniš) i Radoslav Bobanović (Knin). Na skupu je govorio i saborski zastupnik SDSS-a Ratko Gajica.

Predavači su bili Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu), Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska) i Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska).

O kninskim konzultacijama izvijestili su lokalni mediji (Hrvatski radio Knin) kao i Nova TV u svojim udarnim informativnim emisijama, a u reportaži o zaključcima skupa je izvijestio Novi list.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke sudionika/ca:

Potrebno je ostaviti čisti trag za buduće generacije, imenovati i žrtve i počinitelje, kako se ne bi ponovile iste greške.

Moramo biti kritički osviješteni i biti svjesni kroz što smo prošli i što je to danas i što će biti sutra (...) mi sudionici tih događanja, tog vremena (...) moramo ostaviti valjani, bistri, čisti trag iza sebe za one koji dolaze da bi sutra znali bolje živjeti na ovim prostorima. Jer bez istine nećemo moći živjeti koliko god ona bila teška. Tko nas je mučio? Mi to znamo. Znamo i tko nije. Ne mogu svi Srbi odgovarati za sve, kao ni svi Hrvati. Zločini ne zastarijevaju, ali kao i žrtve i zločinci imaju svoje ime, moramo ih otkriti! (Radoslav Bobanović, bivši zatočenik, zatvor Stara bolnica, Knin, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Cilj REKOM treba biti i pomirenje. Javna svjedočenja žrtava mogu da pomognu u tome.

Meni samo istraživanje, suočavanje sa istinom, istraživanje zločina bez nastavka (...) Ja razmišljam kako ugraditi tu dimenziju pomirenja. Ona je vrlo važna (...) Mislim da je to jedna dimenzija koja je nužna. Mnogi ljudi neće znati ovo što smo danas čuli, ova svjedočenja žrtava. Kroz ta svjedočenja mislim da se mogu naći strane koje su bile na jednoj i na drugoj strani. (Ljubo Manojlović, Srpski demokratski forum, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Među običnim svijetom postoji kapacitet za pomirenje.

Među običnim svijetom, ja sam uvjeren da postoji kapacitet za razumijevanjem ove ideje o kojoj vi govorite i skroz uprošćeno govoreći, među običnim svijetom postoji veliki kapacitet za pomirenje. Njega naprosto treba otkriti, dovesti na glavnu pozornicu. (Ratko Gajica, zastupnik u Hrvatskom saboru, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009.)

REKOM može otkriti počinitelje zločina. Odgovornost je na pojedincima a ne na narodima.

'A šta imaš s njima razgovarati, oni su ti roditelje pobili, a ti s njima sjediš' (...) ja tako ne razmišljam (...) ne smatram da je to počinio svaki Hrvat, nego da su to pojedinci počinili kojima nažalost još nije poznato ime i što me u svemu ovome na neki način veseli ova inicijativa koja bi možda mogla da razotkrije te počinitelje i da se dođe do istina koje će nas sigurno odvesti u nekom boljem smjeru. (Jovan Berić, Srbin iz Zadra, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Zalagat ću se do kraja svog života da se suočimo sa istinom. I nisu svi ljudi krivi, ni s jedne ni druge strane. Da nije bilo grešaka i propusta, bilo je i to smo mi svjedoci (...) posebno mi koji smo se našli na suprotnim stranama, ali život teče dalje i dok god ljudi ine kažu da je kriv pojedinac, a ne kompletno jedna nacija (...) dotle nema suživota. (Milena Perčin, Hrvatica iz Drniša, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

S vlastima treba ostvariti suradnju, ali se političarima ne smije dozvoliti da se miješaju u rad REKOM.

Kako tu komisiju, kako njenu čednost sačuvati od političara? Mislim da je opasnost ako se upletu mnogo političari u to. Istovremeno ako nisu uključeni, (...) kako doći do podataka (...) svaka vlast imat će nekog sitnog interesa. (Ljubo Manojlović, Srpski demokratski forum, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Proces konzultacija i prikupljanje milijun potpisa osigurava legitimitet inicijativi i onemogućava da je vlasti ignoriraju.

Zbog postizanja nekog širokog legitimiteta komisije važni su i ovi konzultacijski procesi i potpisi koji će se prikupljati kasnije (...) nego je važno to da će ljudi ispred (...) koalicije stajat na cesti na negdje, razgovarat sa ljudima diljem regije, o tome kakvu ideju imamo (...) da ćemo na taj način zapravo u izravnoj komunikaciji sa ljudima dobiti potporu za osnivanje komisije, a gdje će onda biti teže i političarima (...) ignorirati ovu cijelu inicijativu. (Mario Mažić, Inicijativa mladih za ljudska prava, Zagreb, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Osim informiranja, cilj konzultacija je promijeniti stvari u lokalnim zajednicama.

Taj konzultacijski proces (...) ovdje u Kninu za cilj ima prije svega s jedne strane predstaviti Inicijativu za REKOM (...) ali također imamo želju (...) prije nego što dođe do ostvarenja našeg glavnog cilja, da samim konzultacijskim procesom (...) promijenimo stvari na terenu. (Eugen Jakovčić, Documenta, Zagreb, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Žrtve Srbi i Hrvati žele pomoći u otkrivanju stradanja žrtava iz drugih zajednica, i ne žele nositi teret zločina koji su počinili drugi.

Volio bih da ti koji se negdje nalaze, a da nisu toliko ogrezli, dođu i pomognu nama kao što ja želim pomoći isto tako da se razotkriju određene gluposti, zločini (...) i tko je to napravio. Ne mogu na svojim leđima nositi teret nekoga tko je to radio iz budalaštine, iz gluposti. Ne iz hrvatstva, ne iz srpstva, iz čega ja ne znam. (Radoslav Bobanović, bivši zatočenik, zatvor Stara bolnica, Knin, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Svi, uključujući žrtve, trebaju se suočiti sa prošlošću i događajima koje su preživjeli, jer će bez toga ponovo zavladati ekstremizmi i dogodit će se zlo.

Da budem iskrena (...) niti volim čeprkati po tim prošlostima. Međutim, svjesna sam toga da dok god se ne suočimo i mi osobno kao pojedinci sa prošlošću i sa događajima koje smo preživjeli, a isto tako ne kažemo ih otvoreno svima koji su u našoj zajednici, da neće biti daljnjeg mira i da će (...) ekstremizmi ponovno zavladati (...) dogodit će se zlo koje ja nikad više ne bih željela da se dogodi. (Milena Perčin, Hrvatica iz Drniša, Hrvatska, Lokalne konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Inicijativa za REKOM ima smisla, ali sud može više napraviti za žrtve.

Mislim da ova inicijativa ima određenog smisla, ali mislim da ipak neće napraviti ono što možda može sud u ovom momentu obećavati ili očekivati.

(Jovan Berić, Srbin iz Zadra, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Koalicija za REKOM i civilno društvo, ali i međunarodne organizacije imat će obavezu pratiti kako vladine institucije primjenjuju te preporuke.

Svaki izvještaj ima preporuke koje se tiču i utvrđenih činjenica, ali i prijedloge za programe obeštećenja za žrtve. I vrlo je bitno da koalicija onda prati kako ide primjena tih preporuka (...) zadatak koalicije je na neki način bdjeti nad time, što se dalje događa. (...) Različite međunarodne institucije i udruge žrtava i organizacije za ljudska prava (...) Odgovorne su sudjelovati u procesu primjene preporuka. (Vesna Teršelič, Documenta, Zagreb, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Mladi u Hrvatskoj žele saznati činjenice o prošlosti, jer od toga zavisi kako će izgledati budućnost.

Meni je jako važno naglasiti da mi želimo kao mladi saznati neke činjenice. Želimo saznati istinu, želimo biti dio nečega što jest proces suočavanja s prošlošću. To je jako važno za nas, jer je bitno kako ćemo dalje graditi budućnost (...) Komisija (...) za nas je (...) bitna na razini suočavanja i učenja, za nas je ona bitna na razini prijenosa nečega dalje, na neke nove generacije. (Emina Bužinkić, Mreža mladih Hrvatske, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Meni se jako sviđa što su u te razne skupine konzultacija uključene ove lokalne konzultacije, zato što u svim ovim postjugoslavenskim državama postoje prostori koji su apsolutno bili pogođeni ratom i čak i ako ljudi koji su na tom području živjeli, nisu, kako bih rekao, žrtve u nekom strogom smislu riječi. (...) Ova forma lokalnih konzultacija mislim da je nužna. (...) ali mi je drago da je cijela Koalicija za REKOM uvidjela važnost tog procesa (...) za te lokalne, male zajednice iz kojih ljudi drukčije ne bi mogli doći do riječi. (Slaven Rašković, Documenta, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Knin, Hrvatska, 4. kolovoz 2009)

Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava o Inicijativi za osnivanje REKOM

Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo
5. septembar 2009.

Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava organizovalo je Udruženje porodica nestalih 22 maji (Kosovo). Skupu je prisustvovao ukupno 41 učesnik, prvenstveno iz porodica nestalih. Predavači su bili Ylber Maxhuni (Youth Step, Kosovo), Valdete Idrizi (CBM, Kosovo) i Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Konsultacije su moderirali Valdete Idrizi (CBM, Kosovo) i Avni Melenica (22 maji, Kosovo).

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Udruženja porodica nestalih Albanaca treba da imaju zajednički stav prema Inicijativi REKOM, a ne da neka udruženja istupaju samostalno.

Mi smo savez 19 udruženja i imamo zajednički savet. I gospodin Avni treba da razgovara sa savetom, treba da se sakupi savet i u svim ostalim udruženjima, treba razgovarati sa savetima, da bismo bili jedinstveni u vezi sa jednim ovakvim pitanjem [Inicijativa za REKOM]. (Xhafer Veliju, Pengu i Lirisë, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Albanci i Srbi treba da sarađuju i informišu jedni druge, jer je to jedini način da reše pitanje nestalih.

Ja sam shvatio šta je u stvari. Treba da sarađujemo jedni sa drugima (...) Ako mi međusobno ne sarađujemo, Albanci i Srbi, ako ne informišemo jedni druge u vezi sa ovim pitanjem, mi onda nećemo moći da rešimo niti jednu jedinu stvar. (Xhafer Veliju, Pengu i Lirisë, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Kosovski mediji ne prate aktivnosti udruženja porodica nestalih. Ni posle 10 godina od zločina u Vučitrnu/Vustrri, nijedna televizija nije došla na godišnjicu.

Od 22. maja, od kada mi održavamo skupove niko od medija nikada nije došao do sada, niti jedna kamera. TV Priština(...) TV 21 (...) su imali obavezu da dođu (...) Zatim KTV i tako redom. Evo redom deset godina svakog 22. u Vučitrnu održavamo skup, ali nam niko ne dolazi. Sramota je. (Mamut Sala, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Počinioci zločina u Vučitrnu/Vushtrri nalaze se na Kosovu, slobodno se šetaju.

Ja sam zaista besan na vladu (...) Znamo jako dobro ko je sve to uradio 22. maja, imenom i prezimenom, da li su jednoga uhapsili? Ne. U Mitrovici su, tuda se kreću, u Priluzju, Gojbuljama, redom (...) Sramota je (Mahmut Syla, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Mi imamo sva imena i prezimena tzv. „kriznog štaba“. Imenom i prezimenom su svi oni na listi koju smo pronašli u skupštini opštine. O ovome smo obavestili i međunarodne predstavnike i predsednika opštine, ali nikakve mere nisu poduzete, iako se zna da su oni bili organizatori koji su napravili ovaj masakr. (Musli Melenica, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Za porodice je najvažnije da dobiju posmrtno ostatke svojih nestalih i da ih sahrane. Inicijativa REKOM je nada za porodice.

Hteli bismo da vas podržimo u ovoj inicijativi u ime članova porodica nestalih i ako Bog da, da uz našu i vašu zajedničku saradnju, kao i naše vlade pronađemo naše nestale (...) Najveća želja i najveće bogatstvo bi mi bilo da pronađem svog oca, da saznam gde mu je grob. Nisam došao zbog ručka, niti bih napravio i jedan korak zbog ručka ili zbog jednog centa, nego sam prvenstveno došao zbog oca i da podržim sve vas, članove porodica i sve one koji danas nisu tu, jer nisu mogli da dođu. (Naser Kadriu, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Ja sam Musli Melenica, član sam porodice nestalih. Imam pet nestalih članova. Ja podržavam ovu inicijativu i želim da nastavite napred. Inicijativa je zaista prikladna i siguran sam da je svi učesnici

ovde podržavaju. (Musli Melenica, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Pozdravljam vas i čestitam vam na jednoj ovakvoj inicijativi, dobar posao ste napravili što ste je započeli. Član sam porodice nestalih. Što se tiče sastanaka sa članovima porodica nestalih, mogu reći da se svaki dan sastajemo (...) Mi koji smo ovde na Kosovu, (...) Ali većina su u inostranstvu, oni ne mogu da znaju koliko se često mi ovdje sastajemo (Fatime Melenica, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Ja sam Isa Latifi, predstavnik Udruženja političkih zatvorenika. Ja takođe kao i svi podržavam ovu ideju. Veoma je dobra (...) Vidi se da ljudi imaju svoje interese, trče za njima (...) Zato još jednom ponavljam, hvala svima onima koji su bili i jesu inicijatori ovog pitanja (Isa Latifi, Udruženje političkih zatvorenika, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Porodice žrtava pate zbog svojih nestalih i zbog siromaštva i nebrige.

Treba da znamo jednu stvar, koliko puta ćemo da uradimo nešto za ove ljude, jer im svaki put ponovo vraćamo patnju tog dana (Vehbi Halili, pravnik, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Svaki put kada neko inicira ovakve ili slične inicijative, treba da je jako obazriv. Po pitanju ovih ljudi nije ništa urađeno niti od strane naše vlade (...) a da ne govorim o nekim udruženjima (...) Članovi porodica koje imaju nestale imaju jednu bol, ali imaju i jednu drugu bol, a to je da imaju ekonomske probleme. (Vehbi Halili, pravnik, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Mi ne želimo govore, želimo rezultate. Jasno i glasno, šta države rade vani to je sve rekla-kazala. Mi ćemo da govorimo o ovome, da nas je zahvatila besparica, nemaština, sve nas je zahvatilo, ostala su nam siročad. Želimo rezultate, ne govore (Mahmut Syla, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Kosovski zakoni koji regulišu prava po osnovu nestale osobe nisu adekvatni.

Da bih dobio jedno uverenje u opštini, treba da ponesem potvrdu da ne plaćam takse. Ako odem kod lekara, traži ti knjižicu, a da mu kažem da imam trojicu ubijenih sinova, odmah bi mi rekao da lažem. Kada okreneš sa druge strane primam 130 eura za jednoga sina. A druga dvojica nisu moja? Ništa ne primam. (Arif Zeka, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Potrebno je organizovati konsultacije s porodicama žrtava, kako bi se dobile informacije o njihovim potrebama.

Veoma je važno organizovati konsultacije s porodicama žrtava da bismo saznali koje su njihove potrebe, koja su njihova razmišljanja, da znamo kako da se orijentišemo (Nazim Bahtiri, Youth Step, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Potrebno je osnovati regionalni fond za obeštećenje žrtava i njihovih porodica.

Ne može da se razvija ni jedna država, da na jednoj strani ima posle tog rata jako puno bogatih, a da ima jako puno porodica žrtava koje nemaju za svakodnevni život. To nije dobro ni za mlade kao neka lekcija šta se događa kad se počine zločini, da ostaje veliki broj ljudi, porodica, koje ne mogu da žive. I to je vrlo važno da se time vrši pritisak na vlasti, da se pokušava što više da to bude neki prioritet u socijalnoj politici, a da se u međuvremenu misli ko bi to sve mogao da pomogne, da se stvori regionalni fond koji bi onda mogao da utvrdi nivoe, kategorije žrtava i da nekako napravi pravičnu raspodelu tih kompenzacija. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Za porodice nestalih nije važno da li je Srbija priznala Kosovo – zna se da je u vreme nestanka Kosovo bilo pod kontrolom Srbije - najvažnije je da se reši pitanje nestalih.

Nije uopšte važno da li će nas Srbija priznati ili neće. To za nas članove porodica žrtava nije važno.

Dajte da radimo zajedno, dajte da razrešimo pitanje članova porodica nestalih. (...) Zna se i sada i znalo se ranije gde je krivac. Sve je na Kosovu bilo pod kontrolom Srbije. (Xhafer Velu, Pengu i Lirisë, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Potrebno je napraviti pregled ratnih zločina po opštinama, kako bi se zabeležila istina za buduće generacije.

Imao bih jedan predlog koji je više za članove porodica, ali i za sve građane Vučitrna (...) Naime, nedostaje istorija poslednjeg rata koji se desio u Vučitrnu. Moj predlog je (...) da iniciraš i na drugim mestima, sve dok ne naiđeš na odgovarajuće mesto da se publikuje knjiga o poslednjem ratu koji se desio u Vučitrnu uopšteno, jer vremenom svedoci nestaju, uzima ih vreme, neko umire, odlaze. Moja deca su iskusila rat, ali ne znaju šta se dešavalo. Danas su u sedmom, osmom, devetom razredu i ne znaju šta je rat, ne znaju šta su preživele njihove porodice. Ako mu ja ne ispričam šta sam preživeo on neće ništa saznati (Isa Latifi, Udruženje političkih zatvorenika, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Desio se masakar u Studimlju, desio se zatvor pored groblja, desila se Galica i još mnogo toga je ostalo nezapisano, ostaje samo ono o čemu se prepričava na skupovima i kafanama. Neka postoji knjiga u koju će biti zabeleženo sve, pa i ovo o čemu danas govorimo. Neka ostane dokaz, a ne da ostane da se prepričava samo na skupovima i okupljanjima. (Isa Latifi, Udruženje političkih zatvorenika, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Ukoliko se ne prijave zločini, na primer zločin silovanja, ne mogu se utvrditi ni činjenice, a samim tim se ne može postići pravda.

Seksualna zlostavljanja - to je slabost čitavog društva koje nije svesno u tom pogledu da treba da se iskaz i o tome. Ovde kod nas, ja ne znam da je neko individualno ili kolektivno prijavio barem jednu žrtvu seksualnog nasilja. Možda je pitanje mentaliteta, ali dok mi patimo od mentaliteta, neće biti pronalaženja činjenica, onda ne možemo da tražimo pravdu kada nemamo ponuđene dokaze. (Lale Grabanica, Udruženje Elena Gjika, Kosovo,

Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

U budućnosti je potrebno organizovati ekskurzije tokom kojih će učenici osnovnih i srednjih škola posećivati mesta zločina – to će biti uspešan mehanizam da se zločini više ne ponove.

Jednog dana bih volela da dođe taj trenutak kada će učenici srednjih škola ili fakulteta ići na ekskurzije tako što će krenuti tragom tih počinjenih zločina, pa krenuti, ne znam, od Slovenije, pa ići i posetiti sva ta mesta gde su se dogodili ti strašni zločini (...) Onda će biti sasvim sigurno da se na ovim prostorima nikad više neće dogoditi, ako sva društva prihvate da je za mlade generacije najvažnije da prođu taj put zločina koji je počinjen. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Komisija treba da se bavi istraživanjem činjenica o političkim zatvaranjima na Kosovu ili da da preporuku da se formira posebno telo koje bi se time bavilo

Meni se čini da bi trebalo da ta komisija ili neko posebno telo koje ta komisija treba da formira, koje treba da se bavi (...) izolacijama, ali takođe i tim političkim zatvorenicima kojih je bilo i pre 1998. godine (...) Nigde to ne možete da nađete, da postoji neka građa u arhivama. Nema toga (...) O tome pričaju ljudi koji su još živi, koji su to prošli, ja verujem da mlade generacije o tome ne znaju ništa. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Potrebno je istražiti slučaj trovanja učenika srednjih škola u Vučitrnu/Vushtrri.

Trovanje učenika u srednjim školama Vučitrna, ovaj slučaj nije pomenuo niko. Ljudi su imali posledice, neki imaju još dan danas, a niko se ne bavi ovim slučajem niti prikupljanjem ovih beleški. (Blerim Ibrahim, član porodice žrtava, Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

REKOM može dati preporuku da se formira posebno telo koje bi se bavilo istraživanjem

prevara porodica koje su plaćale za informacije o svojim najmilijima

Može se dati preporuka [REKOM] za formiranje jedne druge komisije koja bi se bavila, na primer prevarama koje su se desile ovim prodicama, iznudejući im novac za informaciju o njihovim najmilijima (Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava, Mitrovica/Mitrović, Kosovo, 5. septembar 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Kruševac, Srbija
7. septembar 2009.**

Konsultacije s lokalnom zajednicom u Kruševcu organizovalo je Udruženje žena Peščanik iz Kruševca (Srbija). Učestvovalo je 47 pojedinaca i pojedinki, predstavnika opštinske samouprave, pravosudnih institucija, naučnih i školskih institucija, boračkih organizacija, političkih partija i nevladinih organizacija. Među učesnicima bio je i načelnik Rasinskog okruga. Predavači su bili Maja Stojanović (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija) i Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija), dok je skupom moderirala Sandra Farkaš (Udruženje žena Peščanik, Srbija). Regionalna televizija RTV Kruševac i nedeljnici Pobjeda i Grad izveštavali su sa konsultacija.

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Osnovno je pitanje kako pridobiti vlade u regiji kada se one ne slažu.

Imate li vi neku predstavu kojom brzinom uopšte i kojim načinom vi možete da privolite sve ove vlade koje se ni same u okviru sebe ne mogu da slože, a kamoli međusobno (...) jer ovo je veoma ozbiljna stvar (...) Zanima me imate li vi u glavi neku viziju toga kako to može i kojom brzinom to zaista može da zaživi? (Miško Radonjić, Evrokontakt, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Ako inicijativa bude jasno i glasno podržana od građana u svim postjugoslovenskim društvima onda će je i vlasti prihvatiti.

Ukoliko kod većine ljudi u svim zemljama postoji realna podrška da se tako nešto osnuje, mi znamo da naše vlade neće nešto da urade ako gube glasove zbog toga što bi uradile, ukoliko ta podrška bude veoma jasna i bude veoma glasna, mislim da postoji velika šansa da se tako nešto ostvari. (Maja Stojanović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Države u regionu treba da se usaglasе oko osnivanja REKOM-a: ili da to urade parlamenti, vlade ili predsednici.

Svaka zemlja (...) sa područja bivše Jugoslavije, ima svoja pravna pravila kako se osnivaju neke organizacije, odnosno komisije (...) Ne bi bilo dobro da parlament u Srbiji donese zakon da se osnuje komisija, da u Hrvatskoj vlada donese uredbu o osnivanju komisije, a na Kosovu (...) predsednik države donese neki dekret, uredbu ili tako nešto. (Jelena Milutinović, Pešćanik, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Mislim da REKOM nema smisla ako se u svim državama sada ne odobri, da kažem, na istom nivou, znači na nivou parlamenata. Mislim da je onda besmisleno. (Miško Radonjić, Evrokontakt, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

REKOM može da počne da radi ako dobije mandat od svih država u regionu.

Mislim da bi bilo jako dobro da to regionalno telo počne da radi u jednom trenutku, kad su svi uslovi ispunjeni. To znači, ako je ono dobilo mandat od Srbije ili Bosne i Hercegovine, a nije dobilo od Hrvatske, pitanje je zapravo da li bi to telo trebalo da počne da radi. (Saša Radovanović, Institut za srpsku kulturu, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Žrtvama koje javno svedoče treba obezbediti odgovarajuću psihološku podršku.

Osobi koja je žrtva silovanja pre 15 godina i te svoje rane je jedva zakopala, treba ponovo i to javno,

čula sam da insistirate i na javnosti (...) Mislim, to jeste poželjno za društvo kao celinu, ali to bi onda podrazumevalo rad ekipe stručnjaka koji bi toj ženi pomogli da se suoči sa svojom prošlošću, a to znači jako ozbiljan rad ljudi u toj komisiji (Vesna Vesković, predsednica skupštine opštine Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Navodni počinioци za koje se u sudskim postupcima pokaže da su nevini treba da imaju pravo na materijalno obeštećenje.

Šta se dešava sa osobom koja bude prepoznata ili navedena od neke žrtve kao počinilac njenog užasa iz prošlosti, a onda se u nekom eventualnom sudskom postupku desi da osoba bude oslobođena ili uopšte ne bude procesuirana, ili zabunom bude na tom spisku? Ko će obešteti tog navodnog počinioца i gde su tu njegova ljudska prava. (Vesna Vesković, predsednica skupštine opštine Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

REKOM treba da ima nacionalne kancelarije i da bude blizu žrtava.

Što se tiče rada komisije, mislim da bi trebalo da radi jako decentralizovano (...) Imaćemo u svakom regionu po jednu kancelariju, ali mislim da bi trebala da radi na lokalnom nivou, da bi se tako lakše sakupljali podaci o žrtvama i da bi žrtve možda lakše funkcionisale u nekoj poznatoj sredini (...) zbog lakšeg utvrđivanja potreba određenih regiona. (Jovana Pavlović, Pešćanik, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Istoričari smatraju da je za utvrđivanje objektivne istine o ratu iz devedesetih rano ali može da se razgovara o predstavama ljudi o tim događajima.

Što se tiče (...) utvrđivanja te objektivne istine o događajima, mislim da je još uvek rano pričati o tome i mislim da prosto istina o događajima koji su se desili 90-tih godina ne može biti utvrđena prema nekim, da kažem, naučnim metodama. Još neki period bi trebalo da prođe. Ali može da se, prosto razgovara o predstavama ljudi iz regiona o tim događajima. (...) savremena istoriografija teži tome da izučava predstave ljudi o događajima. (Jovana Pavlović, Pešćanik, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

REKOM treba da se bavi činjenicama, a ne da donosi istorijske i političke sudove.

Jedan od problema je odnos činjenica i uzroka (...) Društvena činjenica je mnogo komplikovanija od prirodno–naučne činjenice. Prirodno–naučna činjenica je podložna (...) kauzalnom objašnjenju za razliku od društvene činjenice (...) Tu ne možemo događaj da svedemo na jedan uzrok, (...) na jednu pojavu i tako dalje (...) Vrlo bi bilo problematično da ova institucija (...) donosi neki istorijske i političke sudove. (Saša Radovanović, Institut za srpsku kulturu, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Mislim da treba REKOM da se bavi isključivo činjenicama, čak ne ni (...) delovanjem geneze i ostalog, jer to odmah zadire u politiku, a ako zadire u politiku onda stvara dodatne probleme. (Miško Radonjić, Evrokontakt, Kruševac, Srbija, Lokalne konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

REKOM treba da se bavi ulogom političara i medija u pripremi rata.

Mislim da samim osnivanjem ove komisije, mi ćemo da dodemo konačno u Srbiji do suočavanja sa prošlošću (...) Pored političara, velika osuda sa moje strane je u medijima koji su bili glavni saučesnici, podstrekači, mogu da kažem čak jedni od uzročnika velikih zločina koji su se desili. (Dejana Jovanović, Liberalno demokratska partija, Srbija, Lokalne konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Učesnici su podeljeni oko amnestije: neki su protiv amnestije počinilaca ratnih zločina, a neki smatraju da REKOM može da daje preporuke za amnestiju sudskim organima, ali ne i samu amnestiju.

Što se tiče amnestije (...) ja sam tu strogo protiv (...) ta komisija može da daje preporuke, al' da donosi odluke (...), e tu se sad postavlja pitanje merodavnosti tela i ja mislim da tu već ulazi u nadležnost pravnih organa i to je sad već (...) jedno ozbiljno pravno pitanje (...) mislim čak da je i etičko pitanje (...) Ta amnestija, to zapravo može da bude preporuka. (Saša Radovanović, Institut za srpsku kulturu, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Što se tiče amnestije, slažem se da bi trebala da bude preporuka, ali u slučaju da su počinio spremni za saradnju (...) i pomognu otkrivanju istine, znači samo u tom slučaju, ako žele da sarađuju. (Dejana Jovanović, Liberalno demokratska partija, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Što se tiče amnestije (...) ja sam svakako protiv toga, jer smatram (...) da svako mora da ponese odgovornost svojih postupaka bez obzira da li on sarađuje sa mnom ili ne u pronalaženju (...) masovnih grobnica ili otkrivanju događaja (...) ali istorijsko iskustvo kaže da je u takvim slučajevima uvek dolazilo do amnestije. (Jovana Pavlović, Pešćanik, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Što se tiče amnestije mislim da ne bi trebalo uopšte o njoj ni da raspravljamo, ni kao preporuka, ni kao bilo šta drugo. (Miško Radonjić, Evrokontakt, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Za formiranje REKOM neophodna je podrška međunarodne zajednice.

Što se tiče (...) formiranja tog tela, ja mislim da se to ne može izvršiti bez podrške OEBS (...) tu bez pomoći međunarodnog faktora to ne može da se uradi. (Saša Radovanović, Institut za srpsku kulturu, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Za formiranje REKOM potrebna je jaka kampanja i konsenzus političkih partija.

A što se tiče parlamenta, to bi isto trebalo da bude jedna organizovana kampanja sa predsednicom skupštine, predsednicom parlamenta, šefovima poslaničkih grupa i svih tela koja su vezana za problem o kojem govorimo (...) tu ipak treba da se napravi određeni konsenzus. (Dejana Jovanović, Liberalno demokratska partija, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

REKOM treba da bude multietničko telo. Organizacije civilnog društva treba da su zastupljene u REKOM, kako bi se obezbedila objektivnost komisije.

Volela da bude multietnička ta komisija (...) radi

utvrđivanja objektivne istine, jer ma koliko se mi trudili (...) da se utvrđuju činjenice, svako od nas je pripadnik neke etničke grupe i svi mislimo mi da smo bolji od drugih i da smo manje vršili krivična dela od drugih. (Jelena Milutinović, Peščanik, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Organizacije civilnog društva treba svakako da budu deo komisije i zastupljene na svim nivoima, jer se na taj način obezbeđuje, ako ne da rad komisije bude potpuno objektivan, (...) ali se obezbeđuje na neki način veća mogućnost da komisija radi objektivno. (Slavica Stanojlović, Peščanik, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Važno je da se prilikom izbora članova REKOM poštuje rodna ravnopravnost.

Takođe mi je kao aktivistkinji za ženska i ljudska prava važna rodna dimenzija, a ne samo kada je reč o zločinima i o silovanjima koja smo spominjali, nego prosto rodna dimenzija u radu komisije na svim nivoima. (Slavica Stanojlović, Peščanik, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

REKOM treba da definiše pojam žrtve i počinioca.

Mislim da je važno (...) da dođe do usklađivanja u nekim drugim elementima kao što su definicije, recimo, isto da imamo usklađene definicije ko je žrtva, ko je počinilac, (...) šta se smatra zločinom. (Slavica Stanojlović, Peščanik, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Najvažniji rezultat REKOM-a je stvaranje dokumentacije o prošlosti.

Najveći uspeh, ako se uopšte formira ovo Regionalno telo, bilo bi zapravo da postoji jedna centralna dokumentacija (...) Cela ova inicijativa bila bi zapravo jedna referentna tačka (...) i da naše moralne i vrednosne sudove zapravo gradimo na dokumentaciji REKOM-a. (Saša Radovanović, Institut za srpsku kulturu, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Možda bi REKOM (...) trebalo da (...) krene u tom pravcu, da postavi jedan dugoročni cilj koji bi

doneo tako nešto, da imamo (...) tolerantne ljude, ljude koji kritički misle, ljude koji znaju da kažu „a šta bih, šta da sam rođen kao mali Albanac ili mali Hrvat, kako bih ja onda mislio“. (Branimir Šoškić, profesor u kruševačkoj gimnaziji, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Potrebno je podrška verskih zajednica, jer one zbog svog uticaja mogu doprineti pomirenju među etničkim zajednicama.

Bilo bi vrlo važno da crkve, odnosno (...) verske zajednice daju podršku ovom projektu, a u suštini još uvek nemamo nikakav odziv, ja bar koliko znam nema, ne povodom samo ovog pitanja, nego uopšte povodom pitanja nekog napretka ka pomirenju (...) i ujedinjenju u nekom ljudskom smislu zajednice. (Miško Radonjić, Evrokontakt, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

REKOM treba da izradi preporuke o obrazovanju zaposlenih u javnoj administraciji.

U našim opštinama i gradskim upravama upravo rade ljudi koji su neobučeni za taj posao. Mi smo svesni da smo unazad, koliko godina, partijska država i da su tu uglavnom zapošljavana lica po partijskoj pripadnosti i mislim da je neophodna edukacija državne, gradske, opštinske administracije, a sve u svrhu najbolje službe građankama i građanima, (...) mislim da preporuka REKOM-a može samo da doprinese da se do tog cilja što pre dođe. (Dejana Jovanović, Liberalno demokratska partija, Kruševac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kruševac, Srbija, 7. septembar 2009.)

Nacionalne konsultacije s mladima o inicijativi za osnivanje REKOM

**Sarajevo, BiH
19. septembar 2009.**

Nacionalne konsultacije s mladima organizirala je Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH. Skupu je prisustvovalo 40 učesnika i posmatrača, uglavnom aktivista nevladinih organizacija za ljudska prava, dok je konsultacijama kao posmatrač prisustvovala

i članica političke partije Naša stranka. Predavači su bili Mario Mažić (Inicijativa mladih za ljudska prava u Hrvatskoj) i Marijana Toma (Impunity Watch, Srbija), dok je moderator bila Aleksandra Letić (Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH).

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Mladi misu odgovorni za počinjene zločine ali imaju potrebu da razumeju prošlost [da se suoče] i da preuzmu odgovornost za budućnost.

Mladi (...) ne mogu biti odgovorni za ono što su njihovi roditelji (...) radili za vrijeme rata. No (...) mlada generacija je ta koja izuzetno osjeća posljedice tih ratnih dešavanja i zaista nam je cilj da mladi (...) kroz konsultativne procese, a isto tako i radom u procesu suočavanja sa prošlošću (...) razumije prošlost (...) i da na taj način preuzme odgovornost u budućnosti, (...) da bi učinili sve, spriječili sve da se ti strašni zločini više nikada ne ponove. (Alma Mašić, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

REKOM treba da preporuči programe reparacija za žrtve i društvo u cjelini, koji bi pomogli lakšem suočavanju sa time što se počinilo.

To tijelo (...) nakon što izda izvještaj, sastavlja (...) preporuke koje bi onda države (...) trebale implementirati (...) Te preporuke najčešće jesu nekakvi programi reparacija za žrtve. Ali ja bih rekao da to mogu biti (...) programi reparacija za društvo u cjelini. Dakle, ono predlaže kako da ovo društvo što bolje prođe kroz tu tranziciju, da se što bolje suoči sa time što se počinilo (...) kako bi bilo što zdravije u budućnosti. (Mario Mažić, Inicijativa mladih za ljudska prava u Hrvatskoj, Zagreb, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

REKOM treba da bude nezavisan od političkih uticaja i da ima moć da izdaje obavezujuće naloge za svedoke, bez obzira iz koje su države u regiji.

Možemo i mi ovdje sada formirati komisiju, pa pozovemo svjedoka da svjedoči, a on kaže „neću“

(...) Zaista je potrebno da bude nezavisan (...) od svih mogućih političkih uticaja, a s druge strane potrebno je da ima instrumente prinude. Kada ta komisija nađe za shodno da je potrebno da svjedoči ta i ta osoba, znači i da automatski može da izda nalog za privođenje te osobe da dođe, znači da ona svjedoči, a da taj nalog ne može blokirati neka druga institucija u okviru države. (Đorđe Radanović, Centar za afirmaciju mladih Šekovići, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Teško je povezati kosovski konflikt sa sukobima 1991-1995. i očekivati da REKOM donese jedinstvene zaključke.

Ne možemo govoriti da je to sve potpuno povezano, a iz jedne komisije moramo imati jedinstvene zaključke. Kako ćemo izvući jedinstvene zaključke ako iz tri grupe sukoba koji su neovisno nastajali suštinski, bez obzira na povezanost neku (...) predstavlja problem da radimo regionalnu komisiju jedinstvenu potpuno, ako ćemo uvezati kosovski konflikt zajedno sa ovim koji se dešavao '91-'95. (Haris-Ćamil Bešlić, Inicijativa za ljudska prava u BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

U lokalnim zajednicama ima straha i nerazumevanja koje se može otkloniti stalnim radom, informisanjem i uključivanjem mladih u Koaliciju za REKOM.

Populacija mladih ljudi treba da uzme aktivno učešće u ovakvoj jednoj Koaliciji. Aktivno se može uključiti informisanjem direktnim mladim ljudima. Jedan od tih načina informisanja je da ovu informaciju koju smo mi dobili danas ovdje možemo podijeliti svojim lokalnim sredinama i one će se, naravno, kvalitetnije širiti među mladim ljudima. (Dražen Bošković, Forum mladih Trebinje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Postojat [će] tu sigurno dosta teškoća (...) pogotovo u manjim sredinama. Trebinje je jedna od tih sredina. Organizovana je ta lokalna konsultacija. Međutim, neki ljudi koji su iz neinformisanja došli tu (...) rekli su kao ne bi više nikada došao na tu konsultaciju, mene će tu neko poslije toga ubiti ili nešto tako. Mislim da većina manjih sredina u Bosni i Hercegovini će da se tako ponaša i da većina mladih ljudi otprilike razmišlja tako. I

da bi trebalo raditi upravo konkretno na tome da se promijeni mišljenje. To se mora raditi stalnim informisanjima mladih ljudi, šta je to REKOM. (Dražen Bošković, Forum mladih Trebinje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

REKOM mora biti prisutan i podržan u lokalnim zajednicama.

Ukoliko REKOM u Bosni i Hercegovini bude dio regionalnog, on mora prvenstveno da bude jak na svojoj teritoriji i ti članovi koji budu članovi REKOM-a, moraju biti osobe punog povjerenja i osobe koje znaju šta rade, da znaju koga zastupaju (...) i u čijem interesu su te odluke. Dakle, ja se zalažem za to da se radi više na inicijativi lokalnog REKOM-a (Dražen Bošković, Forum mladih Trebinje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

U debati o REKOM treba govoriti jednostavnim jezikom koji je prilagođen uzrastu i ljudima koji učestvuju.

I razumijem apsolutno reakciju mladih ljudi kad se pomijnu reparacije, tranzicijska pravda. Plašite ljude (...) Ja smatram da treba (...) jednostavnim jezikom reći, ne objašnjavati. Oni ne vole da im se objašnjava. Ne volim ni ja. Najobičnijim, jednostavnim jezikom šta je to tranzicijska pravda (...) da bi uopće razumjeli kontekst konsultacija i onoga što se od nas traži (...) Dakle, bilo bi dobro da (...) jezik konsultacija (...) prilagodimo uzrastu i ljudima s kojima se konsultiramo (Jasminka-Drino Krilić, Omladinski centar Gornji Vakuf/Uskoplje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Ipak su to žrtve i torture i rata i svega ostalog i neće razumjet ovaj jezik kojim bi se možda pričalo, tako da treba prilagodit. Posebno što u tim nekim mjestima ima puno ljudi koji nisu obrazovani. (Nina Zupan, Omladinski pokret Revolt Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Nije dovoljno jasno koja je strategija Koalicije za REKOM i koji su zadaci učesnika konsultacija.

Šta se od mene traži kao mlade osobe u cijelom jednom procesu konsultacija? (...) Kuda ide koalicija? Kakva je strategija koalicije? (...) Kuda idu

konsultacije? Kad dobijete (...) materijal na konsultacijama, šta ćete s njim? Kud on ide i kakva je strategija? (...) Da li koalicija vidi, ima viziju? Meni je to jako bitno. (Jasminka-Drino Krilić, Omladinski centar Gornji Vakuf/Uskoplje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Bitno je da se debata odvija u lokalnim zajednicama.

Jako je bitno da i u manjim sredinama krenete sa ovakvim konsultacijama, jer ovo je pravi način da svi mi iznesemo i stariji i mlađi, znači, svoja mišljenja o svemu ovome. Svetlana Vuković, Udruženje žena Luna, Rudo, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Inicijativa REKOM će imati podršku mladih ako se postavi kao izazov.

Sugeriram vama kao organizatorima (...) Nije to da mladi ljudi nisu zainteresirani. Mladi ljudi traže izazov. Ukoliko im se ne da pravi izazov, onda će napraviti pogrešan izazov. (...) u Istočnoj Bosni (...) njihova svijest je oblikovana (...) u jednonacionalnom porodičnom okruženju. (...) Ja sam radio sa djecom koja idu u istu školu, iste razrede, samo drugo odjelenje. Musliman i Srbin, ne znaju se. Uopšte se ne pozdravljaju (...) Skupićemo mi više od milion pristupnica i podrške ukoliko ljudima na pravi način objasnimo šta je to, zbog čega se to čini. (Salih Rasavac, Corridor, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Spomenici žrtvama i počinioćima, kakvi se podižu u BiH, produbljuju jaz među narodima.

Ja znam kada idemo (...) u Istočnu Bosnu (...) ovdje su (...) radili to i to, pa spisak. Treba obilježiti spomenik. Spomenik kao spomenik je spomenik i zna se zbog čega i kakav odnos trebamo imati prema njemu. Međutim, ovako kako se to radi, mi (...) produbljujemo jaz koji je prisutan. (Salih Rasavac, Corridor, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

REKOM ima humaniju dimenziju u odnosu na žrtve nego krivična suđenja.

Ja sam bio u Hagu mjesec dana na edukaciji. Pratio sam rad tribunala, posebno fokusirano na

žrtvu svjedoka u procesu (...) To je proces bez imalo dostojanstva. (...) Ovo je nešto drugo. Ima jednu humaniju dimenziju (...) Ostvaruje prava, a sa druge strane je i preventivna, u krajnjem slučaju, za neka buduća događanja. (Salih Rasavac, Corridor, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

REKOM ne treba da pokriva događaje koji su se desili u dalekoj prošlosti.

Ići u ovome u daleku prošlost, 1800 i koja godina. To je razvodnjavanje odgovornosti za ono (...) što se desilo prije par godina na ovim našim prostorima. Meni to nikako nije blisko pa bih sugerisao (...) da ne idemo daleko, da ćemo ispitivati Ilire (...) a nećemo (...) odgovornost tražiti onih tamo koji su činili takva zlodjela kakva su u našoj zemlji urađena. (Salih Rasavac, Corridor, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Jedan od problema za donošenje odluke o osnivanju REKOM može da bude praksa parlamenta u BiH da donošenje zakona i odluka traje godinama.

Mi jedan zakon usvajamo jedno 10 godina. Na kraju ga odbijemo zato što nam se ne sviđa jedna rečenica (...) S druge strane, ako ne završimo nešto u mandatu od četiri godine koliko su nam jedni političari na vlasti, onda nismo dobili ništa, jer opet mora neko drugi doći pa preuzet posao. (Ivana Grabovac, Biro građana Tuzle, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Jedan od problema za osnivanje REKOM može biti i to da neke države u regionu ne priznaju Kosovo, a da su neke, kao Slovenija, članice Evropske unije.

REKOM kao (...) regionalna komisija koja bi se trebala postaviti međunarodnim sporazumom, kako može prevazići probleme zvane članstvo Slovenije, a uskoro i Hrvatske u Europskoj uniji i međunarodna nepriznatost Kosova samog kao mjesta na kojem bi trebali istraživati kršenja ljudskih prava? (Damir Salkić, Omladinska Inicijativa za ljudska prava Bosne i Hercegovine, kancelarija Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Žrtve u BiH nisu otvorene za razgovor i nemaju povjerenje prema osobama iz drugih etničkih zajednica.

Ja već godinu i pol dana radim sa žrtvama torture i išla sam i po izbjegličkim naseljima i po mjestima gdje su se ljudi vratili u svoja mjesta (...) Ljudi su dosta skeptični oko tih stvari (...) Jako je teško pričati tim ljudima. Ti ljudi ne žele da pričaju o onome što se njima dešavalo (...) Ja koja se zovem Nina, kada dođem u neko mjesto gdje su isključivo svi Muslimani, oni imaju automatski zid ispred mene, zato što se ja zovem Nina ili što se prezivam Zupan i ja moram prvo pola sata da objašnjavam ko sam i šta sam i radi čega sam tu da bi oni meni uopšte dozvolili da ih pitam kako su i slične stvari. (Nina Zupan, Omladinski pokret Revolt Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Žrtvama u mešovitim [povratničkim] zajednicama je potrebna posebna psihološka podrška i pomoć.

Oni kažu (...) sud dalje to radi, komisije rade to, al' ti ljudi i dalje ostaju sa tim traumama. (...) Definitivno treba s njima [sa žrtvama] raditi, pogotovo, na primjer, što svi ti ljudi imaju djecu koja imaju problema u školi (...) To su sada miješana sela i mjesta i ta djeca idu u odvojene škole ili idu zajedno u školu gdje svaki dan se susreću s tim određenim problemima. (Nina Zupan, Omladinski pokret Revolt Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Potrebno je krenuti sa lobiranjem i traženjem podrške od vlasti i političkih partija.

Da li postoji aktivno lobiranje, znači, trenutno tih parlamenata? Mislim da je to proces koji je jako bitan (...) za kasnije usvajanje svih tih strategija i na kraju REKOM. (Dražen Bošković, Forum mladih Trebinje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Mislim da treba tražiti onu maksimalnu podršku od vladajućih struktura vlasti zato što bez njih neće se ništa moći uraditi. (Nina Zupan, Omladinski pokret Revolt Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Mreže mladih mogu da pomognu u prikupljanju 1.000.000 potpisa.

Moj je neki prijedlog (...) ukoliko možda niste počeli, trebali biste već početi praviti jednu mrežu omladinskih organizacija (...) Te omladinske organizacije, bar naša tako ima sedmične sastanke sa svojim članovima i može već sa njima početi razgovarati i samim tim možete u bliskoj budućnosti dobiti od njih povratnu informaciju koji je to broj članova koji bi mogao raditi, imena i prezimena odmah konkretno da imate i da uđete spremni u taj proces prikupljanje peticije. (Dražen Bošković, Forum mladih Trebinje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Konsultacije su dobre ali što prije treba organizirati medijsku kampanju, kako bi se dobila šira podrška.

Koliko god meni bile cool ove konferencije kad se mi svi malo vidimo, ispričamo, upoznamo dosta raje iz raznih krajeva države. Mislim lično da ovaj REKOM bi trebao, (...) vrlo brzo, znači, da krene sa nekom (...) medijskom kampanjom za neku širu narodnu masu, jer, (...) REKOM ne može ni da uspije bez (...) podrške neke šire narodne mase. (Damir Dejanović, Omladinski pokret Revolt, Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Potrebno je voditi računa da izjave svedoka budu provjerene.

Mene interesuje konkretno ko će raditi na terenu u lokalnim zajednicama među tim žrtvama. Ko će skupljati te priče? Ko će, znači, raditi na sistematizaciji toga? Hoće li to biti partnerske organizacije, pojedinci, predstavnici REKOM-a ili... I u kontekstu toga želim predložiti da se vodi računa, jer mi smo skloni da te priče izmišljamo (...) Mora se voditi računa o istinitosti tih priča i činjenica sa terena. (Almir Salihović, Asocijacija studenata Srebrenice, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Inicijativa za REKOM i sam REKOM su prevencija da se konflikti ne ponove u budućnosti.

Kada sam dolazio ovdje nisam imao ni na kraju slutnju da je ovo to o čemu pričamo. Ali sada kada vidim, vidim da je to možda neka nova priča na Balkanu koja je prevencija. Znači, najbitnija stvar svega ovoga jeste prevencija da se nikad više ne dogodi ono što se dogodilo. (Đorđe Radanović, Centar za afirmaciju mladih Šekovići, BiH, Naci-

onalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

REKOM treba imati kancelarije u lokalnim zajednicama, prvenstveno u onim gdje se nalaze etničke zajednice koje žive odvojeno jedne od drugih, kao i u zajednicama koje su opterećene sukobima. Saznavanje činjenica u podijeljenim zajednicama daće primjer državama kako da riješe probleme.

Ja dolazim iz nacionalno podijeljene zajednice i idem u školu koja je etiketirana kao dvije škole pod jednim krovom. I upravo se zalažem za ovo lokalno i primarno. Znači, lokalni REKOM. To je ekstra ideja, jer (...) Ako mi riješimo to na lokalnoj zajednici, veoma lako će biti proširiti to na nivo države (Avdo Zec, Omladinski centar Gornji Vakuf/Uskoplje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

2010. je izborna godina u BiH i predizborna kampanja potencijalno može imati negativan uticaj na inicijativu i formiranje REKOM.

Pričali smo o problemima koji bi mogli nastati, odnosno koji će sigurno nastati prilikom formiranja (...) Ne znam da li ste računali jednu od stvari (...) 2010. godina svakako je jedna turbulentna godina u BiH zbog izborne kampanje (...) U tom turbulentnom vremenu ulazimo mi sa našom kampanjom, znači, formiranju komisije. (Nihad Ganija, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije s mladima, Sarajevo, BiH, 17. septembar 2009.)

Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Pakrac, Hrvatska
22. rujan 2009.**

Konzultacije u Pakracu organizirali su Centar za podršku i razvoj civilnog društva Delfin (Hrvatska) i Documenta (Hrvatska). Skupu je prisustvovalo 63 sudionika/ca, uglavnom predstavnika/ca organizacija za ljudska prava, udruga i udruženja obitelji žrtava, manjinskih zajednica, veteranskih udruga, kao i predstavnika/ca lokalne samouprave i pojedinaca gradova Pakraca i Lipika. Predavači

su bili Suzana Kunac (B.a.b.e, Hrvatska), Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Goran Božičević (Miramida Centar, Hrvatska). Skup su moderirali Mirjana Bilopavlović (Delfin, Hrvatska), Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska) i Goran Božičević (Miramida Centar, Hrvatska). Pakrački list i Radio Daruvar izvjestili su sa skupa dok su Mirjana Bilopavlović (Delfin, Hrvatska), Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska) i Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija) dali izjave za HRT, dopisništvo Daruvar. Pisma podrške skupu su uputili u ime Ureda predsjednika RH predsjednikov savjetnik za pitanja političkog sustava, prof.dr.sc. Siniša Tatalović, a u ime Vlade RH dr. Slobodan Uzelac, potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke sudionika/ca:

Inicijativa REKOM dobrodošla je potpora procesu utvrđivanja istine o počiniteljima i žrtvama, što će pozitivno djelovati na odnose između naroda i država u regiji.

Dosadašnji rad udruga sudionica ovih konzultacija te drugih nevladinih udruga u Hrvatskoj i ratom zahvaćenim susjednim državama tijekom devedesetih godina u znatnoj mjeri je pomogao ubrzanju procesa utvrđivanja činjenica vezanih za počinjenje ratnih zločina i kršenja ljudskih prava. Ova inicijativa dobrodošla je potpora daljem intenziviranju i potpunijoj provedbi toga procesa, kako bi se istina o počiniteljima i žrtvama utvrdila zaista istinito i sveobuhvatno, što bi bez sumnje pozitivno djelovalo na izgradnji svekolikih odnosa između naroda i država koje su bile zahvaćene ratom. (prof.dr.sc. Siniša Tatalović, Ured predsjednika Republike Hrvatske, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, 22. rujan 2009.)

Svatko ima svoju istinu, ali morat će pogledati tuđu. Na osnovu svih tih istina pisat će se povijest.

Na ovim prostorima svjesni smo da ima više istina. Ja sam pobornik upravo ove Inicijative REKOM, jer svaki onaj koji ima svoju istinu morat će pogledati tuđu (...) Svak pita za svoga sina (...) Svaka čast hrvatskim vojnicima što su čuvali civile, al' nije spomenuo da se nisu čuvali civili u Klisi (...) Istina se mora saznati, al' (...) nek svak pogleda svoju

i tuđu. Na osnovu tih istina će se pisati povijest. (Miladin Jakovljević, građanin Pakraca, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Inicijativa REKOM otvara dijalog između različitih grupa u društvu koje dosad nisu razgovarale.

Meni je jako važno da mi u Hrvatskoj otvaramo dijalog između ljudi koji dosad nisu baš razgovarali (...) da imamo potrebe razgovarati i da to može funkcionirati (Goran Božičević, Miramida Centar, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Mora se poći od toga tko je i kada započeo rat, bez obzira na različita mišljenja o uzrocima rata.

Meni osobno fali rečenica tko je i kada počeo rat. Mislim da bez toga, dok ne bude hrabrosti da onaj tenk JNA koji je ušao u Pakrac i onaj susjed (...) uzeo pušku 1. 3. i napao policijsku stanicu (...) u hrvatskom Pakracu da može reći 'da, mi smo počeli, spremi smo ići dalje' ... Ja sam katolik, ja sam spremna oprostiti kad dobijem pruženu ruku. (...) i ne sviđa mi se ta opcija da je početak Beograd. Svaka čast, ali ako iza toga stoji činjenica da ste svjesni toga što se dogodilo. (Dubravka Špančić iz Pakraca, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Mislim da bi trebali uzroci biti u svakom slučaju, jer mi danas razgovaramo isključivo o posljedicama, a te su posljedice nastale zbog nekih uzroka (...) Mi imamo sigurno različita mišljenja o uzrocima ovoga rata (Branko Kovačić, Vijeće srpske nacionalne manjine grada Daruvara, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Treba imenovati počinitelje i naredbodavce, a ne kriviti cijele narode.

Kad se priča o nekome zločinu, onda sam uvijek za to da se priča imenom i prezimenom zločinca i onoga koji ga je naveo. Znači, tu će morati i taj koji je to počinio reći ko ga je naveo. (Jaroslav Vozab, Vijeće češke nacionalne manjine Požeško-slavonske županije, Lipik, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Bio sam zarobljen u logoru Bučje, ali prije toga logora Bučje bilo je jedan logor u Grđevici (...) Ja sam bio kao Srbin zato što nisam prihvatio da idem u vojsku (...) Mene strašno vrijeda kao čovjeka. Gdje god dođem „vi ste Srbi napravili to“. A ja kažem: „Pa nisam.“ Ja sad imam u mom selu, imam sto kuća. Nijedan nije kriv, ja garantiram svojim životom (...) ali treba reći imenom i prezimenom. (Veljko Mandić, Udruga antifašističkih boraca i antifašista, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

REKOM će istražiti zločine koji do sada nisu bili procesuirani.

Imamo naših ljudi, Pakračana koji su sa Kostajnice bili odvedeni na Manjaču, Bijelkinu, zarobljenih Vukovaraca u Srijemskoj Mitrovici, nikad nisam čula da je (...) netko procesuiran iz tih područja (...) Ja znam da će komisija upravo odgovarati na ta pitanja. To me strašno raduje. (Dubravka Špančić, Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Imamo (...) na području i Daruvara i Pakraca i susjednih općina isto tako nestalih civila srpske nacionalnosti koji su nestali u toku ratnih operacija i poslije čak. I vjerojatno postoje ljudi ovdje koji znaju gdje su ti ljudi i tko ih je odveo i gdje su nestali, ali vjerujemo da će i ova komisija i ova inicijativa pomoći. (Branko Kovačić, Vijeće srpske nacionalne manjine grada Daruvara, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Inicijativa za REKOM ohrabruje okupljanje građana različitih nacionalnosti u Pakracu da otvoreno razgovaraju o različitim temama, što doprinosi normalizaciji njihovih odnosa.

Mislim da je ovaj sastanak (...) okupio (...) ljude različitih orijentacija, (...) koji su bili, (...) na suprotnim stranama (...) To donosi neku perspektivu i budućnost za ovaj grad (...) da ih ohrabrimo da se oni sami ohrabre da uz jednu normalizaciju odnosa ovdje, da i oni počnu govoriti i iskazivati istine (Obrad Ivanović, Srpski demokratski forum Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

U lokalnim zajednicama potrebno je razgovarati o tome tko je započeo rat.

Ja mislim da je vaša inicijativa dobra, ali bi trebalo ovdje, mi kao građani Pakraca, da imamo takvu komisiju (...) da se zaključi tko je ovdje počeo rat. (Antun Bruneta, Vijeće talijanske nacionalne manjine Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Stvaranje službenog i objektivnog zapisa o prošlosti, kao i priznavanje žrtava predstavlja veliki zadatak.

Stvaranje točnog, službenog i objektivnog zapisa o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava počinjenim u razdoblju od početka 1991. do kraja 2001. godine, priznavanje žrtava i njihove patnje, kao i sprečavanje ponavljanja zločina, kako ste naveli u opisu cilja REKOM-a uistinu je veliki zadatak. (Slobodan Uzelac, potpredsjednik Vlade RH-a, Hrvatska, pismo podrške Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, 22. rujan 2009.)

Kako osigurati da parlamenti izaberu odgovorne, iskusne i obrazovane članove REKOM, bez političkog pritiska.

Buni me činjenica da će parlamenti osnivati komisije. Još uvijek demokracija u našim državama nije tolika da bismo izbjegli politiku i članove komisija nevezane sa politikom. (...) Kako mislite izbjeći politiku? Kako mislite nametnuti da parlamenti izaberu dovoljno časne, iskusne, obrazovane ljude (...) to mi je nedorečeno (Dubravka Špančić, Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

REKOM otvara prostor da krivci budu abolirani.

Otvorili [ste] poligon da krivci mogu govoriti, a možda budu za to abolirani. S tim se ne slažem. (Dubravka Špančić, Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Sudionici/ce iz Hrvatske žele saznati na koji način se u Srbiji, BiH i Crnoj Gori društva odnose prema veteranima koji su sudionici rata u Hrvatskoj: tretiraju li se oni kao heroji?

Mi imamo riješeno zakonodavstvo, zakone o braniteljima... Ja ne poznajem osobno zakone u Srbiji. Da li Srbija smatra veterane i branitelje ljudima koji su pucali na nas? Da li to ima Crna Gora ili

Bosna? Tko su branitelji, tko su heroji zemalja s kojima ćemo mi surađivati u REKOM-u? (Dubravka Špančić, Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Potrebno je definirati pojam žrtve. To su i djeca kojima je bilo uskraćeno mirno djetinjstvo.

Definirati žrtvu. Spominjali ste žene, spominjali ste silovanje, ono što ni hrvatsko zakonodavstvo ne poznaje, a mi jako dobro osjećamo, žrtve su čak i moja djeca koja žive u ovakvom gradu, kojima je uskraćeno ono šta sam ja uživala prije 30 godina. Žrtve su i žene koje su se sa djecom vukle po tuđim kućama, dok su muževi bili na bojištu (...) Mi smo svi ljudi sa traumom. (Dubravka Špančić, iz Pakraca, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Žrtve se ne smiju izjednačiti s agresorom.

Možda sam emotivno vezan, ali (...) i kad sam ušao u međunarodno vijeće za pomirenje i ovdje na županiji nikad nisam rekao da žrtva se smije izjednačiti sa agresorom. To je prvo i osnovno šta se mora shvatiti. (Jaroslav Vozab, Vijeće češke nacionalne manjine Požeško-slavonske županije, Lipik, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Sve države moraju prihvatiti izručenje zločinaca i kazniti zločince.

Sve zemlje moraju prije svega priznat jedan osnovni zakon, izručenje zločinaca i poštivanje međunarodnog suda pravde i uvesti sve klauzule u svojim državama da ti zločinci budu kažnjeni. (Jaroslav Vozab, Vijeće češke nacionalne manjine Požeško-slavonske županije, Lipik, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Važno je popisati sve logore i dostojno ih obilježiti.

Bio sam zarobljen u logoru Bučje, ali prije toga logora Bučje bilo je jedan logor u Grđevici za koji nitko nije znao možda od ovih vlasti, samo su znali pojedini ljudi, ti zločinci koji su nas tamo zatvorili (...) Tajni, za koji nije nitko znao osim partije, ovih velikosrba, kako bi ja to njih nazvo, ili nesrba (...) i treba tamo staviti jednu tablu (Veljko Mandić, Udruga antifašističkih boraca i antifašista, Hrvat-

ska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Svi zločini i žrtve moraju biti popisani i rasvijetljeni. Još uvijek ima zločina o kojima se ne priča.

Kod nas ima isto jedno selo Gornji Grahovljani. Tamo je nestalo dvanaest ljudi. Nitko za njih nije do danas nije pitao ni, ni od Srba, ni od Hrvata i da se i to uvrsti i da se raščisti i ta situacija. (Veljko Mandić, Udruga antifašističkih boraca i antifašista, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Nitko ne može reći da ne zna od vlasti za 14 ljudi iz Gornjih Grahovljana. Nije 12, nego 14. Evo, Vesna Teršelić, prilažem vam popis. Nemam sve podatke. Nitko mi ne može reći da nitko ne zna za ljude koji su iza mene ostali u Pakračkoj poljani, a nema ih. (Đorđe Gunjević, logoraš logora Bučje i Pakračke poljane, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

REKOM treba popisati žrtve NATO bombardiranja.

Zanima me hoće li predmet REKOM-a (...) da li će se obuhvatiti i žrtve koje su nastale kao posljedica zločina koje je izvršio i NATO pakt tokom intervencije, pošto se radi o području cijele bivše Jugoslavije. (Branko Kovačić, Vijeće srpske nacionalne manjine grada Daruvara, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Žrtve, naročito djeca čiji su roditelji ubijeni ili nestali trebaju dobiti odštetu.

Da li postoji mogućnost da te žrtve (...) dobiju nekakvu odštetu od sistema (...) baš upravo zbog toga što imamo primjer djece, znači koja su ostala bez roditelja, a roditelji su im bili odvedeni i ubijeni. (Marija Žilić, Centar za socijalnu skrb, Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Teško se ljudi suočavaju sa istinom da je pripadnik njegove etničke skupine činio zločin. U regiji ne postoji volja da se to pitanje riješi.

Država ima sve pravne instrumente i mogućnosti da ako želi, bilo koja od spomenutih država ovdje, da ta pitanja razriješi. Očito da nema volje, teško

se ljudi suočavaju sa istinom da je i pripadnik njegove etničke skupine činio zločin. (Đorđe Gunjević, bivši zatočenik logora Bučje i Pakračka poljana, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Sudionici/ce podržavaju da se utvrde činjenice o tome tko su žrtve, izvršitelji i naredbodavci.

Treba stvarno utvrditi činjenice da se vidi tko je, tko su to izvršio i naredbodavci (...) ne treba to sad razvodnjavati, jer sad je praktički 50 posto nas koji smo bili na Bučju mrtvo (...) Tu je bilo ljudi od 20, 18 godina do 83 godine (...) I zato pozdravljam ovu inicijativu u smjeru toga da se utvrde činjenice. (Vladimir Solar, bivši zatočenik logora Bučje i Stara Gradiška, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Institucije i države imaju sve podatke o zločinima. One se trebaju baviti tim pitanjima. Tu ne vidim mjesta za REKOM!

Policija ima saznanja za mnoge stvari i na jednoj i drugoj strani. To treba otvoreno reći. Mi im trebamo dati podršku, državama i institucijama nek se bave, a ni ovaj skup mislim da neće puno donijeti ploda. Možemo mi reći šta hoćemo. (Milutin Cicvara, bivši član Gradskog vijeća grada Pakraca, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

REKOM treba imati pristup arhivskim snimcima zločina.

Postoji puno arhivskih snimaka i s ove i s one strane. Ova komisija bi trebala, upravo se možda zauzet zato da se i ti snimci pregledaju. Činjenica je da su žrtve, kao u Kukunjevcu, snimljene, tvrde pojedini ljudi s one strane, (...) Postoji snimak rušenja crkve u Čagliču, postoji snimak rušenja, (...) crkve u Lipiku. (Jaroslav Vozab, Vijeće češke nacionalne manjine Požeško-slavonske županije, Lipik, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Mnoge činjenice se nikada neće saznati, ali REKOM može suziti prostor za laži i manipulacije.

Jedna mi rečenica pada na pamet kad sam slušao jednog prijatelja iz Sjeverne Irske (...) 'Naš cilj je (...) da sužavamo prostor za laži i manipulacije'. A do mnogih istina (...) se nikad neće doći, ali što mi više

zatvaramo taj neki prostor gdje netko sutra može govoriti da se desilo ovo i ono sa toliko ljudi, hiljada ljudi, sve više taj prostor sužavamo. (Goran Božičević, Miramida, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Javna slušanja žrtava su jako bitna.

Čula sam ovdje strašne priče. Ja ih, nažalost, u mojoj kancelariji ponekad čujem od ljudi i zato smatram da ljudi trebaju svjedočiti (...) Mene je podsjetila jedna žena (...) Ja mislim, žena je doživjela moždani udar (...) Kaže (...) "Znate, meni su u ovom ratu muž i sin nestali." (...) Smatram da su svjedočenja poput gospođa koje su ovdje svjedočile o svojim strahotama jako bitne. (Mirica Miljanić, Srpski demokratski forum Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Državne komisije za zatočene i nestale trebaju dati potporu formiranju REKOM.

Postoje i državna tijela Republike Hrvatske, je li, komisija za zatočene i nestale i tako i u drugim državama. Znači oni će komisiji sigurno davati dobru potporu da se formira jedan valjan i pravni dokument. (Mirica Miljanić, Srpski demokratski forum Pakrac, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Pakrac, Hrvatska, 22. rujan 2009.)

Nacionalne konsultacije sa intelektualcima o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Novi Sad, Srbija
25. septembar 2009.**

Nacionalne konsultacije sa intelektualcima organizovalo je Nezavisno društvo novinara Vojvodine (NDNV, Srbija). Učestvovalo je 35 pojedinaca, profesora univerziteta, naučnih saradnika, iz instituta i muzeja, advokata, predstavnika NVO i medija. Predavači su bili Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu) i Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Dinko Gruhonjić (NDNV), moderirao je skupom. Radio Novi Sad, TV Pink, NDNV, TV Vojvodina i TV Apolo izveštavali su sa skupa.

Predlozi, mišljenja, preporuke učesnika/ca:

Državni organi Srbije malo su učinili na otkrivanju počinilaca ratnih zločina iz redova policije i vojske i utvrđivanju uloge crkve, škola, akademskih i naučnih institucija.

Mi imamo državne organe koji su bili prisiljeni, zahvaljujući akcijama Fonda [za humanitarno pravo] pre svega i zahvaljujući medijima da učine nešto, ali veoma malo su ti državni organi učinili da se otkriju zločini koji potiču iz policije, iz vojske, da se otkriju zločini koji potiču iz crkve, da se otkrije kakva je bila uloga škole (...) kakva je bila uloga najviših akademskih i naučnih institucija. (Slobodan Beljanski, advokat iz Novog Sada, Srbija, Nacionalne konsultacije s intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Srpska pravoslavna crkva (SPC) neće omogućiti pristup svojim dokumentima niti će podržati formiranje REKOM.

Neko iz crkve morao bi biti u REKOM ili u njegovim telima, tačnije iz crkava (...) u svetu je to dobilo autoritet (...) To će kod nas ići jako teško (...) gotovo neće ići, (...) Da li će i kako crkva ili tačnije crkve omogućiti pristup dokumentima? (...) to neće ići nikako. (...) I treća napomena, (...) Filaret, sadašnji vladika mileševski, sa oružjem u ruci na tenku, dokumenta su tu, a crkva nije procesuirala taj slučaj iako je po kanonskom pravu bila dužna da ga procesuiru (...) da ga raščini (Mirko Đorđević, publicista, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Kakva crkva, neće oni to hteti razgovarati (...) nemamo šanse da će Hrvatska, Srbija, ne znam, Crna Gora baš oduševljeno prihvatiti formiranje [REKOM]. Kakva crkva, neće oni hteti to da čitaju ne znam kakve kontramemorandume. (Mirko Đorđević, publicista, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Otežavajuća okolnost je da Srbija nema dobre odnose sa susedima. Bez snažne međunarodne podrške biće teško formirati REKOM.

Saradnja Srbije sa novim susedima (...) nije dobra (...) tu nema dijaloga i tu zapravo nema regionalnih pomaka (...) To je jedna od stvari na koje treba raču-

nati kao pretpostavljenu otežavajuću okolnost (...) U jednoj ovakvoj inicijativi. (...) ovakva jedna inicijativa (...) će teško proći bez snažne međunarodne podrške. (Milan Simurdić, bivši diplomata iz Novog Sada, Srbija, Nacionalne konsultacije s intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

REKOM treba da dobije status stranke u postupcima ratnih zločina i da ima ovlašćenje da pokrene postupak.

Mi sada imamo postupke koji se nama daju (...) protiv nekih ratnih zločina, relativno sitnijih (...) ali zašto se ne bi ta komisija sa svojim saznanjima (...) a nije isključeno da bi ona imala veći pristup nego sami državni organi (...) ne bi uključila u rad jednog takvog postupka? Zašto ona ne bi bila zainteresovana strana? (...) Zašto ona ne bi bila aktivno legitimisana da pokrene postupak, zašto ne bi dobila status stranke? (Dragana Čorić, Pravni fakultet u Novom Sadu, Srbija, Nacionalne konsultacije s intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Potrebno je istražiti ulogu medija, jer se optuženi za ratne zločine brane tako što kažu da su otišli u rat, podstaknuti medijskim izveštajima o stradanju Srba.

'Ali ja sam to čuo, video u novinama, onda zgrabio' (...) 'oružje i krenuo na taj grad' (...) Zasada ima nekoliko takvih slučajeva gde su optuženi u toku procesa (...) prosto izneli taj element kao konkretan. Oni su navodili da je nešto šta su videli i čuli u datom momentu bio uzrok za njihovo konkretno ponašanje (...) Najkonkretnije govoreći (...) u Vukovaru, ono šta je objavio prvo Rojters, pa zatim RTS, pa Vukovarske novine (...) to je informacija o tome da su (...) 43 srpske bebe ubijene od strane Hrvata (Branislava Kostić, Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

REKOM treba da odredi ciljne grupe kojima se obraća i u skladu s tim da prilagodi govor: treba da bude u skladu s vrednostima tih grupa, da im bude prepoznatljiv [kako ljudi kojima se obraća ne bi upućene poruke shvatili kao nešto što im se spolja nameće].

Ko je ciljna grupa? Da kažem, evo, samo dve ciljne grupe (...) Jedna su žrtve ovih sukoba (...) u tom slu-

čaju možemo da govorimo o jednoj psihoterapijskoj funkciji, tj. da se žrtvama da mogućnost da same iskažu svoje patnje ili da predstave drugima (...) Ako je ciljna grupa kojoj se komisija obraća ona društvena sredina iz koje potiču počinioci, onda je (...) jako važno za buduću efikasnost rezultata rada ove komisije da (...) leksika (...) tekstova koji objašnjavaju ciljeve i leksika zaključnih tekstova treba da se zasniva na vrednostima koje su konstitutativne za samosvest te ciljne grupe. (Pavle Rak, publicista, Slovenija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Članovi REKOM treba da budu i predstavnici institucija koje imaju odgovornost za sukobe, kao što su crkve, akademije nauka i dr. Te institucije nemaju u svojim vrednosnim stavovima ništa što radikalno protivreči ciljevima REKOM [miran život sa drugima, pokajanje, praštanje], te bi njihov zadatak bio da utvrde zašto su kršili sopstvene vrednosti.

Ja sam veoma zainteresovan da se tako nešto uradi; da se u rad komisije, da bi trebalo uključiti predstavnike svih crkava ili nekih drugih institucija koje su dosta odgovorne za ove sukobe, recimo, akademije nauka (...) mislim da treba insistirati na tome da se pronađu ljudi u stanju da se, zalažući se za vrednosti sopstvene grupe ipak u ovakvoj jednoj komisiji doprineti da na kraju rezultat bude prihvatljiv i sa stanovišta univerzalnih vrednosti. (Pavle Rak, publicista, Slovenija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

REKOM treba da se bavi prikupljanjem podataka i dokumentacije, a ne interpretacijom činjenica.

Ja nemam nikakvih dilema kada je reč o tome da li je potrebno formirati ovakvu komisiju ili ne, ali mislim da bi komisija možda trebalo da prikuplja podatke, a da se (...) interpretacijom bavi neko drugi. (Pavel Domonji, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Predlažem da se mi fokusiramo na događaje i na tu dokumentaciju i da ne postavljamo sebi (...) prevelike ciljeve, jer, prosto, upašćemo u neku zamku da mi te ciljeve ne možemo ni da ispunimo. (Hajrija Mujović Zornić, Institut društvenih nauka, Beograd, Srbija Nacionalne konsultacije sa inte-

lektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Jedna komisija (...) ne može da bude toliko dobro ekipirana da radi i istraživanje i da radi i tumačenje (...) taj kontekst interpretacije, činjenica pronađenih prosto mi se ne uklapa u njen koncept nekako (...) istražno telo, kako percipiramo da hoćemo da bude ta komisija, (...) ne bi trebalo da se bavi nikakvom interpretacijom. (Dragana Ćorić, Pravni fakultet u Novom Sadu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Utvrđivanje i interpretacija činjenica su nerazdvojni.

Utvrđivanje i interpretacija činjenica (...) koliko god da smo načelno (...) skloni da razlikujemo ta dva postupka, treba da imamo na umu i to da su oni nerazdvojni. (...) I to (...) šta ćemo mi predložiti da budu nadležnosti (...) te komisije ne može se eliminisati interpretacija i mi tih vrednosnih sudova moramo biti svesni (...) Moramo biti svesni da nema samo činjeničkih sudova koji su isključivo činjenički dokazivi i u tom smislu nastojimo da budu u ovoj komisiji dokazani bez ikakvih vrednosnih elemenata (Jasminka Hasanbegović, Pravni fakultet u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Među Srbima razgovor o srpskim žrtvama više ne izaziva strast, te će i podsticanje na saosećanje prema žrtvama iz drugih etničkih zajednica biti teško.

Ideologije vremenom okoštavaju, naročito onda kada postanu državne, paradržavne ideologije. Onda kada ideologije okoštaju dešava se još jedan kulturni fenomen (...) javnost postaje manje-više nezainteresovana za sadržaje te ideologije (...) Kada sada pokrenete razgovor među Srbima o žrtvama Srbima, to ne izaziva više nikakvu strast, jednom mi je čak rečeno „pa to je dosadno“ (...) Još će teže u tome smislu biti podsećanje na to da su pripadnici naše etničke zajednice činili zločine nad pripadnicima drugih etničkih zajednica. (Đokica Jovanović, Filozofski fakultet u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Dokle god se na svoje zločince i žrtve gleda drugačije nego na one druge, REKOM neće imati rezultata.

Na zločince se gleda sa dva aršina, zločince u svojim redovima i (...) na žrtve u svojim redovima i tu se bukvalno na sličan način ponašaju u svim sredinama i dokle god je to tako, teško je jednoj ovakvoj komisiji da dođe do određenih rezultata. (Vladislav Radaković, politikolog iz Novog Sada, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Nijedno zvanično izvinjenje nije bilo iskreno.

Nije bilo iskrenih izvinjenja, iako se naš predsednik izvinio za te zločine, ali nije niko ta izvinjenja doživeo kao iskreno (...) Drugi predsednici nisu to ni pomislili. (Vladislav Radaković, politikolog iz Novog Sada, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

U većini zemalja, rezultati suočavanja s prošlošću su mali. U Srbiji nije moguće, kao što nije bilo moguće u Španiji i Austriji. Nemačka je izuzetak.

Rezultati suočavanja sa prošlošću su u celini mali u većini zemalja (...) na društvenom nivou (...) Nemačka predstavlja izuzetak i nije karakterističan primer (...) u Španiji, nakon pada Franka (...) faktički je postignut jedan društveni konsenzus, pao je Franko, demokratija se vratila, ali neće se ulaziti u to šta se događalo za vreme Franka (...) Inače, sve vreme dok je pezeta bila zvanična valuta u Španiji, znači do kraja 20. veka, postojale su pezete sa Frankovim likom (...) A da ne govorimo o primeru Austrije (...) najekskluzivniji primer je da je Kurt Valdhajm mogao da bude generalni sekretar Ujedinjenih nacija kao neko ko je učestvovao u ratnom zločinu (...) da bude predsednik Austrije. (Slobodan Marković, Fakultet političkih nauka u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Na akademskom planu, ja sam optimista, verujem (...) da se otvara (...) akademska diskusija o ovoj temi [suočavanje s prošlošću]. Ali (...) bez učešća vrednosne većine (...) u Srbiji da bilo šta uradimo, to apsolutno nije moguće i upravo zato što to nije bilo moguće ni u Španiji, ni u Austriji. (Slobodan Marković, Fakultet političkih nauka u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Sve države su zainteresovane da se ne otkrije

njihova odgovornost - neće dati dokumenta, a bez toga REKOM može dati samo opštu ocenu.

Možemo mi da formiramo pedeset komisija, ako nam se ne daju dokumenta mi možemo da damo samo neku opštu ocenu (...) U najnovije vreme sam i član ove komisije (...) za utvrđivanje okolnosti streljanja generala Mihailovića (...) Čak i kad postoji državna spremnost, a ovde postoji čim je formirana komisija da se tako nešto nađe i dalje nisam 100 posto ubeđen da je komisija dobila sva dokumenta na uvid (...) Mi ovde govorimo o nečemu šta se dogodilo pre (...) 65 godina, gde (...) niko relevantan politički u ovom trenutku nije živ (...) Ovde [Inicijativa za REKOM] govorimo o nečemu šta se dogodilo pre 10 godina, pre 15 godina gde su skoro svi akteri živi i gde su skoro svi zainteresovani (...) da se to na neki način ne otkrije. (Slobodan Marković, Fakultet političkih nauka u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

REKOM može doprineti obnavljanju poverenja među zajednicama koje su bile uključene u sukobe.

Postoji jedan kontekst u koji treba smestiti ovu ideju o formiranju komisije za utvrđivanje činjenica o zločinima koji su počinjeni (...) Ukoliko se ona zaista osnuje, može da doprinese stvaranju novih odnosa u čitavom regionu, a to znači i obnavljanje međusobnog poverenja između svih tih etničkih zajednica, između kojih su postojali sukobi. (Vladimir Pavićević, Fakultet političkih nauka u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Potrebno je što pre početi sa pritiskom na političke elite u svim državama u regiji. Akademске zajednice mogu da pomognu.

Ne treba možda da se čeka 1. decembar ili 10. decembar 2010. godine da bi se počeo vršiti blagi pritisak na političku arenu (...) I moje je mišljenje da pored nevladinog sektora, akademske zajednice uporedo treba da se izvrše konsultacije i sa relevantnim političkim akterima u svim ovim državama kako bi se, (...) za taj 10. decembar obezbedila podrška izvesnih broja političkih formacija. (Vladimir Pavićević, doktorant Fakulteta političkih nauka u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Mislim da ste u ovoj nekoj fazi relativno dobro uspjeli da izlobirate relevantne predstavnike koji bi bili zainteresovani da se komisija pojavi kao neka vrsta njihovog glasa. A možda bi sada trebalo, ako niste do sada imali takvih kontakata sa državom, parlamentom, vladom (...) krenuti u neku vrstu lobiranja dalje u tom smislu. (Dragana Ćorić, Pravni fakultet u Novom Sadu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

REKOM treba da ima u vidu da u svesti ljudi, raspad bivše SFRJ i počinjeni zločini, predstavljaju produžetak Drugog svetskog rata.

Ovi zločini su neodvojivi od onih koji su napravljeni za vreme II svetskog rata ili posle II svetskog rata (...) Mržnja, želja za osvetom, čak i ubeđenje da (...) ratni zločin može da bude nekažnjen, sve je to posledica tog perioda i onih zločina. (Balint Ištvan, publicista, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Ne znači da ova komisija treba da istražuje (...) ratne zločine u II svetskom ratu, to nije njen posao, ali ja lično, kao sociolog, imam vrlo valjane argumente da tvrdim da (...) sukob na teritoriji bivše SFRJ, njen raspad jeste produžetak (...) II svetskog rata. Ako ništa drugo, bar u mentalitetu i u svesti ljudi. (Lazar Žolt, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Cilj REKOM treba da bude sprečavanje zločina u budućnosti.

Jasno je to da (...) nikada nećemo postići da svaki (...) zločin bude kažnjen, (...) Ali to nije ni bitno, nego treba nekako da postignemo da [se] ovi zločini ne ponavljaju, ni kroz 45, ni kroz 200 godina (...) i to bi bio uspeh (...) I mislim da Koalicija baš u tom smislu treba da ima svoju koncepciju. (Balint Ištvan, publicista, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Očekivanja treba usaglasiti sa realnim stanjem, društvenim uslovima i međunarodnim okolnostima.

Ako je neko svestan ograničenosti neke društvene akcije, to ne znači da od te akcije treba odustati, naprotiv, to samo znači da jednostavno podešava

očekivanja onome šta je realno stanje, onome šta su društveni uslovi, onome šta su međunarodne okolnosti. (Slobodan Marković, Fakultet političkih nauka, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Ako Koalicija za REKOM ne može da pridobije nijednog vladiku i teologa, to bitno ograničava njeno delovanje.

Ako vi sada te liberalne elemente koji postoje svuda u društvu (...) ne možete da privučete u ovu koaliciju, ako ne možemo da nađemo ni jednog vladiku ili nekog istaknutog teologa da se ovde priključi, onda to u bitnome ograničava mogućnost društvenog delovanja. (...) Vi čitate istraživanja Strategic marketinga i vidite da pet posto građana (...) čvrsto podržava akcije nevladinog sektora. (Slobodan Marković, Fakultet političkih nauka u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Nije teško prikupiti milion potpisa, ali da bi se promenilo javno mnjenje to nije dovoljno. Što pre treba krenuti u kampanju.

Koliko god nam se činilo da je milion potpisa neka značajna cifra, ja mislim da milion potpisa za ovakvu ideju i neće biti toliko teško (...) Međutim, koliko je to značajno? Pazite, to je milion potpisa u čitavoj regiji, koliko će to biti značajno za promenu stava unutar javnog mnjenja (...) Sa tim poslom treba krenuti ranije (...) malo hrabrije izaći u javnost, bez obzira na to što najveći deo u opštem javnom mnjenju verovatno da u ovom trenutku nije baš naklonjen toj ideji. (Jasminka Hasanbegović, Pravni fakultet u Beogradu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Potrebno je sinhronizovati postupke svih aktera u pripremi za formiranje komisije i uvažiti specifičnosti država.

Regionalnost koja je zamišljena zahteva izuzetno dobru sinhronizaciju u postupcima onih koji rade pripremu za formiranje komisije. Znači, dobra sinhronizacija i usaglašavanje zaključaka uz možda uvažavanje specifičnosti na teritorijama država koje treba da budu obuhvaćene ovom komisijom. (Živojin Tasić, Narodni muzej u Leskovcu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Istina koju iznose žrtve može da služi sudovima i naučnom istraživanju, za žrtve ima psihoterapijsku funkciju a trebalo bi da posluži i pročišćenju zla u narodima.

Istina žrtve može da služi i sudu, može da služi i naučnom istraživanju, ali čini mi se da najviše treba da služi samoj žrtvi (...) da bi ona trebalo da ima psihoterapijsku funkciju. (...) Ta istina (...) žrtve bi trebalo (...) da posluži (...) pročišćenju tog zla koje se u narodu nalazi, koje je izrodilo sva ova druga zla koja su snašla najviše one koji su postali žrtve. (Živojin Tasić, Narodni muzej u Leskovcu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

REKOM će pomoći u iniciranju istraga o zločinima koji ostali nepoznati.

REKOM neće moći da procesuirá, ali će itekako moći da stvori atmosferu i da (...) skupi argumente kojima će tražiti proširenje možda krivičnog ili bilo kog drugog ratnog prava, u smislu mogućeg procesuiranja i nekih stvari koje su možda do sada ostajale izvan pravnog sistema. (Lazar Žolt, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

REKOM treba da se bavi utvrđivanjem činjenica o događajima u vreme sukoba u Sloveniji i u Makedoniji.

Budući da se radi o ratovima koji su počeli u Sloveniji (...) a i Makedonija je na kraju doživela jedan rat, mislim da bi trebalo da uključimo te dve zemlje. U svakom slučaju, problemi su manji i lakše će biti obaviti istraživanje u te dve zemlje. I zašto bismo onda ostavili nešto nedorečeno, ako je bitno povezano sa ovim šta se dešavalo u ovim centralnim oblastima. (Pavle Rak, publicista, Slovenija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Potrebno je razjasniti ulogu međunarodne zajednice u konfliktu.

Međunarodna zajednica je vrlo konkretno učestvovala u tom ratu i tu su bile neke žrtve i to može da dovede do zle krvi i razjasniti i te stvari, mislim da nije nekorisno. Ni od čega ne treba da bežimo. (Pavle Rak, publicista, Slovenija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Novi Sad, Srbija, 25. septembar 2009.)

Regionalne konsultacije s novinarima o Inicijativi za osnivanje REKOM

Novi Sad, Srbija
26. septembar 2009.

Regionalne konsultacije s novinarima organizovalo je Nezavisno društvo novinara Vojvodine (Srbiya). Skupu je prisustvovalo ukupno 47 novinara iz kruga osnivača, direktora, glavnih i odgovornih urednika, i urednika medija iz regiona. Predavači su bili Bogdan Ivanišević iz Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu, Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska). Moderatori su bili Dinko Gruhonjić (Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija), Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska) i Aleksandar Trifunović (Buka, BiH). O skupu su izveštavali agencija SRNA (BiH), TV B92 i Radio Pančevo.

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Inicijativa REKOM je otvorila prostor za raspravu o prošlosti u čitavom regionu i stvorila koaliciju koja ima snagu da od vlada zahteva formiranje REKOM.

Postoji mogućnost da države, na primer, jedna, kaže 'ne, nećemo to'. Ali to šta će biti rezultat ove regionalne debate je osvojen prostor za raspravu o prošlosti. Nikad više niko neće moći da isključi, da zatvori, da kaže „nema te rasprave“. Jednom stvorena Koalicija za REKOM je takva snaga da više nikada neće dati mira ni jednoj vladi, u odnosu na ono šta je ta koalicija tražila, a to je osnivanje zvanične Regionalne komisije koja bi se bavila utvrđivanjem činjenica o ratnim zločinima. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Milion potpisa za REKOM nije garancija da će vlade zemalja u regionu prihvatiti Inicijativu za formiranje REKOM.

Što se tiče ove ideje, ja uopšte ne sumnjam da će se skupiti milion potpisa, ali mi se čini, da kasnije, kad se to prikupi, ako vlade zemalja u regionu (...) ne prihvate ovu inicijativu [za formiranje REKOM]

(...) onda se bojim da će to slabo proći. (Luka Brailo, Novi list, Hrvatska, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Pored političke volje, potrebna je podrška vlasnika i urednika medija koji mogu da pomognu da inicijativa bude predstavljena na pravi način.

Čini mi se da se nakon ovoga mora sjesti sa urednicima, ali i sa vlasnicima medija u regiji, jer ako oni ne budu dali podršku uz onu famoznu političku volju, bojim se da ovo o čemu mi pričamo i te dobre ideje (...) i časne namjere REKOM-a neće biti predstavljene na način na koji će povećati kasnije efekte. (Luka Brailo, Novi list, Hrvatska, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Medijska grupa koja bi (...) predvodila odnose [Koalicije za] REKOM prema javnosti i prema medijima bi trebala da sazove sastanke sa određenim medijskim grupama, direktore, radijske, za tisak, za agencije, da se zasebice, zavisno od medijskog profila fokusira pitanje i na kraju krajeva način na koji će se izvještavati, praviti ili tempirati određeni događaj, vijest i obavještavati javnost. (Zoran Ilić, FENA, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Radi dogovora o praćenju inicijative REKOM potrebno je što pre organizovati sastanak sa direktorima javnih servisa i vlasnicima svih medija. Važno je da mediji odrede novinare koji će izveštavati.

Imam (...) jednu vrstu sugestije za inicijatore i članove Koalicije za REKOM. Da bi na sledećim konsultacijama, a vezane za problem praćenja ove teme u medijima i tako dalje trebalo definitivno da budu direktori javnih servisa i vlasnici svih medija (...) Konsultacije trebalo organizovati sa ljudima koji na neki način odlučuju i kreiraju uređivačke koncepte medija. (Aleksandar Reljić, TV Pink, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Kad radimo konsultacije da nam vi kao ljudi u medijima, direktori, urednici, sugerišete ili vaše urednike s kojima trebamo raditi ili ljude koji bi svakako trebalo da se pozovu na naše skupove. Mi plaćamo te troškove dolaska, puta, što je često velika prepreka da neki novinar dođe i prisustvuje

nekom događaju. (Aleksandar Trifunović, Buka, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Potrebno je ispitati ulogu medija pre i tokom sukoba.

Kolega (...) je postavio važnu tezu (...) zagovarajući ispitivanje uloge medija tijekom devedesetih (...) Ispitivanje uloga medija tijekom 90-tih je važno, ali je važno ustanoviti ulogu medija i za ono neko razdoblje prije 90-tih kada je zapravo orkestracija zbivanja počela. (Željko Hodonj, HINA, Hrvatska, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Mora biti zabeleženo šta je sve i na koji način su mediji doprineli ne samo da se pripremi sukob ili milje za izbijanje sukoba, nego da su i taj sukob često pospešivali: mržnja je bila jača, strah, likvidacije, ubistva i kršenje ljudskih prava veća i strašnija. (Branislava Opranović, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Najveće prepreke u BiH su nejasan odnos vlasti prema ratnim zločinima i nerealno očekivanje inicijatora REKOM da partneri budu vlasti koje negiraju zločine.

Ispod ovog projekta, da bi on krenuo u realizaciju, postoji jedno čitavo minsko polje vrlo ozbiljnih prepreka (...) Prva prepreka (...) jeste meni još uvek nejasan odnos vlasti (...) prema ratnim zločinima (...) Ovdje posebno govorim o Bosni i Hercegovini... Sada smo svedoci da imamo jednu treću fazu (...) Govorim ovdje (...) o negaciji zločina (...) Dakle, mi se nalazimo u fazi u kojoj očekujemo da (...) ljudi kojima pripada najveći dio vlasti (...) da oni budu partneri inicijatora ove ideje (...) Regionalne komisije. Ja mislim da je to, manje ili više, ali praktično nemoguća misija. (Senad Pećanin, Dani, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Slika činjenica o ratnim zločinima nije dovoljna bez analize uzroka i konteksta, ali u slučaju bivše SFRJ to bi značilo vraćanje u daleku prošlost [XIV vek].

Sledeća nagazna mina (...) to je dilema da li bi se ova Regionalna komisija bavila samo činjenicama ili i uzrocima. Ako se radi o činjenicama (...) mislim

da (...) tu nema previše nepoznanica, bez obzira da li bi priliku za iznošenje svoje istine i svog iskustva imale samo žrtve ili čak počiniozi zločina (...) Naravno da slika tih činjenica do kojih bi se moglo doći ne bi bila (...) moguća ni izbliza na nivou na kome bi to bilo poželjno i potrebno bez analize uzroka tih događaja (...) A ako krenemo sa kontekstom, onda (...) krećemo sa istorijom (...) Ja sam apsolutno siguran da bi ukoliko bi se krenulo sa analizom uzroka ili odslikavanjem konteksta (...) da bi dobacili do XIV vijeka. Ja prosto ne vidim na područjima naše države, ni akademski ambijent, niti jedan ambijent u društvu u kome je poželjno činjenično povezivanje istorije. (Senad Pećanin, Dani, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Naravno da svaka priča ima svoj kontekst, ali je moja neka preporuka da se ipak u početku zadržite na nečemu što su gole činjenice. (Sanda Savić, B92, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Za medije je teško da prate proces kao što prate događaj. Otežavajuća je i činjenica da je danas manje donatora za medije koji izveštavaju o ratnim zločinima.

Za medije je teško (...) pratiti proces (...) na isti način na koji se prati događaj (...) Ono što je ovde takođe (...) bitno naglasiti su resursi kojima raspolažu mediji za praćenje nečega što je proces (...) Veliki doprinos jedne grupe medija na prostoru bivše Jugoslavija na razotkrivanju ratnih zločina bio je (...) u vremenu kada je većina tih medija bila, manje ili više izdašno donirana (...) iz međunarodnih organizacija (...) Činjenica je da danas takve pomoći više nema i činjenica je da recimo jedan medij koji je dao, mislim bez predsedana (...) doprinos (...) jednom hrabrom, časnom (...) novinarstvu kakav je Feral tribune, da je morao biti ugašen, (...) iz razloga što se nije mogao naći među stotinama donatora (...) nijedan koji je video smisao i možda ideju da je bolje omogućiti egzistenciju Feral Tribune-a nego držati dvije konferencije. (Senad Pećanin, Dani, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

U medijima su i novinari koji su pripremali rat. Da li se sa takvim medijima može i treba ostvariti saradnja?

Da li možemo da očekujemo da će ti isti mediji

koji su pripremali prostor za rat, koji su za vreme rata radili tako i tako, a (...) među članovima tih redakcija ima tih istih ljudi koji su radili ranije (...) kako će sada ti mediji objaviti priču koju mi sada treba da prezentujemo na osnovu činjenica koje smo prikupili? (Branislava Obranković, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Ideja [formiranje REKOM] je dobra, ali u aktuelnom medijskom, kulturnom i političkom ambijentu nije moguće ostvariti ovu ideju.

Ja svakako mislim da je ovo jedna dobra ideja, ali ja ne vidim u ambijentu svih naših država kako medijskom, tako i političkom, kulturnom, ne vidim način da je moguće realizirati ovaj projekat. (Senad Pećanin, Dani, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Glavna vrednost REKOM mora biti istina, mir porodica žrtava i pomirenje među zajednicama. U ostvarenju tih ciljeva REKOM mora da računa na amnestiju i zaštićene svedoke.

Rekao bih da glavna vrednost REKOM mora biti istina. Za REKOM mora biti mnogo važnije koliko će porodica žrtava saznati istinu nego koliko će zločinaca biti u zatvorima. Dakle, imunitet u zamenu za istinu (...) Zarad mira porodica koji ne znaju šta se dogodilo sa njihovim najmilijima, zarad istine i eventualne sahrane posmrtnih ostataka žrtava, REKOM mora posvetiti posebnu i veliku pažnju nečemu što se zove amnestija i nečemu što se zove zaštićeni svedok (...) Glavna vrednost REKOM mora biti istina zarad mira porodica žrtava i pomirenja među zajednicama (Željko Tvrđišić, Društvo novinara Kosova i Metohije, Kosovo, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Države u regionu koje ne priznaju činjenice koje je utvrdio Haški tribunal teško će prihvatiti inicijativu za formiranje REKOM.

Dakle, nesporne su činjenice da je Haški sud ustanovio činjenice na svim stranama, ali njih zapravo politike ne priznaju i zbog toga mislim da će biti vrlo teško nagovoriti vlade zemalja kojima ćete vi pristupiti sa ovim projektom. (Damir Šimić, TV BH1, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Treba poći od činjenica koje su utvrdili Haški tribunal i domaći sudovi – protiv toga se niko neće buniti.

Mislim da bi za početak najbitnije bilo (...) bazirati se isključivo na činjenicama. Jer mi imamo presude i Haškog tribunala i domaćih sudova i mislim da bi za početak najbolje koristiti te činjenice, pravosnažne presude koje su donele neovisne sudije, protiv kojih se ljudi neće moći pobuniti. A onda dalje to širiti (Dženana Karup-Druško, Dani, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

U BiH se još uvek manipuliše podatkom od 200.000 stradalih Bošnjaka, iako je Istraživačko-dokumentacioni centar utvrdio da je ubijeno, stradalo i nestalo ukupno oko 97.000 ljudi.

Mi smo neki dan u Bosni i Hercegovini imali promociju novog političkog lidera, medijskog magnata (...) koji je, takođe, manipulirao (...) činjenicom o ukupnom broju stradalih u Bosni i Hercegovini. Znači on je opet na toj tezi 'bošnjačke žrtve' spomenuo broj od 200.000 ubijenih Bošnjaka (...) Istraživačko-dokumentacioni centar u Bosni i Hercegovini je došao do neke cifre (...) mislim da je ona manja od 100.000. 97.000 ukupno stradalih, znači na svim stranama u Bosni i Hercegovini. (Damir Šimić, TV BH1, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Hrvatski mediji koji prate suđenje hrvatskim generalima za ratne zločine - izveštavaju u njihovu odbranu.

To je takođe vrlo teška pozicija vas koji tražite potporu medija u ovim državama. Često pratim hrvatske medije (...) može se zapravo primjetiti, (...) da je pristup izveštavanju (...) suđenju za ratne zločine uglavnom proaktivan u zaštitu hrvatskih generala kojima se sudi. (Damir Šimić, TV BH1, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Bez obzira da li će REKOM utvrdi činjenice i pomoći budućim generacijama da shvate šta se desilo, to neće sprečiti manipulaciju podacima.

Ukoliko uspije ovaj projekt, ukoliko ostvari svoj cilj istine da bi on dugoročno, znači narednim generacijama mogao ostaviti nešto zbog čega će oni bolje poznavati ono što se ovdje desilo (...) to opet neće

pomoći da se ne manipulira podacima bez obzira koliko vi činjenica i istina utvrdili i objavili ih u bilo kakvim dokumentima. (Damir Šimić, TV BH1, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Na Kosovu postoji problem sa identifikacijom posmrtnih ostataka. Upravo zato je potrebno poći prvo od nacionalnog/državnog nivoa, pa se onda povezivati na regionalnom nivou.

Na Kosovu imamo problem, sahranili smo 2.000 ljudi bez DNK analize, dok se u mrtvačnici u Prištini (...) nalaze (...) još 400 posmrtnih ostataka čiji se DNK ne poklapa sa analizama koje su dali članovi porodica. Mi imamo, znači, problem unutar same zemlje (...) Smatram da bi bilo daleko bolje ako budemo polazili od zemalja, a da se nakon toga sretnemo na regionalnom planu. (Ardijana Fači, Koha Vision, Kosovo, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Činjenice nisu dovoljne. Potrebno je ratne zločine prikazati u kontekstu, a to ne odgovara vlastima u regionu.

Ja sam tu strašno pesimista, jer znamo kada se stvorila moć, znamo kada se stvorio novac i tim strukturama [političarima] istina ne odgovara (...) U Crnoj Gori je pre tri, četiri godine (...) snimljen jedan dokumentarni film (...) koji se bavio agresijom na Dubrovnik. U tom filmu je sve vrcalo od činjenica (...) Međutim politička dimenzija čitavog tog pohoda na Dubrovnik (...) apsolutno je nema. Tako da jednim činjeničnim pristupom došlo do toga da je ispalo da su se bradati, pijani ljudi zaleptali na svetsku baštinu vođeni nekom antičkom energijom i slično. Karikiram namjerno (...) hoću da kažem da se taj kontekst mora pojaviti kroz to kako će se slagati činjenice, a to njima ne odgovara. (Brano Mandić, Vijesti, Crna Gora, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Medijska kampanja treba da bude ozbiljna i nju treba da vode posvećeni ideji.

Vaša medijska kampanja mora da bude vrlo ozbiljna (...) Ja bih vam savetovao da bukvalno formirate tim za to (...) Na ovome mogu da rade posvećeni ljudi (...) Znači neko ko ima dovoljnu snagu (...) treba bukvalno partizanski ići sa nekim jakim pojedincima (...) Ja mislim da ima dovoljno ljudi koji su

posvješćeni ovome. Za ove probleme mora neko ko će da ih nosi kući. (Brano Mandić, Vijesti, Crna Gora, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

REKOM treba da podigne svest ljudi da svi treba da se suoče sa prošlošću.

To šta hoću da kažem je da REKOM mora da pokuša da stvori neki alternativni pristup ljudima pošto je to najbitnije, znači ta svest, podizanje svesti, da svi treba da se suočavamo sa prošlošću. (Idriz Seferi, Koha Ditore, Kosovo, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

REKOM je bitan da bi se u Srbiji govorilo o albanskim žrtvama, a na Kosovu o srpskim.

REKOM [je] bitan za budućnost svih nas, znači treba da radimo na tome i da to podržimo (...) Mnogi ljudi ovde ne znaju da je oko 10.000 ljudi na Kosovu ubijeno, imaju strah da će samo srpske žrtve biti pominjane i tako dalje, dok se ovde govori samo o srpskim žrtvama. (Idriz Seferi, Koha Ditore, Kosovo, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

U čitavom regionu mediji prate samo činjenice u prilog „svojih“ žrtava.

U Bosni i Hercegovini od početka rata, a evo i na Kosovu od 1999. godine... Imamo sistem da se priča samo jedan dio priče, priče koja odgovara u određenoj sredini (...) treba se napraviti otklon od prakse da se prate samo činjenice (...) samo isključivo „naših“ žrtava (...) Na primjer, suđenja Bošnjaci prate tako da ukoliko se sudi nekom Srbinu, (...) da se prati samo što stoji u optužnica, nikada odbrana; ukoliko se sudi Bošnjacima, prati se samo odbrana, a ne uopšte šta stoji u optužnici (...) imamo dosta izgrađen taj sistem da znamo samo jedan dio priče. (Sanja Škuletić, Dnevni Avaz, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Mediji će početi da prate aktivnosti Koalicije za REKOM ukoliko konsultacije postanu politički događaj.

Mi ćemo vas pratiti [Koaliciju za REKOM] ukoliko vi zaista napravite dobar politički događaj (...) Vi zaista morate da se potrudite da, evo, kao i ovi

ljudi koji su to namerno ili nenamerno uspjeli od nečega što je trebalo da bude samo gej parada, da postane glavni politički događaj u zemlji. (Sanda Savić, B92, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Čim bude formirana, komisija će postati predmet antikapmanje.

Onog trenutka kad se objavi samo postojanje te komisije, da počinje da radi, mi već svi možemo da vidimo hiljadu napisa u novinama, zašto ponovo još jedna komisija za istinu, ko ju je poručio, kome odgovara, kakva će biti i sve već možemo da pretpostavimo šta ćemo sve da vidimo (Vesna Sladojević, Radio-televizija Srbije, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Najveća vrednost REKOM je da će omogućiti mladima i budućim generacijama da saznaju o svemu šta se desilo preko priča ljudi sa prostora cele bivše Jugoslavije.

Mislim da je važno [REKOM] upravo zbog budućnosti. Želim da moje dete jednog dana (...) kada ode na internet i kada poželi da sazna detalje o onome šta se dešavalo na prostorima gde su živeli njeni roditelji, da sazna nešto šta je najbliže istini, a saznaće nešto šta je najbliže istini tako (...) što će svoju istinu ispričati svi ljudi koji su učestvovali u tome, odnosno ljudi sa svih prostora (...) i mislim da je to najveća vrednost ovog projekta. (Vesna Sladojević, Radio-televizija Srbije, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

REKOM će imati problem da dobije podatke i dokumenta u posedu državnih organa.

Ukoliko tražimo dokumenta od njih [institucija] i podatke da bismo lakše došli do činjenica, to smo tek svedoci da teško da ćemo doživeti, daće ih onda kada oni to budu hteli. Na žalost to smo svaki dan svedoci na svakom suđenju za ratne zločine. (Vesna Sladojević, Radio-televizija Srbije, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Informativni programa Radio-televizije Srbije izveštavaće sa konsultacija, ali kvalitet priloga zavisi od zainteresovanosti novinara koji izveštava. Svedočenja žrtava treba emitovati u posebnim emisijama, jer stvaraju jači utisak.

Specijalne emisije o žrtvama pomažu da priče o žrtvama dobiju više gledalaca.

Pitanje izveštavanja sa ove konferencije [konsultacija], recimo, ili sa neke sledeće (...) To će se uvek uraditi (...) u Informativnom programu Radio Televizije Srbije (...) Mi ćemo imati svoje predstavnike (...) ali sa koliko će se iskrenosti pozabaviti samom budućnošću ove ideje, to zavisi od autora lično odnosno od kolega koje će se time baviti, koliko će ući u tu priču (Vesna Sladojević, Radio-televizija Srbije, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Mislim da treba pojedinačna autorstva negovati (...) u posebnim terminima, jer to ne može da ide u dnevnom informativnom programu gde vas ubijaju dnevni događaji. Ako će deo rada te komisije biti svedočenja žrtava kao što vidim da je planirano (...) mislim da je to uvek bolje raditi u posebnim terminima, u posebnim emisijama i posebnim autorskim delima koja ostavljaju mnogi jači utisak. (Vesna Sladojević, Radio-televizija Srbije, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Da li ste razmišljali eventualno o udruženju ili mrežnoj podršci medija [Koaliciji za] REKOM? (...) Da li postoji neka varijanta da određeni mediji (...) potpišu ugovor sa vama i time se, da kažem, obavežu da emituju neke specijalne emisije ili nešto slično tome? (...) govorim o efektu (...) kako ćemo mi vama da pomognemo u priči da žrtva dobije više gledaoca, da kažemo tako (Rajko Šebek, TV IN, Crna Gora, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

REKOM mora precizno definisati pojam žrtve i on se mora primenjivati u svim državama, u protivnom će ideja biti kompromitovana.

REKOM mora jasno i precizno da definiše pojam žrtve i da ga dosledno primeni u svim sredinama u kojima će biti nadležan (...) U suprotnom rizikujemo da uđemo u priču i kao društva, a i [Koalicija za] REKOM sam o „našim i vašim žrtvama“, o „žrtvama prvog i drugog reda“ i to bi celu priču nepovratno kompromitovalo (...) pre nego što bi se razne političke elite uopšte našle u situaciji da odlučuju o REKOM-u (Zoran Sekulić, FONET, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Žrtve su žrtve, ne postoje „naše“ i „njihove“. Žrtve moraju imati jednak tretman – taj pristup obezbediće inicijativi kredibilitet, autentičnost i verodostojnost.

Nisu svi zločinci isti (...) ali žrtve su žrtve. I ne postoje naše i vaše, postoje žrtve i ako je smisao ove komisije da se čuje glas žrtava onda te žrtve moraju da imaju zaista jednak tretman (...) Javno-sti ćemo pridobiti i vi kao [Koalicija za] REKOM i mi kao mediji ukoliko ova priča od početka bude imala kredibilitet, bude autentična i verodostojna i rađena bez bilo kakvih predrasuda. (Zoran Sekulić, FONET, Srbija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Inicijativa REKOM ima protiv sebe javnost koja poziva da svi zločinci treba da odgovaraju, s tim da su zločinci uvek drugi.

80 posto ljudi po istraživanju (...) govorim o sredini iz koje ja dolazim [Banja Luka] (...) reklo je da u suštini svi ratni zločinci treba da odgovaraju (...) U istoj anketi, isti postotak ljudi kaže da „mi [Srbi] nismo činili ratne zločine“. To je u stvari ta naša javnost koju mi sada provociramo. (Aleksandar Trifunović, Buka, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Učestvovanje u ratu je i nečinjenje. Tek kada o tome otvorimo raspravu, imamo pravo da se pitamo šta će reći naša deca.

Mi moramo da dođemo do tog ispiranja mozgova ljudima da je bilo rata, da je bilo žrtava, da smo učestvovali u tome. Da je to što smo 'nečinili' značilo da učestvujemo u tome. Mislim tek tad ćemo uopšte imati pravo da pričamo šta će to naša deca da osjećaju ili ne, da li će ih interesovati ili ne. (Aleksandar Trifunović, Buka, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

U BiH inicijativa ne može dobiti političku podršku bez pritiska međunarodne zajednice.

Pričao sam sa kolegama iz BiH i svi potihlo govore (...) da inicijativa ne može nikada dobiti političku podršku i da tamo, pošto je država pod laganim protektoratom, možda bi se poslušala međunarodna zajednica. (Saša Kosanović, Hrvatska radio-televizija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Uslov primanja u Evropsku uniju treba biti da među državama kandidatima nema sukoba.

Ako te elite [u regionu bivše Jugoslavije] žele ući u Evropsku uniju, da bi se trebalo raditi na tome da je uvjet primanja u Evropsku uniju - da se ovi naši plemenski sukobi završe prije nego što jedna zemlja postane ozbiljan kandidat. Ili prije ulaska u Evropsku uniju da se sve te pločice postave i da se završi ta priča. (Saša Kosanović, Hrvatska radio-televizija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Hrvatska je donela Deklaraciju o domovinskom ratu kojom se negira učešće u ratu u BiH. Iz tog ugla u BiH se ništa nije desilo što ima veze sa Hrvatskom.

Kako vi mislite riješit recimo mali problem da Hrvatsku apsolutno ne interesira ništa što se nije dogodilo u Hrvatskoj, nikakvih milion potpisa: gledaće se koliko je tu Hrvata, koliko je tu Srba, koliko se Kineza potpisalo. Hrvatska je donijela u Saboru, izglasana je Deklaracija o domovinskom ratu u kojoj je glavna stvar bila da se ogradimo od učešća Hrvatske u ratu u Bosni i Hercegovini. Dakle, hrvatske građane, hrvatsku politiku ne zanima ništa u Bosni, ništa se tamo nije događalo vezano za nas, da ne govorim o nekoj Srbiji, Kosovu, Crnoj Gori. (Saša Kosanović, Hrvatska radio-televizija, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

REKOM treba da sastavi listu logora i mesta zatočenja i da preporuči da se sva mesta stradanja obeleže.

Jedna od lista koje će nadam se biti dio budućeg izveštaja REKOM, će biti lista mjesta zatočenja i logora i uz to može ići i preporuka da se obilježe sva mesta stradanja (Vesna Teršelić, Documenta, Hrvatska, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Koalicija za REKOM treba da formira medijski tim koji bi radio na povezivanju javnih servisa u regiji, kako bi se u svim državama čula javna svedočenja žrtava i odluke sudova za ratne zločine.

Mislim da bi ova Koalicija za osnivanje REKOM-a eventualno možda morala imati jedan (...) medijski tim, a zadatak tog tima bi bio (...) trebalo bi insisti-

rati kod nacionalnih televizija da sarađuju, jer (...) su oni javni servisi, znači zastupaju javni interes (...) Jedna od ideja ili preporuka bi bila da emituju javna slušanja žrtava (...) Imamo, na primjer, suđenje za ratne zločine u Srbiji i Bosni i Hercegovini i (...) u Hrvatskoj (...) ono što bih ja predložila i što bi taj tim trebao da uradi jeste da se te televizije povežu, da mi u Crnoj Gori čujemo šta je to odlučio sud za ratne zločine u Beogradu ili u Sarajevu jer mi smo apsolutno izolovani. (Sonja Radošević, slobodna novinarica, Crna Gora, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Za promociju Inicijative za osnivanje REKOM potrebno je angažovati javne ličnosti koje su poznate u regionu.

Jedno od (...) medijskih lukavstava (...) jeste i korišćenje javnih ličnosti koje su percipirane kao pozitivne osobe, uspješne u svojim poslovima, obično u nekim poslovima koji imaju odjeka u javnosti (...) E sada bi bilo vrlo interesantno ići dalje (...) da se nekako uveže regionalno, da upravo osoba iz Hrvatske, javna ličnost, govori o nečemu što je vezano za zločin u Hrvatskoj i u Beogradu za Srbiju i tako (...) i sad sa jasnim naglaskom da iza svega toga stoji Inicijativa za REKOM. (Brano Mandić, Vijesti, Crna Gora, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Alternativni mediji su takođe važni - imaju svoju specifičnu publiku.

Ignoriranje tih alternativnih medija nije uopće produktivno, jer ti mediji imaju svoju specifičnu publiku i svoju specifičnu snagu i mislim da jednostavno na regionalnom nivou bi trebalo nastojati umrežiti. (Jelena Svirčić, H-alter, Hrvatska, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Za sve medije su važne životne sudbine i o njima će svi pisati i izveštavati.

Ja mogu sigurno da kažem da su teme koje smo ovdje danas imali (...) same po sebi interesantne i one će sigurno biti na stranicama naših novina, to je 100 posto (...) Ono šta je interesantno za sve štampane i elektronske medije su životne sudbine. Mi ovdje sigurno imamo puno materijala da pišemo i pisaćemo sigurno. (Mladen Milutinović, Dan, Crna Gora, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Mediji su spremni da REKOM stave na raspolaganje svoju arhivu.

Mi [FENA] imamo ratnu arhivu raznih događaja i raznih interpretacija tih događaja i zločina (...) Tu arhivu mi možemo zajedno i sa kolegama iz HINE ili iz SRNE da ponudimo kad vam zatreba nešto, neki podaci iz 1993, 1994. o nekom događaju. (Zoran Ilić, FENA, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

U ime Novinske agencije BETA nudim arhivu koja je isto bogata. (Dinko Gruhonjić, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Nema medijske kampanje bez dosta novca.

Budimo realni, mislim da će ovdje trebati dosta novca. Ako Dodik može da izdvoji pet miliona za medije u Republici Srpskoj, mislim da ćete vi otprilike taj iznos za isti taj entitet izdvojiti. Čisto sumnjam da će bez novca biti ovako šta, uprkos tome što mi svi ovdje ponavljamo kako je sve to super, sjajno, krasno, mislim da će to morati biti i novčano potkovano. (Sanja Škuletić, Avaz, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Novinarima treba obezbediti trening i pružiti punu podršku ako pišu o ratnim zločinima.

Treba da budemo [Koalicija za REKOM] otvoreni prema (...) novinarima u onom smislu podrške njihovim radu (...) raditi treninge s njima, davati podršku ako pišu o ratnim zločinima, imaju probleme u svom radu, pretnje, pritiske i slično. (Aleksandar Trifunović, Buka, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Regionalni servis ERNO čiji su članovi javni servisi iz Slovenije, BiH, Srbije, Crne Gore, Makedonije, Bugarske i Rumunije može pomoći u promocije ideje REKOM.

Javni servisi u regionu još uvijek sarađuju [preko regionalnog servisa ERNO]. Mi imamo svako-dnevnu razmijenu dnevnih vijesti odnosno dnevne slike iz cijelog regiona, znam da je postojalo i svojevremeno bilo projekata (...) Oni [javni servisi] su svojevremeno uradili određene projekte po određenom pitanju koja su u određenom momentu bila

problem u regionu. Kao trgovina ljudima (...) Tako da se na taj način može probati preko ERNO-a organizovati da se uradi neka priča, znači da svaki centar uradi određeni segment i da se onda to sklopi i da se napravi priča o ideji cjelov i šta se želi postići s tim (...) članovi su Slovenci, HRT, BHT, Federalna Televizija, RTS, Radio Televizija Podgorice, Makedonija, čak i Bugari i Rumuni (...) u okviru tog regionalnog servisa. (Željko Tica, FTV, BiH, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Treba pripremiti jednu TV emisiju *Da ili Ne REKOM*, koju bi prikazale sve televizije u regionu.

Možda bi dobro bilo pripremiti jednu emisiju koja bi trajala možda nekih sat vremena, gdje bi se iskoristili svi ti materijali koje poseduju i FONET i Sarajevo i sve televizijske stanice (...) u regionu (...) Možda nekih pola sata prije toga priča o REKOM-u da ili ne, sagovornici koji su za i protiv i nakon toga da se ide sa tom emisijom. (Budimir Raičević, Radio Crne Gore, Regionalne konsultacije s novinarima, Novi Sad, Srbija, 26. septembar 2009.)

Nacionalne konsultacije s mladima o Inicijativi za osnivanje REKOM

Priština/Prishtinë, Kosovo
30. septembar 2009.

Nacionalne konsultacije s mladim aktivistima organizacija za ljudska prava organizovala je nevladina organizacija Integra (Kosovo). Skupu je prisustvovalo 40 učesnika, aktivista nevladinih organizacija i studenata sa Kosova. Predavači su bili Dževad Bektašević (Udruženje porodica civilnih žrtava rata Vlasenica '92 - '95, Bosna i Hercegovina), Nora Ahmetaj (aktivistkinja za ljudska prava, Kosovo) i Bekim Blakaj (Fond za humanitarno pravo, Kosovo). Moderirali su Kushtrim Koliqi (Integra, Kosovo) i Bekim Blakaj (Fond za humanitarno pravo, Kosovo).

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Regionalnu komisiju potrebno je formirati, jer

još uvek nisu identifikovani svi počinioци ratnih zločina, niti su obezbeđene nadoknade za porodice žrtava.

Zašto mi želimo da formiramo regionalnu komisiju za utvrđivanje činjenica o tome šta se desilo u ratu na prostoru bivše Jugoslavije: mi treba da se oslobodimo jako velikog tereta, jer još uvek ne znamo ko je sve ovo uradio, imenom i prezimenom, odgovorni nisu osuđeni, još nisu dobijene nadoknade, a što je zaista važno za članove porodica žrtava. (Kushtrim Koliqi, Integra, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladim aktivistima NVO, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

Rat na Kosovu je završen pre 10 godina (...) i 100 posto ili 90 posto odgovornih su još uvek živi i slobodno se kreću. Zato ja snažno podržavam Inicijativu za REKOM i nadam se da će biti ostvarena (Mehmet Ajeti, INPO, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Potrebno je da Evropska komisija i ICO utiču da se brže rešavaju predmeti ratnih zločina pred sudovima, naročito u BiH i na Kosovu.

Jako važno da se na sudove vrši pritisak kako bi bilo više suđenja, a ne da ostane samo na dva ili tri slučaja (...) Oštećeni su i Bosna i Kosovo, jer su imale velik broj žrtava, ubijenih, nestalih, tako da i Evropska komisija i ICO [Međunarodna civilna kancelarija] treba da utiču da sudovi sude za ratne zločine. (Kushtrim Koliqi, Integra, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

Žrtve su zaboravljene, vlade ne rešavaju sudbinu preostalih 16.000 nestalih u regiji, zato je potrebna ova inicijativa.

Mislim da su žrtve nakon deset godina, a to nije mnogo, zaboravljene od strane javnosti i pominju se samo za vreme raznih ceremonija (...) U čitavom regionu negdje oko 16.000 osoba vode se kao nestali, o čijim sudbinama se još uvek ništa ne zna. Naša građanska dužnost je da uradimo mnogo više za njih, pošto vlada koja je direktno odgovorna nije uradila ništa da se obelodani njihova sudbina. Zato smo mi dužni da poguramo stvari napred i da damo naš doprinos i našu podršku i da upozorimo vlast i javnost o potrebi za suočavanju sa prošlošću. (Vjosa Rexhepi, Inicijativa mladih za ljudska prava,

Priština/Prishtinë, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

Mi smo država, da tako kažem. Zaista je loše, jer se niko ne brine niti uzima... Možda se brinu o nama [žrtvama], kao građanima, meštanima, brinu se o nama u momentu kada smo im potrebni za njihov lični interes. Međutim, u ovom dugom vremenskom periodu oni se uopšte ne interesuju šta se dešava sa nama (Kimete Ukaj, NPU, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Bez regionalnog pristupa sudbina nestalih na Kosovu neće biti rešena.

Ako se ne uključimo u regionalni pristup, onda nećemo uspeti da obelodanimo sudbine onih koji se danas još uvek vode kao nestali. (Vjosa Rexhepi, Inicijativa mladih za ljudska prava, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

Snaga REKOM je u činjenicama, kojima se jedino možemo suprotstaviti lažima i uveličavanju zločina drugih.

Formiranje jedne komisije [REKOM] koja bi bila najkompetentnija da pronađe i utvrdi činjenice, znači da će se obelodaniti jedna istorija koja je istinita i koja se desila i koja će se biti suprotna istinama i lažima nastalim zbog političkih interesa država, jer smo videli da svaka država skriva svoje loše strane, zločine koje je sama počinila, dok uveličava zločine drugih država. (Vjosa Rexhepi, Inicijativa mladih za ljudska prava, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

Istorija se neće ponoviti ukoliko se otkrije broj i identitet žrtava i ako se žrtvama omogući da javno govore.

Kada bismo otkrili broj žrtava ili kada bismo videli da žrtve javno govore, tek onda možemo da krenemo napred i da nedozvolimo da se ponovi istorija. (Vjosa Rexhepi, Inicijativa mladih za ljudska prava na Kosovu, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

Potrebno je organizovati konsultacije u svim zajednicama u kojima su se desili zločini, uz učešće porodica žrtava.

Potrebni su konkretni koraci, što znači da izađemo na teren, da imamo predstavnike porodica nestalih, da ih imamo i na ovim skupovima, jer oni su ti koji najbolje znaju stvari, jer su u direktno zahvaćeni nasiljem (...) Treba da se organizuju skupovi po svim mestima na Kosovu (...) treba da imamo i predstavnike i iz drugih gradova, ne samo iz Vučitrna, jer imamo i Đakovicu koja je preživela strašne masakre, zatim imamo Glogovac. (Mentor Hasani, Youth Step, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

Kosovsko društvo je zatvoreno, žrtve silovanja su izolovane a i druge žrtve ne govore javno i nisu otvorene prema nevladinim organizacijama. Ovaj konsultativni proces može da pomogne da se prevaziđu predrasude i barijere.

Ova komisija donekle će zadovoljiti potrebe žrtava, iz razloga što je kosovsko društvo izolovano i zatvoreno. Na ovome možemo da baziramo zašto žrtve ne govore i niko ih ne uzima u obzir, jer postoji zatvorenost prema aktivistima civilnog društva, konkretnije organizacijama mladih i organizacijama za ljudska prava, koje mogu da igraju jednu značajnu ulogu na prevazilaženju ovih predrasuda. Na primer, žrtve seksualnog zlostavljanja su izolovane (...) Zato treba da se prevaziđu ove barijere, da se napiše realna istorija, da se vidi šta je urađeno i da se niko ne ustručava da kaže... Treba da se konsultuju organizacije žena i da se podstaknu da svedoče (Ylber Maxhuni, Youth Step, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

Da bi žrtve uopšte bile u mogućnosti da govore o svom iskustvu, potrebno im je pružiti psihološku podršku.

Žrtve, pre nego što iznesu svoje doživljaje, treba prethodno da im se pruži psihološki tretman (...) Oni su žrtve i ako im se ne pruži psihološka podrška, oni neće moći da ispričaju svoja iskustva, one doživljaje iz okruženja o kojima su trebali da pričaju. Dakle, prvo šta treba da se uradi je psihološka podrška, da im se pruži mogućnost za jedan bolji život, da se uključe u svakodnevni život, u život koji im pripada. (Venera Ramaj, Integra, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima NVO, Priština/Prishtinë, 30. septembar 2009.)

“Tek ukoliko se otkrije prošlost tvog mesta, znaš ko si.”

Osoba koja zaboravi prošlost svoga mesta, onda neće znati ko je, u stvari. Otkrij prošlost, ako želiš da znaš ko si i šta želiš da uradiš. (Kimete Ukaj, NPU, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Ukoliko prikupi milion potpisa, Koalicija za REKOM imaće snagu da izvrši uticaj na međunarodnu zajednicu.

Kod [Koalicije za] REKOM-a ide onaj kontekst zajedno smo jači. Ako se ujedinito, ako nas bude milion, onda će REKOM imati mogućnost uticaja na visoke instance, na Ujedinjene nacije, Evrop-sku uniju i druge. (Mehmet Ajeti, INPO, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Važno je da mladi budu uključeni u proces suočavanja s prošlošću, kako bi budućim generacijama preneli činjenice o ratovima i time uticali da se rat više ne dogodi.

Zašto je važno suočavanje sa prošlošću i zašto je važno da vi kao mladi ljudi koji ste budućnost ove zemlje znate za prošlost (...) glavni argument je da se u ovoj zemlji više nikada ne desi rat (...) vi možete da edukujete nove generacije i da im kažete ovo su činjenice ratova koji su se dogodili 90-tih godina, od 1991 do 2001 i to se više nikada neće ponoviti (Nora Ahmetaj, aktivistkinja za ljudska prava, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Učesnici sumnjaju da će u roku od tri godine, kako se predlaže da traje funkcionisanje REKOM, moći da se rasvetle sudbine svih nestalih.

Na Kosovu je konflikt završen 1999 godine. Prošlo je deset i po godina i zna se da je u pravcu rasvetljavanja sudbine nestalih urađeno jako malo. Skeptičan sam. Kako REKOM za tri godine da otkrije sudbinu nestalih lica, kada se zna da se još 16.252 osobe vode kao nestali? Zašto da se ne uspostavi neki kriterijum, da REKOM završi svoj mandat tek onda kad se otkrije istina o svakoj pojedinačnoj sudbini nestalog lica? (Mehmet Ajeti, INPO, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Postoji sumnja da Kosovo i Srbija neće uspo-

staviti saradnju u pravcu utvrđivanja činjenica, bez obzira ko će biti član REKOM.

Ja sam skeptična da je moguća zajednička saradnja [Srbije i Kosova], jer znamo da saradnja pri pronalazenju dokaza na Kosovu ide direktno sa Srbijom, jer se većina dokaza za koje smo mi zainteresovani upravo nalaze tamo. Ja sam skeptična jer ne znam koliko mi možemo da sarađujemo sa njima, koliko oni mogu da nam pruže pomoć, znači, na pronalasku činjenica koje nas interesuju. Zbog ovoga, znači, ja imam jednu veliku sumnju, jedno veliko pitanje koliko može da bude ovo efikasno i koliko vi u stvari verujete u to da može da da rezultate, bez obzira na to koje osobe su izabrane za tu komisiju (Venera Ramaj, Integra, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Milion potpisa građana i međunarodna zajednica mogu da izvrše jak pritisak na vlade u regiji da formiraju REKOM, a potom će te vlade imati obavezu da otvore arhive i predaju dokaze.

Skeptični smo što se tiče saradnje sa Srbijom, ali se nadamo da će međunarodna zajednica da izvrši pritisak. Onog momenta kada sve države prihvate da se formira ova komisija koja će biti nezavisna, onda će te iste države imati obaveze prema ovoj komisiji. Dužne su da im otvore arhive, da joj predaju dokaze koje poseduju, druge planove, itd. Upravo zbog ovoga mi težimo da sakupimo milion potpisa a možda i više (...) Znamo da vlada Kosova i Srbije nikada neće sesti zajedno, ko zna za još koliko godina, ali pod uticajem raznih pritisaka mi se nadamo da će se formirati jedna nezavisna komisija (Kushtrim Koliqi, Integra, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Mandat komisije treba biti i popis žrtava stradalih od zaostalih minskih polja.

Mislim da ostavljamo po strani period posle rata. Ovom prilikom ću Kosovo uzeti kao primer, gde je jedan značajan broj žrtava rezultat postojećih minskih polja na teritoriji Kosova, Mislim da svakako mandat ove komisije treba da obuhvati i žrtve minskih polja. (Zana Ahmetxhekaj, Inicijativa mladih za ljudska prava, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s

mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

REKOM treba da se bavi i žrtvama i počinioциma, kako bi se došlo do pune istine.

Pošto nam je cilj da otkrijemo istinu i da dođemo do jednog kompromisa nad istinom onda za bazu treba da se uzmu obe strane. Treba da se obuhvate žrtve koje su deo tog konflikta ili jednog slučaja, ali takođe, kada se bavimo žrtvama, onda treba da se bavimo i počinioциma koji su odgovorni za zločine koje su počinili (...) ako se bavimo samo žrtvama onda mi u stvari samo prikupljamo argumente i samo slušamo doživljaje ali ništa ne rešavamo (Venera Ramaj, Integra, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Sedište centralne kancelarije REKOM treba da se rotira.

Ako REKOM treba da se organizuje na takav način da treba da ima centralnu kancelariju, gde bi onda trebalo da bude sedište REKOM-a i gde će biti raspoređena predstavništva. (...) moj predlog je da sedište REKOM bude rotirajuće (Furtuna Sheremeti, Inicijativa mladih za ljudska prava, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Da li raste nacionalizam i mržnja prema narodu čiji su pripadnici počinili zločin, ukoliko se slušaju stradanja žrtava iz svoje zajednice?

Ako se kod javnog slušanja mi naučimo da slušamo teške događaje i slušamo osobu naše nacionalnosti kroz šta je sve prošla zajedno sa svojom porodicom, da li je ova komisija razmišljala da nakon ovih javnih slušanja može da dođe do porasta nacionalizma i dovesti do suprotnog efekta, do jačanja mržnje nad drugim narodima. (Korab Krasniqi, Integra, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prishtinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Na spomenicima žrtvama na Kosovu se vidi nasilje. Sve žrtve su sa oružjem. Bolje bi bilo da pokazuju šta se dogodilo u prošlosti, a ne da podstiču mlade protiv jednog naroda.

Na Kosovu (...) na tim spomenicima se direktno jasno vidi nasilje. Oni su sagrađeni sa oružjem u ruci, postavljeni su na javna mesta (...) gde se deca svakodnevno vizuelno susreću sa tim i sa njihovim razvojem mogu da utiču na njih i da se u njima vremenom hrani ideja protiv jednog naroda koji će uvek biti loš sve do naše smrti. Da li ima neki konkretan plan za ove memorijal, da su na jednom nacionalnom nivou, ali da ne iritira direktno osobu, nego da samo bude pokazatelj šta se desilo u prošlosti? (Kora Krasnini, Integra, Priština/Prištinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prištinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Potrebno je obeležiti mesta stradanja i na tom mestu podići spomenik.

Izgradnja (...) spomenika sećanja bi pokazao da se na tom mestu zaista nešto dogodilo, da se pokaže istina na realan način kako se sve dogodilo (...) U Suvoj Reci postoji mesto gde je spaljen jedan broj ljudi i danas je to mesto zaboravljeno, sada je kao jedna vrsta depoa. Zato kažem da bi bilo opravdano kada bi se poduzela jedna inicijativa i da se od toga mesta napravi spomenik za koje bi mnogi znali (...) Na spomeniku treba da budu napisana imena stradalih. Tako bi svi vili informisani, naročito mladi. (Venera Ramaj, Integra, Priština/Prištinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prištinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Mi podižemo spomenike, ali ne na mestima gde bismo trebali. Pitanje Dubrave... Spomenik je podignut kilometrima udaljen od mesta događaja. Onda ne vidim svrhu zašto ih podižemo. Upravo zbog ovoga želim da naglasim da se mi ne brinemo o žrtvama. (Liridon Jetishi, student iz Prištine/Prištinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prištinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Šta je sa onim žrtvama koje su izgubile člana porodice i nakon toga počinile zločin?

Šta će se desiti i kako tretirati žrtve koje su bile primorane da izvrše neki zločin jer im je ubijen član porodice (...) (Liridon Jetishi, student iz Prištine/Prištinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s mladima, Priština/Prištinë, Kosovo, 30. septembar 2009.)

Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za REKOM

**Vukovar, Hrvatska
30. rujna 2009.**

Konzultacije s lokalnom zajednicom u Vukovaru organizirali su Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek i Nansen dijalog centar iz Osijeka (Hrvatska), Luč iz Berka (Hrvatska) i Documenta iz Zagreba (Hrvatska). Sudjelovalo je 69 predstavnika/ca udruženja žrtava, nevladinih udruga za ljudska prava, udruga branitelja, predstavnika lokalne samouprave i medija. Predavači su bili Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska), Ivan Novosel (Legalis, Hrvatska), Amir Kulagić (Srebrenica, BiH), Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska) i Nataša Kandić (Fond za humanitar-no pravo, Srbija). Moderator je bila Vesna Teršelić. Sa konzultacija su izvještavali HR Radio Vukovar, Radio Borovo, Vukovarski list i Glas Slavonije.

Svatko ima svoju istinu, ali se istine mogu približiti jedino na temelju činjenica. Činjenice otvaraju prostor za dijalog, dijalog nas vodi razumijevanju koje omogućuje toleranciju, a ona vodi oslobođenju od tereta kojeg nosimo.

Jer prirodno je da svatko od nas ima svoju istinu jer svi smo na drugi način doživljavali (...) ne samo ovaj rat nego cjelokupnu prošlost. I naš cjelokupni život utječe na to što će za nas biti istina. Zato je prirodno da postoji mnogo različitih istina i one se mogu približiti jedino na temelju činjenica. Činjenice su ono o čemu treba razgovarati, činjenice su ono što nam otvara prostor za dijalog, a razgovor mora dovesti do razumijevanja. Razumijevanje će dovesti do tolerancije, a tolerancija će nam omogućiti oslobođenje od tereta koji svi u sebi nosimo. Zato mislim da ovu inicijativu svakako treba podržati. (Ljiljana Gehrecke, Europski dom Vukovar, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujna 2009.)

U cijeloj regiji ne postoji volja i snaga kako bi se nadišle etničke podjele i predrasude o drugima.

Ovdje svi pričamo o tome kako kao ne želimo (...) da se desi genocid, zločin, rat i sve ružno što je iza nas, ali ja vas samo želim pitati koliko ste vi sami spremni nešto učiniti za to? Da li biste pustili svoje

dijete da se druži sa djetetom druge nacionalnosti? Da li sami to činite? I puno sam razgovarala sa ljudima ne samo iz Hrvatske nego iz Bosne, Srbije, njihov je odgovor (...) 'bolje da se ne miješamo s njima' (...) 'tako je jednostavnije'. Znači moje pitanje je da li smo dovoljno jaki da sami sebi priznamo da smo mi to prevazišli? (Iva Nikolić, Tabu, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

REKOM daje nadu da će svaka žrtva, bez obzira na nacionalnost, dobiti ime i prezime i svoj grob.

Ja u njoj, Inicijativi za REKOM, vidim zapravo jednu slamku spasa koja će pomoći da svaka žrtva, bez obzira na nacionalnost, dobije svoje ime i prezime, da dobiju svoja dva kvadrata zemlje pod ovom nebeskom kapom i da njihovi najdraži imaju mesto kuda će otići upaliti sveću, odneti cveće. (Ružica Spasić, Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica, Vukovar, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Potrebno je saznati tko su počinitelji, jer oni su putokaz ka mržnji i potrebi da se ona otkloni.

Ja sam zato da kad se istražuju žrtve, da se onda istražuju i počinitelji i to zbog toga što je važno da znamo zašto si to radimo (...) dovoljno je ako pitam zločince ili kako bi ga već nazvali, zašto si to učinio, on će reći: ili sam to čuo od roditelja, ili u okolini, ili u školi, ili od društva. I to je već nama jedan putokaz da znamo gdje se stvara mržnja (...) Prema tome borimo se da se ne širi mržnja. (Biserka Tompak, liječnik, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Javna slušanja žrtava utjecat će na naše stavove o tome što se zaista dogodilo.

Mislim da komisija i te kako može oblikovati stavove. I to na nekoliko načina. Jedan je što će ona omogućiti javnu platformu za glas žrtve. Da će žrtve sa svake strane moći govoriti o svojoj boli javno i da ćemo mi drugi imati priliku o tome čuti. I na temelju njihovih, bilo činjenica koje iznesu, ali isto vrlo relevantno njihovih osjećanja prema tome što se dogodilo, moći izgraditi stav prema tome što se dogodilo. (Mario Mažić, Inicijativa mladih za ljudska prava u Hrvatskoj, Zagreb, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Javna slušanja imaju terapijski učinak na žrtve uz nužno zagarantiranu vjerodostojnost takvog svjedočenja.

Buduća Regionalna komisija će omogućavati i sada već omogućava, žrtvama da javno govore o tome što su proživjeli. To je dobro. To ima izuzetan terapijski učinak na same žrtve (...) Ali sve organizacije koje su čelne u Koaliciji za REKOM, koristim priliku i upozoravam, da smatram da se svim žrtvama treba omogućiti da govore prvenstveno ja-govorom (...) želim reći da sam bio svjedokom (...) od osam saslušanih žrtava jedan iskoristio poziciju, održao politički govor sa masu neistina, masu činjenica koje smo spremni istog trena oboriti (...) želim upozoriti da kad se omogućava žrtvama da govore da i te kako bivamo sigurni da je taj čovjek to proživio, da je svjedokom stvarnog, a ne da stane ovdje (...) „znate ja sam došao tamo, komšija mi je rekao, pa je susjed rekao pa“ (Veljko Vičević, Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata grada Zagreba, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Nije dobro praviti listu počinitelja, jer se imenima manipulira i napraviti će se dodatna šteta.

Imena počinitelja, mislim da je i to vrlo upitno jer doživjela sam i na osobnom iskustvu i na dalje, da se sa imenima jako puno manipulira i dok nešto ne dokažete, taj nije kriv (...) vi sami znate da jedna neistina izgovorena sto puta postaje istina. Pitanje što i kako i koliko ćemo dodatne štete donijet na ovo već što dosad imamo. (Ružica Mandić, iz Vukovara, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Branitelji i njihove obitelji zainteresirani su za formiranje REKOM i trebaju biti uključeni u proces konzultacija.

U Hrvatskoj ima 500.000 (...) branitelja. Ako uzmemo da su oko njega supruga i barem jedno dijete, to je 35 posto življa Hrvatske (...) Mislim da tu populaciju i te kako interesira šta će ovakva komisija, ako se ustroji (...) ako ona zaživi i dobije svoju legislativu i legitimitet... Vrlo je bitno da i taj dio populacije i te kako je uključen i da ima šta reći. (Veljko Vičević, Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata grada Zagreba, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Za veterane je ključno pitanje gdje će se nalaziti arhiva Haaškog suda.

Mi ovdje smatramo odgovornim Srbiju za početak i za većinu zala koja su se dogodila na ovim prostorima. I zbog toga u okviru prava da znam postoji jedna bitna stvar, a to je pravo da zna osoba kojoj se nešto dogodilo i pravo da zna zajednica kojoj se to dogodilo. S time ključno pitanje za veterane, to je pitanje arhiva. Gdje će se arhivi nalaziti? Arhivi Haaškog suda i arhivi praktični sjećanja i svjedočanstva zajednice koja daje svoja sjećanja nekome na raspolaganje iz čega će se kasnije raditi istraživanja. (Ljiljana Canjuga, Udruga dragovoljaca Domovinskog rata grada Zagreba, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Za početak rasprave o Domovinskom ratu potrebno je krenuti od Deklaracije o Domovinskom ratu koja je usvojena u Hrvatskom saboru.

Za mene kao veteranku, braniteljicu, je bitno da početak sve rasprave o Domovinskom ratu polazi od Deklaracije o Domovinskom ratu, jer to nešto što je donio Sabor, a očigledno vjerujemo Saboru kad želimo da on opet osnuje komisiju. (Ljiljana Canjuga, Udruga dragovoljaca Domovinskog rata grada Zagreba, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

U interesu svih je da se utvrde sve činjenice, uklone mitovi, predrasude i interpretacije.

Svima nama [je] u interesu da saznamo sve činjenice, da odstranimo mitove, interpretacije i predrasude i sve ostalo, stereotipe iz našeg razmišljanja i da poradimo na tome da se ove kolone nikad više ne ponove i da naša djeca i unuci žive na ovim prostorima konačno u miru. (Ljiljana Gehrecke, Europski dom Vukovar, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Mi moramo sve učiniti da novim generacijama ostavimo jedan istorijski i vjerodostojan zapis o našoj prošlosti, koji će neke nove generacije iščitavati na jedan humaniji i ljudskiji način. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Srpska udruženja očekuju od REKOM da se bavi ekshumacijama i identifikacijama nestalih

Srba, kao i drugim zločinima nad Srbima.

Ovaj proces osnivanja REKOM pratim od samih početaka i veoma sam se, zapravo, zakačila za ovu ideju, a reći ću upravo iz jednog osnovnog razloga što, po mojim saznanjima (...) u Hrvatskoj zapravo nema institucije, organizacije, čini mi se čak ni pojedinaca koji se bave (...) pitanjima nestalih Srba, zločinima počinjenim između ostalih nad Srbima i svemu onome šta se događalo u kontekstu rata od '91. do '95. godine. (Ružica Spasić, Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica, Vukovar, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

To što reče gospođa N.K., da ne znamo područje ili da ne znamo lokaciju svih masovnih grobnica. Da, ne znamo ih u Bosni možda, ne znamo ih možda u Srbiji, ali u Hrvatskoj imamo poznato 22 masovne grobnice i 28 pojedinačnih koje čekaju ekshumaciju. Preko 300 ekshumiranih iz 'Bljeska' i 'Oluje' [Srbij] čekaju identifikaciju. (Ružica Spasić, Udruženje porodica nestalih i nasilno odvedenih lica, Vukovar, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

U Vukovaru su škole još uvijek podijeljene.

Za mene osobno prvi i veliki eksces jesu podijeljene škole nakon toliko vremena, u 21. stoljeću, u Vukovaru. Ovdje su djeca još uvijek podijeljena. Ja mislim da većeg ekscesa nema i da veći eksces ne može da bude. (Ružica Mandić iz Vukovara, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Mladi bi trebali biti uključeni kako bi se izbjeglo ponavljanje grešaka iz prošlosti.

Mislim da su mladi uzdanice ovog društva, jer ako se nama nakon 18 godina desi da mi vidimo djecu koja nakon nogometne utakmice, koja nema veze sa Srbijom i sa Hrvatskom, viču 'Srbe na vrbe' od pet godina, toliko godina nakon rata, mislim da mlade zaista treba uključivati i pitamo se da li će ovo isto da se dočeka nakon 50 godina. (Ružica Mandić iz Vukovara, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Potrebno je uključiti Sloveniju i Makedoniju, bez obzira na slabiji intenzitet rata i stradalništva.

Šta je sa Slovenijom i Makedonijom, zašto se te države ne spominju? To što je negdje rat trajao 12 dana ili 13 ili 14, koliko u Sloveniji (...) ne znači da ja ne smatram, da država ne treba biti uključena u ovaj proces. (Dragana Stojić iz Vukovara, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

REKOM bi trebao preispitati presude iz 90-tih godina, posebno vojnih sudova, koje nisu bile pravične a isto tako i one slučajeve u kojima su optuženi bili amnestirani, a obitelji žrtava bile prisiljene plaćati visoke sudske troškove.

Moje pitanje se sada odnosi na stav inicijative za komisiju da li će se baviti i slučajevima koji su procesuirani pred sudovima? Naime, u Hrvatskoj je više od petnaestak godina provedeno nebrojeno sudskih procesa (...) u kasnim devedesetim godinama ili pred onim famoznim vojnim sudovima koja su sve drugo bila samo ne pravedna suđenja (...) Da li će se možda komisija baviti i tim žrtvama, žrtvama pravosuđa? Također hoće li se baviti i slučajevima kada su počinitelji oslobođeni ili amnestirani i onda obitelji dobile još sudskom presudom da moraju platiti sudske troškove? (Branka Šesto, Srpski demokratski forum, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Najveći problem je pronaći počinitelje, jer su pod zaštitom vlada ili u državama koje ih štite.

Mi znamo za naše nestale, tugujemo, plaćemo, nisu našli, jesu našli, ali najveći problem je naći počinitelje. Mislim da će REKOM imati vrlo teških situacija, jer se mnogi odgovori kriju opet u vladi, kriju se u toj sramnoj politici koja je bila tih devedesetih godina na svim stranama. Svako nekog štiti, ili Đoku, ili Antu ili Fridrika (...) zločinci su počinili zla ovdje, nalaze se u Bosni. Bosanski zločinci učinili su zla tamo, a nalaze se u Hrvatskoj. (Mirko Kovačić, Udruga Vukovarske majke, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

REKOM bi trebao uputiti preporuke ministarstvima za obrazovanje u regiji da programe povijesti izmjene na temelju utvrđenih činjenica.

Mislim da je zajednica podijeljena, mislim da u Vukovaru mladi ljudi jesu podijeljeni. Mislim da to što idu u iste škole, sad u iste smjene, ne znači toliko puno ako povijest ne slušaju zajedno, nego

slušaju različito (...) Stoga mislim da je to svakako jedan od aduta i važnih argumenata za ovu komisiju koja time što će utvrditi činjenice će obvezat, između ostalog i Ministarstvo obrazovanja u cijeloj regiji koja će morati svoje programe o novijoj povijesti sastaviti na temelju činjenica koje je komisija utvrdila. To ću sigurno staviti u jednu od preporuka komisije ili bi barem trebalo. (Mario Mažić, Inicijativa mladih za ljudska prava u Hrvatskoj, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Kako bi se osigurao kredibilitet komisije, možda bi njen predsjednik trebao biti iz države koja ne sudjeluje u formiranju REKOM.

Zbog legitimiteta koji bi komisija trebala imati, zanima me da li možda mislite da bi zbog objektivnosti te komisije, s obzirom da se njen legitimitet već postiže time što su ga osnovala sve države koje će osnovati REKOM, zanima me da li bi možda članovi komisije, odnosno barem nekakav glavni član, predsjednik komisije mogao biti netko tko nije iz te zemlje, u smislu objektivnosti i u smislu smanjene mogućnosti utjecaja politike u zemlji na tu osobu? (Slaven Rašković, Documenta, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Koalicija za REKOM podstiče dijalog i suosjećanje sa žrtvama, a REKOM može vratiti povjerenje i u budućnosti dovesti do pomirenja.

Kvaliteta zajedničkog rada [Koalicije za REKOM] jeste u tome što suosjećamo jedni sa drugima, ali i pomažemo da jedna izuzetno dobra [REKOM] ideja doživi svoju finalnu realizaciju u tome što će se na ovom prostoru ne samo uspostaviti dijalog, već će se uspostaviti povjerenje, a bio bih sretan da za mog života dođe do pomirenja. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Masovne grobnice iskopavaju se pred izbore.

Baš ovim tragom da su žrtve, da uglavnom služe za potkusurivanje, jer kako inače objasniti da se prije svakih izbora iskopa neka masovna grobnica? Kad izbori prođu, zaboravi se na tu masovnu grobnicu. (Dragica Aleksić, Luč, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Treba napraviti popis svih stradalih i ubije-

nih uz nužni konsenzus svih države u regiji. To je jedini način da se prekine s manipulacijama.

Dakle, nije sad ključno da mi samo pobrojimo žrtve nego da napravimo stvarno inventuru o događanjima na područjima novonastalih država, da se ne bi moglo činjenicama manipulirati kroz petnaest, dvadeset, pedeset godina (...) ja vidim perspektivu i dobar rezultat komisije da stvarno popiše i stradalnike i žrtve i da ta inventura događanja bude spisak koji će prihvatiti svi, sve novonastale države na ovom području. (Veljko Vičević, Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata grada Zagreba, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Potrebno je ispitati ulogu međunarodne zajednice u oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji.

Ne treba izbaciti mogućnost (...) revidiranja uloge međunarodne zajednice na prostoru bivše Jugoslavije i njihove odgovornosti (...) Ovo je jedinstven slučaj vođenja oružane borbe za uspostavljanje samostalnih i demokratskih država raspadom bivše Jugoslavije u kojima je od prvih početaka na terenu direktno suučesnik svih događanja bila i međunarodna zajednica (...) činjenica da su oni ovdje bili prije pucnja prve puške. (Veljko Vičević, Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata grada Zagreba, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Činjenice određuju tko je žrtva. Ona je prethodno mogla biti počinitelj i ponovo biti počinitelj.

A sada je zapravo pitanje tko je žrtva? Biti žrtva je samo jedan isječak u vremenu. Ta osoba je živjela prije toga, ta osoba, ako je imala sreću, preživjela i sam taj čin agresije koju je doživjela na sebi, pa je živjela i poslije toga. Ona je prethodno mogla biti počinitelj i iza toga opet biti počinitelj. Tako da kad raspravljamo o žrtvi, predlažem da raspravljamo načelno pa ćemo onda kad dobijemo činjenice i podatke onda napraviti kontekstualizaciju samih događanja i izvlačiti određene interpretacije. (Ljiljana Canjuga, Udruga dragovoljaca Domovinskog rata Grada Zagreba, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Vukovar, Hrvatska, 30. rujan 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Doboj, Bosna i Hercegovina
3. oktobar 2009.**

Konsultacije s lokalnom zajednicom organizovao je Forum građana Tuzle (BiH). Skupu je prisustvovalo ukupno 22 učesnika. Predavači su bili Aleksandra Letić (Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH) i Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Moderator je bio Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH). FTV, BHT1, RFBiH i Avaz izvijestili su o skupu.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Cilj konsultacija i REKOM je da budu prihvaćene činjenice o svim ratnim zločinima.

Onda vas uvijek neko optuži da vi pokušavate amnestirati nekog, optužiti nekog, jer je svako vidio isključivo svoje žrtve i svoju bol. Ovdje je cilj i ovih konsultacija, pa i cilj komisije [REKOM], da ipak moramo prihvatiti činjenicu da se desio zločin u Srebrenici, da se desio stravičan zločin i u Vozući. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Javno svjedočenje žrtava nam pomaže da osjetimo bol drugih i izgradimo solidarnost među žrtvama.

Ovim konsultacijama moći ćemo sigurno ohrabriti ljude da govore. Ohrabrit ćemo ih na način da kroz eventualno slušanje žrtava shvate da i drugi imaju taj bol za nečim što ih je pogodilo u ratu i tu da afirmišemo taj neki princip neke solidarnosti među nama. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Niko ko je počinio ratni zločin ne može biti amnestiran.

Nema amnestije ni za koga ko je izvršio taj zločin. (Marko Grabovac, Republička organizacija za traženje zarobljenih i nestalih boraca i civila Republike Srpske-Opštinska organizacija za

traženje nestalih lica u opštini Brod, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Ja ću u startu biti negativno raspoložen prema eventualnoj amnestiji, jer amnestija ratnog zločina nekad znači i kao saučesništvo u samom zločinu. A, s obzirom na masovnost ratnih zločina u Bosni i Hercegovini, ja ne vidim nikog koga treba amnestirati, ali trebamo jasno javnosti reći da je on kriv. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Nisam ja za neke amnestije. Onaj koji je bio spreman da počinio nedjelo neka odgovara za to, ma kome pripadao. (Lazar Blagojević, Boračka organizacija Republike Srpske, Odbor u Šamcu, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Potrebno je precizno definirati pojam žrtve, ljudskih gubitaka, logora i zatvora.

Ja moram još napomenuti da ćemo mi gledati da odštampamo jedan priručnik za sve, da poštujući međunarodno pravo znamo šta su žrtve, šta su gubici, šta je logor, šta je zatvor, šta je pritvor (...) danas se, nažalost, manipuliše s tim pojmovima pa su sve logori, a nisu bili sve logori. Šta su gubici u ratu. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Ono što je važno rečeno (...) što ja kao novinarka s profesionalnog stanovišta moram reći i istaći da podržavam je prijedlog gospodina Vehida o katalogu činjenica (...) To je nešto što će medijima puno pomoći, novinarima jer nije isto da li neko izvještava o civilnoj žrtvi, o žrtvi rata, o, šta ste rekli, logoru, prihvatilištu, o zatvoru. To su bitne činjenice. To mijenja istinu. To mijenja spoznavanje onome ko prihvata informaciju. Jednostrano ili izvještavanje bez znanja o pravim stvarima je vrlo opasno. (Ljiljana Zurovac, Vijeće za štampu BiH, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Kada se govori ovdje o kvalifikaciji mjesta zatočenja, to je veoma bitna stavka i mislim da će REKOM odgovoriti na sva i može odgovoriti na sva ova pitanja koja su dosada bila sporna i gdje smo se razilazili u određenim razmišljanjima. (Šaban

Ibraković, Udruženje logoraša Zeničko-dobojskog kantona, Zenica, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Traženje nestalih mora biti odvojeno od politike.

Ali ću vam reći nešto zašto sam možda među uspješnijim na pronalaženju svih, zato što sam udaljio politiku, političare, stranke od sebe i imam veliki procent pronađenih Srba, Hrvata i Bošnjaka na prostoru opštine Brod i šire. I to i danas radim. (Marko Grabovac, Republička organizacija za traženje zarobljenih i nestalih boraca i civila Republike Srpske, Opštinska organizacija za traženje nestalih lica u opštini Brod, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Ne zna se tačan broj nestalih, zato što ima nestalih koje nema ko da prijavi.

Nije istina da smo izvršili temeljit uvid u nestala lica. Ima još, kako u Bosni i Hercegovini tako i u Srbiji i u Hrvatskoj i svim republikama koje su bile zahvaćene ratom (...) Zato što su još uvijek sve neprijavljene. Iz razloga što su porodično nestale, ubijene i tako dalje. I nema ko da ih traži. Ili nije definitivno imao maltene ko da prijavi. A imamo i raseljena lica po svim gradovima, državama i danas imamo i tu probleme. (Marko Grabovac, Republička organizacija za traženje zarobljenih i nestalih boraca i civila Republike Srpske, Opštinska organizacija za traženje nestalih lica u opštini Brod, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Povjerenje jednih u druge se stiče samo ako nacionalna udruženja žrtava predstavljaju sve žrtve.

Ako hoćemo da steknemo jedni prema drugim povjerenje, onda moramo da kažemo da smo mi ovdje u ime svih žrtava, a ne da nam neko izađe tamo ko predstavlja svoje udruženje i da priča o svome ocu, majci, sinu 2 sata ili 15 minuta, a ne spomene sve žrtve rata. (Marko Grabovac, Republička organizacija za traženje zarobljenih i nestalih boraca i civila Republike Srpske, Opštinska organizacija za traženje nestalih lica u opštini Brod, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Republička organizacija za traženje zaroblje-

nih i nestalih boraca i civila Republike Srpske je posmatrač konsultativnog procesa, jer hoće da bude sigurna da koalicija nastupa u ime svih žrtava.

Mi ćemo još bit posmatrači svih ovih skupova. To sam ja dobio nalog od strane naše organizacije koja je najveća na području Republike Srpske (...) I koja prati rad REKOM i gdje god vidimo i osjetimo da se parcijalno dijelimo u nekim stvarima, a da ne uzimamo sebi za pravo da pričamo o svim žrtvama, nikad nećemo dozvoliti da u REKOM-u bude bilo kakav član. (Marko Grabovac, Republička organizacija za traženje zarobljenih i nestalih boraca i civila Republike Srpske-Opštinska organizacija za traženje nestalih lica u opštini Brod, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

REKOM treba jasno odrediti ko su naredbodavci, a ko su izvršioci. Neki izvršioci bili su primorani da izvrše naređenje, jer im je prijećeno smrću.

I ovdje moramo raščistiti kroz ovaj naš REKOM posebno naredbodavce, a posebno izvršioce. Mnogi nisu ni imali namjeru to da izvrše, ali su bili u prisili da to urade, jer su bili u veoma teškom stanju pa i opasnosti po život. (Zahid Kremić, Udruženje povratnika opštine Doboj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Žrtvama treba obezbjediti sigurnost, da bi rekle šta im se dogodilo.

Da žrtve koje su sve ovo doživjele, da kažu istinu bez nekog ustezanja pod uslovom da se nama žrtvama koji do sada nismo imali prilike da kažemo obezbjedi sigurnost. (Zahid Kremić, Udruženje povratnika opštine Doboj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Izvinjenje onih koji su kršili ljudska prava je gest koji žrtvama puno znači.

A doživjela sam i izvinjenje (...) Policajci koji su istjerali nas iz stanova, iz kuća i sve, poslije su se izvinili, jer su čuli sve najbolje o meni i mojoj porodici (...) Kažem, jedan mali gest čovjeku puno znači. (Faketa Avdić, Merhamet, Doboj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Nekadašnji pripadnici državne bezbjednosti u Doboju, naredbodavci zločina, su sada na funkcijama.

Kod nas u opštini Doboj ima onih koji su bili u državnoj bezbjednosti naredbodavci (...) ja lično znam jer sam čitavo vrijeme tu bila. Znači, oni koji su bili naredbodavci zločina su sad na funkcijama. To moramo riješiti i to moramo pokušati da iznesemo podatke (Faketa Avdić, Merhamet, Doboj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

REKOM treba da popiše sve stradale, imenom i prezimenom i da se zna kako su stradali.

Mislim da je konačno došlo vrijeme da nakon 14 godina, kako je na ovim prostorima bosanskohercegovačkim stao rat ... Da dođemo do istine, odnosno, da sve žrtve budu popisane tačno imenom i prezimenom. I mislim da je to uloga ovog REKOM-a. Ako ne možemo doći do tačnih podataka o izvršiocima, ali makar možemo doći do podataka ko je i na koji način stradao (Lazar Blagojević, Boračka organizacija Republike Srpske, odbor u Šamcu, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Mi kao (...) ozbiljni ljudi, nosimo istorijsku odgovornost da popišemo žrtve i da tačno znamo ko je to i da se i u današnjem vremenu ljudi koji vode ovu zemlju, ne samo pretenduju da je vode, nego je zaista vode i predstavljaju izlaze bez utvrđenih činjenica pričaju o žrtvama i o brojkama ovakvim i onakvim u zavisnosti kako im to odgovara. (Lazar Blagojević, Boračka organizacija Republike Srpske, odbor u Šamcu, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Da bi se uspostavilo povjerenje i pomirenje potrebno da svako osudi nedjela koja su počinili pripadnici njegove zajednice.

Doktor Ruzmir Jusufović i njegova supruga (...) Ostali su čitavo vrijeme u Šamcu, gdje je bila srpska vlast i znam da su doživjeli teške trenutke, kao i doktor Hasan Izetbegović. On je tek poslije završenog rata otišao u Sarajevo. Ja sam spreman da govorim o nepravdama koje su njima počinjene. Ali, dok ne dođemo u situaciju da svako osudi počinioća nedjela (...) iz svog okruženja, iz svog naroda, neće doći do povjerenja među nama. Dok god mi one koji su vršili takva nedjela smatramo sa svoje strane da

su junaci, heroji, i tako dalje, a stvarno su postupali nečovječno, nema tu ni povjerenja ni pomirenja. (Lazar Blagojević, Boračka organizacija Republike Srpske, odbor u Šamcu, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Osobe koje budu radile u komisiji moraju steći povjerenje žrtava, da bi žrtve bile otvorene.

Ko će sve raditi u komisijama... Ne znam od koga sve zavisi. Ali ti ljudi koji budu radili moraju da imaju povjerenje i kod one žrtve da se ona istinski otvori i kaže. (...) Mnogo je dolazilo nekih raznih misionara, da tako kažem, i novinara i svega i davali su svoje izjave pa nisu doživjeli određenu satisfakciju i polako se zatvaraju, gube nadu, gube strpljenje da će doći do pravde. (Lazar Blagojević, Boračka organizacija Republike Srpske, Odbor u Šamcu, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Žrtvama smeta selektivan pristup i REKOM vide kao „svjetlo na kraju tunela“.

Hoću da kažem da, meni kao žrtvi, smeta selektivni pristup. I ovaj REKOM vidim kao neko svjetlo... Hajmo reći na kraju tunela, kao pokušaj da promijenimo taj odnos (...) Ali to je meni kao žrtvi jedina nada. Ja očigledno vidim da ovi sudovi ovdje ne žele to da urade iz nekih političkih pobuda ili nešto. (Vlado Dragojlović, Udruženje logoraša i ratnih zarobljenika, Modriča, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Žrtvama ne treba slika o ratu u BiH, nego pravda i satisfakcija.

Žrtvama ne treba slika o ratu u Bosni i Hercegovini. Nama treba pravda i satisfakcija. (Vlado Dragojlović, Udruženje logoraša i ratnih zarobljenika, Modriča, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Mediji u BiH koriste jezik mržnje.

Nažalost, posljednjih godinu dana imamo drastičan pad etike izvještavanja i u štampi i u elektronskim medijima, u štampi pogotovu i povratka tog jezika mržnje protiv kojeg se moramo boriti. (Ljiljana Zurovac, Vijeće za štampu BiH, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Medije treba “bombardirati” informacijama da bi izvještavali o konsultacijama.

Iz vaših organizacija treba biti bombardiranje medija informacijama. Znači, ili pozivima na ovakav skup ili slanjem saopćenja sa vaših skupova ili nakon završenih aktivnosti u medije. I danas, nakon ovog skupa, poslati par rečenica šta je rečeno, gdje je rečeno, agencijama i medijima. To je jako važno. Ne možemo uvijek čekati da mediji dođu k nama da saznaju. (Ljiljana Zurovac, Vijeće za štampu BiH, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Istražni timovi trebaju raditi na terenu, trebaju doći u svako selo, u svaku kući i trebaju ispitati ko je koga izgubio.

Kod osnivanja ove komisije, mislim da bi trebalo usitnit kako bi se došlo u svako selo, u svaku kuću da se ispita i da se kaže ko je koga izgubio i da se prezentira jednoj centralnoj komisiji koja bi predložila, već ako treba, regionalnoj komisiji koja će se formirati (Reuf Mustajbašić, Udruženje penzionera-povratnika Doboj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Da je potrebno da imamo nekoliko ureda, tačno je i moja preporuka bi bila da nijedan od tih ureda ne bude ni u Banja Luci ni u Sarajevu (...) mislim da je daleko svrsishodnije i lakše raditi ukoliko smo na terenu i u manjim mjestima, pa makar i centralna kancelarija bila u nekom zaseoku (Snežana Šešlija, Udruženje ToPeeR, Doboj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Uredi REKOM u BiH ne bi trebalo da budu u Banja Luci i u Sarajevu, već se trebaju premjestiti iz mjesta u mjesto.

Ne bi bilo dobro da napravimo dva ureda u Sarajevu i u Banja Luci, jer istog momenta bi se podjelili (...) mislim da bi, ukoliko postoji mogućnost, trebalo ovu inicijativu i u pojedinačnim gradovima prenositi. (Snežana Šešlija, Udruženje ToPeeR, Doboj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Prikupljanje potpisa mora biti praćeno objašnjenjem inicijative REKOM, inače neće imati uticaja na vlasti.

Nije stvar prikupljanja milion potpisa. To se lako

da uraditi (...) Mislim da prikupljanje potpisa bez stvarne inicijative i bez stvarnog shvatanja šta je to što treba, neće biti korisno, nećemo moći da utičemo direktno na organe vlasti (Snežana Šešlija, Udruženje ToPeeR, Doboj, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Žrtve imaju interes da se utvrdi istina, da odgovorni budu kažnjeni i da dobiju satisfakciju kroz reparacije.

Jedan jedini je interes žrtve da dođe do istine, da doživi satisfakciju kroz reparaciju, kroz nematerijalnu štetu, kroz odgovornost onih koji su ih zatočili i na kraju da se dođe do istine šta se stvarno događalo na ovim prostorima. (Šaban Ibraković, Udruženje logoraša Zeničko-dobojskog kantona, Zenica, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Doboj, BiH, 3. oktobar 2009.)

Nacionalne konsultacije sa ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama/ima o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Beograd, Srbija
9. oktobar 2009.**

Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama i novinarakama/ima u Srbiji organizovale se Žene u crnom. Skupu je prisustvovalo 69 učesnica/ka, među kojima su i aktivistkinje organizacija za pomoć žrtvama iz Srbije, članice porodica žrtava, kao i članice međunarodne mreže Žena u Crnom iz regiona (BiH, Hrvatska, Crna Gora) i sa Bliskog Istoka (Izrael, Palestina), Gvatemale i Švedske.

Uvodničarke su bile Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija) i Marijana Toma, Impunitiy Watch (kancelarija u Beogradu), a skup je moderirala Staša Zajević (Žene u crnom, Srbija). O skupu su izvestile e – novine.

Mišljenje, predlozi i preporuke učesnica/ka:

Nema utvrđivanja istine i odgovornosti, ni pomirenja, dok se ne sagledaju uzroci i posledice.

Ali ako dolazimo do istine i ako se pravi regionalna komisija o istini, istina nije jednako činjenice. Znači, činjenice poslagane bez nekog konteksta ne znače ništa, ali kontekst je taj koji objašnjava kako je došlo do određenog događaja i kako je žrtva genocida u Srebrenici žrtva i kako je žrtva NATO bombardovanja žrtva, eto u tome je stvar. Znači, nema utvrđivanja istine i odgovornosti ni pomirenja u regionu dok se ne sagledaju uzroci i posledice. (Biljana Kovačević Vučo, YUCOM, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Osnovno je utvrditi činjenice, a one odslikavaju kontekst i uzroke.

...moj lični stav je da treba krenuti od činjenica pošto utvrđivanje uzroka, (to ne može da se odvoji), kad utvrđujemo činjenice, pojavljuje se određeni kontekst i idemo u pravcu utvrđivanja uzroka. Ali nekako mislim da je bitno krenuti baš od toga šta se dogodilo, gde se dogodilo, ko je tu bio... te neke stvari. Kad pogledamo iskustvo svih na ovim prostorima, činjenica je da se nikad nisu utvrdile činjenice i da je baš to otvorilo prostor za ogromnu mitologizaciju i licitiranje sa žrtvama. Polazeći od toga, mada to deluje minimalistički, ali uopšte nije ovde, nekako otvaramo prostor da se oslikava i kontekst i da dodemo do toga zašto se nešto dogodilo na ovim prostorima. (Marijana Stojić, Žene u crnom, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Pojedinačna sećanja i javna svedočenja mogu da imaju ključni značaj u stvaranju novih politika identiteta balkanskih društava.

U tom smislu meni se čini da insistiranje na preciznoj činjenici i individualnoj memoriji, na pojedinačnom sećanju koje je nama bolno da slušamo, veoma važno. Kad je majka Mejra govorila, to je jako važno čuti, to je najteže čuti i mnogo je upečatljivije čuti ličnu istoriju nego teoretsko obrazlaganje uzroka, posledica, hiljade, milioni, onda već te brojke prestaju da imaju bilo kakav značaj. Tako mi se čini da beleženje pojedinačnih sećanja, javna svedočenja bez prekidanja, mogu da imaju ključni značaj u stvaranju jedne nove osnove za razvoj poli-

tika identiteta svih balkanskih društava. (Milena Dragičević Šešić, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9.oktobar 2009.)

REKOM treba da koristi pravne kvalifikacije zločina.

U našim sukobima, u ratu, ta drastična kršenja bili su genocid, etničko čišćenje i zločini protiv čovečnosti. Mislim da je jako važno da REKOM ostane u toj pravnoj kvalifikaciji. To nama daje poseban legitimitet i težinu, jer to su to zločini koji ne samo što su obuhvaćeni međunarodnim humanitarnim pravom, to su zaista posebni zločini i mislim da je veoma važno da ta pravna platforma u REKOM ostane u tim okvirima. (Dragana Dulić, Fakultet bezbednosti, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobra 2009.)

Bez obzira ko će biti članovi komisije, to neće sprečiti da se prikupe validne činjenice koje će pružiti mogućnost budućim istoričarima da opišu šta se dešavalo na prostoru bivše SFRJ.

Već ono što ste govorili oko toga ko bira članove komisije, ko će ih predlagati, ko će ti ljudi biti, kakav će biti njihov etički integritet, čini mi se da to neće moći da spreči da se ipak validan korpus činjenica sabere i da budućim istoričarima i teoretičarima pruži mogućnost da se istinski obradi, da se nađu prave reči, da se opiše ono što se dešavalo na ovim teritorijama i da se nađu adekvatniji termini no što su ovi pravnički kojima se sada služimo. (Milena Dragičević Šešić, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Majke ubijene dece ne mogu prihvatiti da zločinci budu amnestirani. Zločinci se moraju razgraničiti od žrtava.

(...) Bilo je pitanje amnestije, ali kako da pitam samo, ako vam je ubijeno dijete, žensko - silovano, mučeno pa ubijeno, ili sin, nije bitno, bi li vi dozvolili odmah amnestiju. Ne može se tu tako jednostavno, moramo to razgraničiti. (...) moramo razgraničiti zločinca i kaznu. Znači žrtve (...) djeca naša koja

su pobijena, majka, očevo, nije bitno s koje strane.. Pazi, izgleda (obrnuto) da su ovi zločinci, a ovi žrtve. (Mjera Dautović, Žene ženama, Bihać, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobra 2009.)

REKOM treba da se bavi odgovornošću crkve i drugih institucija.

Mandat (...) smatram da ne treba biti ograničen na delovanje samo na pojedinca, nego i na institucije. Pojedinci jesu izvršioci i to su samo šahovske figure u čitavom sistemu. (...) Da li REKOM može u doglednom vremenu, nakon iznošenja činjenica, da pokrene i pitanje uloge institucija. Istorija bi bila prazna ako bi stajali samo pojedinci, koji su izvršili zločine, ako se iza toga se jasno ne vidi inspiracija svega toga. Naravno, i uloga i crkve i školstva, svih aspekata našeg društva. Ne postoji prazno mesto u društvenom sistemu koje nije imalo ulogu raspirivanja rata i ratne mržnje. (Nevena Kostić, Žene za mir, Leskovac, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Komisija treba da sačini popis svih žrtava, uključujući i vojnike koje vlast u Srbiji tretira kao samoubice.

Znači, treba svrstati ubijene, nestale, zločince i veliki broj momaka koji su na odsluženju vojnog roka [koje smatraju samoubicama] a oni su u stvari samo ubijeni na različite načine. Mislim da čak i postoji jedan spisak od nekih četrdesetak njih i da se mora izaći i sa tim. Treba se napraviti lista žrtava. (...) I da je glavni krivac za sve ovo vrh vlasti od Miloševića i njegovih prijatelja i vojni vrh, vojska koja i dalje čuva tajne svih nas ovde i zločince krije. (Žanka Stojanović iz Beograda, majka nastradalog radnika RTS-a 1999, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

REKOM može pomoći da se izgradi kultura poštovanja drugih žrtava i da civilne žrtve dobiju pravedne reparacije.

Memorijali postoje jedino za žrtve iz većinskog naroda. Zakoni, reparacije su naklonjeniji bivšim borcima nego civilnim žrtvama. Svaka država nastala iz Jugoslavije ima vlastita rešenja za kršenje ljudskih prava, ali je potreban i jedinstven regi-

onalni odgovor, ja ga vidim u obliku REKOM – a. (Tamara Kaliterna, Žene u crnom, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Sa žrtvama treba raditi pažljivo i uz pomoć stručnjaka iz različitih disciplina.

...kad živimo u toj količini nesreća, ne znam ni kako se može prići, a da nema se ogromne podrške ...tu mora biti jako puno psihologa uključenih, jako puno psihijatarata. I (...) tu mora biti jedan kanal koji će biti na svim televizijama određeno vrijeme koje će pokazivati ta svjedočenja tih žena, žrtava, tih familija koji su preživjeli raznorazna silovanja i sve moguće zločine da bi se navikli malo... Dru-go ogromna količina stručnjaka (je potrebna) od sudskih, psihijatrijskih, doktorskih, psihologa, jer to su sve traumatične stvari. (Mensura Lula Mikijelj Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobra 2009.)

Za uspeh REKOM neophodna je ozbiljna medijska strategija.

Ja bih da skrenem pažnju na važnu dimenziju za uspešnost projekta kakav je REKOM, a to je ta marketinška ili medijska strategija. Bilo bi neophodno da jedna asocijacija koja se bavi ratnim zločinima i žrtvama rata postigne značajan uspeh utoliko pre što je ovo asocijacija koja je na neki način nadržavna i koja bi trebalo da uradi jedan osnovni posao, a to je evidentiranje žrtava ratova. ciljevima integracija države. Zato mislim da bi sada trebalo da se napravi jedna ozbiljna medijska strategija. (Nastasia Radović, mesečna novina Republika, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobra 2009.)

Svedočenje žrtava imaće uticaja ukoliko ih budu emitovale sve televizije u određeno vreme. Žrtve moraju niti obavestene kako će se koristiti njihove izjave.

(...) mora biti jedan kanal koji će biti ili na svim televizijama određeno vrijeme koje će pokazivati to, pokazivati ta svjedočenja tih žena, tih žrtava, tih familija, tih koji su preživjeli raznorazna silovanja i sve moguće zločine da bi se navikli malo. (Lula Mikijelj iz Beograda, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organi-

zacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

(...) kako će se obezbediti da žrtve posle svedočenja mogu da učestvuju u procesu, da mogu da kontrolišu to što su pružile svojim svedočenjem. (...) kako će moći da kontrolišu i na koji način, da li će biti dovoljno obavesteni o tome kako će se ta svedočenja koristiti, kako će učestvovati u daljem procesu. (Ivana Vitas, Žene u crnom, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Nevladine organizacije i udruženja žrtava treba blagovremeno da pripreme plan za implementaciju zaključaka komisije. Najbolje rešenje za to je kolektivan rad u toku formiranja i rada komisije, kao i nakon donošenja izveštaja.

(...) želim da istaknem kao važnu stvar kolektivan rad, kako u procesu koji prethodi stvaranju komisije za istinu, tako tokom njenog rada, a naročito nakon donošenja izveštaja i predloga do kojih bi mogla doći komisija. U Gvatemali je upravo ovaj deo zakazao. Nismo imali jasnu strategiju šta raditi nakon dobijanja izveštaja i sve je ostalo u rukama države koja nije bila voljna da preuzme odgovornost. Od velike je važnosti da postoji plan za implementaciju zaključaka komisije. (Rosalina Tuyuc Velasquez, Congavina, Gvatemala, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Nevladine organizacije treba da razviju strategiju za predlaganje članova. Bilo bi dobro da u svim državama u regiji parlamenti izaberu članove komisije.

Moramo razviti strategiju kad dođe momenat za predlaganje, koga ćemo predložiti. Treba to da unificirano, mislim da bi bilo strašno važno da svuda u regionu to napravi ili parlament ili predsednik. Bit će jednostavnije, recimo, utjecati ako to napravi predsjednik.... zavisi ko će tog trenutka biti. Mislim da je jako je važno da imamo jedinstven stav za cijelu regiju da prijedlog prođe kroz sve parlamente. To je mnogo bolje. (Rada Borić, Centar za ženske studije, Zagreb, Hrvatska, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobra 2009.)

Do mandata komisije dolazi se kompromisom,

ali civilno društvo ne treba da se boji da vrši pritisak na države da bi se formirala komisija u skladu sa inicijativom civilnog društva.

U propisivanju mandata obično su pravljene teški kompromisi. Civilno društvo (...) izlazi samo sa delom predloga o tome kako bi trebalo komisija da izgleda. A onda obično država odlučuje, onaj koji osniva odlučuje na kraju. Civilno društvo ne treba da se boji da pritiska državu. (...) Tamo gde je država pokušavala da odbije ono što je civilno društvo tražilo došlo je do pravog cirkusa (...) Civilno (može) da povuče i kontakte sa žrtvama. (...) Ali je važno da opis žrtava, imena žrtava i glavni opis događaja, glavne činjenice moraju da uđu svakako u izveštaj. (Marijana Toma, Impunity Watch, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobra 2009.)

REKOM treba da se bavi stradanjem Roma, o čemu nema podataka.

REKOM takode mora da se pozabavi (...) problemom romske populacije. Koji je procenat (romskih) žena silovan ili koji je procenat tih žena ubijen, niko ne zna, Samo znamo da je to populacija koja je u ovim ratovima najviše marginalizovana, izgubila je populaciju, da ne govorimo za ruralne žene. Mi smo tek naćeli pitanje ruralne žene u Srbiji (...) ruralna žena nikad nije bila obuhvaćena i prema tome mislim da za uspeh tog pitanja važan REKOM (...) REKOM mora paralelno u sredini svake članice Koalicije da prati takve pojave. (Sonja Prodanović, Žene u crnom, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Ideje REKOM su racionalne, ali nisu dovoljne za feministički pristup.

(...) ove ideje REKOM su dosta racionalne. One su racionalne, ali nisu dovoljne za moj feministički pojam. Znači ovo što sam objasnila; jednako je važno da se brinemo jedna o drugima, kao što je pravda vrlo važna, ovo je jednako važno. (Lepa Mladenović, Autotonomni ženski centar, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama, Beograd, Srbija, 9. oktobar 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Cazin, Bosna i Hercegovina
10. oktobar 2009.**

Konsultacije je organizovalo Udruženje Prijedorčanki Izvor (Prijedor, BiH). Skupu je prisustvovalo ukupno 30 učesnika, predstavnika udruženja porodica nestalih, udruženja logoraša, udruženja slepih, nevladinih organizacija, centara za socijalni rad, novinara i drugih. Predavači su bili Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu) i Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Moderator je bio Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH). RTRS, FTV i BHTV1 izveštavali su sa konsultacija.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Savez logoraša BiH traži jasnu viziju inicijative i svoju ulogu u procesu i u odnosu na REKOM.

Savez logoraša BiH (...) Kakva je uloga nas? Šta mi tu treba da doprinesemo, odnosno ne doprinesemo? I na koji način ćemo mi to raditi? E onda smo mi tu i onda ćemo mi sudjelovati u tome (...) mi tražimo jasnu viziju, našu ulogu u svemu tome, smatramo se referentnom organizacijom da možemo sudjelovati u mnogo čemu, ali moramo imati jasnu poziciju šta to treba da uradimo, odnosno koja su prava, što kažu, koje su obaveze (Murat Tahirović, Savez logoraša BiH, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

U BiH, osim Komisije za Srebrenicu, druge ništa nisu uradile. Postoji dilema da li REKOM treba da se zove komisija ili ipak sve zavisi od članova komisije.

Jedan od državnika je davno rekao da ako ne želite da nešto bude urađeno, formirajte komisiju. (...) Bojim se da i mi nećemo doći u neki slični ćorsokak, bar da promijenimo naziv, da se to ne zove komisija. Svima je općepoznata činjenica da nijedna komisija nikada nigdje ni nam kom polju skoro ništa nije uradila. Ovdje u ovoj brošuri imamo navedeno nekih 4-5 komisija koje su bile formirane u ovom poslijeratnom periodu, do komisija za Srebrenicu, za Sarajevo, komisija za slučaj Avde

Palića, komisija za Bijeljinu. Dakle, jedino je ova komisija za Srebrenicu, iz svega ovdje navedenog, odradila, da kažem, dobar dio posla, ali tek u drugom navratu (...) Komisija za Sarajevo nije nikada ništa uradila. Komisija za slučaj Avde Palića nije došla ni do kakvih rezultata. Komisija za Bijeljinu posebno. (Mirsad Duratović, Udruženja logoraša Prijedor '92, Prijedor, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Nisu sve te prethodne komisije propale zato što su se tako zvale, nego zato što su u njima sjedili oni koji nisu bili sposobni da ih iznesu. I baš nek se ovo zove REKOM. Al' nek sjede ljudi koji su sposobni (Beha Šaćir, Centar za socijalni rad, Velika Kladuša, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Koalicija za REKOM i udruženja žrtava moraju se izboriti za pravo da provere nominacije pre nego što parlamenti imenuju članove komisije.

Moj bi neki prijedlog bio da se možda da preporuka prilikom imenovanja članova ovih komisija da ta imenovanja ne mogu proći bez prethodne provjere od strane ... Da li Upravnog odbora ove Koalicije, ovog REKOM-a, porodice žrtava ... Jasno je da parlamenti moraju usvojiti donijeti odluku o formiranju komisija i imenovati te članove, ali da se samo imenovanje ne vrši prije prethodne provjere. (Mirsad Duratović, Udruženja logoraša Prijedor '92, Prijedor, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Komisija treba da se bavi ubistvima, progonima, silovanjima, mučenjem u logorima.

Ovdje se spomenulo ratni zločini i druge teške povrede ljudskih prava. Ali, koje su to, u stvari, druge povrede ili koje su to... Pa, prije svega ubistva. Drugo jesu progoni. Treće jesu silovanja. Četvrto jesu žrtve terora u logorima. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Izveštaj REKOM treba da ima historijski kontekst (priprema zločina), registar mjesta stradanja i popis žrtava.

Ovaj izvještaj koji bi ova komisija uradila po meni treba da ima tri segmenta (...) prvi segment mora biti političko-historijski kontekst kao jedna podloga. E u tom političko-istorijskom kontekstu moramo sagledat

ulogu vjerskih zajednica, medija i tako dalje. Jer oni jesu, to je prethodilo činjenju zločina. To je bila priprema (...) drugi segment tog izvještaja bi morao biti, rekao bih, metode i obrasci činjenja zločina. Znači, mjesta stradanja (...) I treći jesu popis žrtava. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Jedan od ciljeva komisije treba da bude uspostava tolerancije i pomirenja među zajednicama.

Jedan od mandata komisije treba biti da se doprinese i procesu pomirenja i tolerancije (...) Neki od onih koji, evo, redovno prisustvuju ovim okruglim stolovima ili ovim događajima se bune ako se pomene pomirenje. Pa ljudi moji, hoćemo li 100 godina živjeti kao zavađene horde? Pa jel' konačno vrijeme da mislimo na našu djecu na ovim prostorima? (Šefika Muratagić, Udruženje Ključ budućnosti, Ključ, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

REKOM ne treba da daje amnestiju. Može da predlaže sudu smanjenje kazne za optužene ili osumnjičene koji pred komisijom svedoče o počinjenim zločinima.

Međutim, da se upusti u to da mandat bude amnestiranje, zaista mislim da to ne bi mogao biti mandat ove komisije. (Šefika Muratagić, Udruženje Ključ budućnosti, Ključ, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Nije tako amnestirati, nego, eto, naginjali smo ka prostoru eventualne olakšice (...) koji bi bio od interesa kao stanovito oruđe ili instrument kvalitetnijeg rada komisije u iznalaženju istine (...) Kada smo kazali o tim olakšicama, ne smatram da bi one bile jedne od najpouzdanijih instrumenata ili jedne od opravdanih instrumenata kada bi davali olakšicu i došli čak do istine. Ja bih koristio nekada i laganiji put i zaobilazni put, ali da ne amnestiram, da ne olakšavam krivcu. (Beha Šaćir, Centar za socijalni rad, Velika Kladuša, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Uvijek sam bio protiv amnestije. Mi ne govorimo ovdje o zločinu. Mi govorimo o ratnom zločinu (...) Koji nikada ne zastarjeva, a sigurno da će svaki sud to koristiti kao olakšavajuću okolnost za nekog ukoliko je doprinio nečemu. To mu je obaveza. Tako da to može imati uticaj i mora imati uticaj na visinu kazne. Ne znam da li bi bilo dobro da komisija svojim nekim autoritetom kaže ovom treba smanji-

ti kaznu toliko i toliko, ili umjesto 10 dati sedam. Sud je, kao organ, dužan da to apsolutno uzima u obzir kod odmjerenja visine kazne. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Drugi način je ovaj koji sudovi, naravno, na jedan, moram kazati, nehuman i uvređujući način za žrtve u samoj nagodbi dobijaju informacije od ljudi koji su počinili zločin (...) to je jedna, moram kazati, tako jedna morbidna tezga zbog onoga što su počinili da bi im bila ublažena kazna. U tom smislu, takve načine lično ne podržavam. Smatram da sud treba da donese, po mom mišljenju, presudu koja je shodno zločinu počinjena. (Amir Talić, novinar, Sanski Most, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Javno svjedočenje žrtava pomoći će nam da saznamo šta se drugima desilo.

Mi svi ovdje, posebno ovi iz Prijedora, a i ovi oko ljudi znaju šta se dešavalo u Prijedoru (...) I ja sam prošli put rekla da mnoge stvari, vjerujte, nisam znala dok nisam počela dolaziti ovako i slušati žrtve šta pričaju. Gledala sam kada je mladi ovaj dečko, kraj mene sjedi, Sudbin, pričao sve šta se njemu dešavalo. Pa, ja ne znam koliko sam puta vraćala taj CD i gledala. I da vam iskreno kažem, njegovo svjedočenje i sve ono što je rekao, nažalost, ono sve što je preživio, daje mi nadu da mi ipak možemo doći do istine o svemu što se dešavalo. (Zdravka Karlica, Republička organizacija porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Republike Srpske, odbor u Prijedoru, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Članovi komisije treba da budu žrtve, ali i intelektualci i aktivisti organizacija koje se bave tolerancijom i pomirenjem među zajednicama.

Mislim da u članstvo komisije ne mogu činiti samo udruženja žrtava. Ona su svakako dobrodošla i ona bi trebala biti broj 1. Međutim, ako bi ostala samo udruženja žrtava bojim se da bi se pretvorila u nešto slično državnim parlamentima, državnim vladama. Dakle, tri suprotstavljene strane i priči nikada kraja. Komisiji je neophodno učešće akademskih građana (...) mislim također da se trebaju uključiti udruženja koja se ne bave samo žrtvama, čije članstvo nije samo žrtve zločina, nego udruženja koja se bave procesima uspostave, potpore

toleranciji, pomirenju (...) da bi komisiji dali onu notu nepristrasnosti. (Šefika Muratagić, Udruženje Ključ budućnosti, Ključ, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Komisija treba da pomogne sudovima u regionu da dođu do svjedoka.

Poznato vam je svima da je sudovima vrlo teško naći svjedoke, pogotovo adekvatne svjedoke. Taj problem, ja znam, ima i Sud Bosne i Hercegovine. Dakle, bilo bi veoma značajno da komisija u ovom procesu utvrđivanja činjenica potpomogne Sudu Bosne i Hercegovine da dođe do adekvatnih svjedočenja (...) Slažem se da komisija bavi utvrđivanjem činjenica i te činjenice ponudi Sudu Bosne i Hercegovine, ali samo činjenice (...) Dakle, samo puke činjenice koje uspiju utvrditi, pomogne Sudu Bosne i Hercegovine ili sudovima u regionu, da lakše dođu do istine. (Šefika Muratagić, Udruženje Ključ budućnosti, Ključ, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Postoji praksa da se informacije o masovnim grobnicama plaćaju. Ima predloga da se formiraju javni fondovi za otkrivanje masovnih grobnica.

Uzgred da kažem da sam zajedno sa jednim od istražitelja učestvovao u otkrivanju masovne grobnice u Kevljanjima. To je najveća masovna grobnica otkrivena na području Prijedora. Kad bi vam kazao da smo za informaciju morali pripremiti 300 KM ... Znači, za 300 maraka mi smo dobili informaciju i crtež gdje smo locirali masovnu grobnicu (...) Znači, samo činjenice da se informacije za masovne grobnice mogu dobiti za novac, govori dovoljno da se moraju stvarati fondovi za otkrivanje masovnih grobnica i informacije koje se mogu dobiti na terenu. (Amir Talić, novinar, Sanski Most, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

REKOM treba da ima pravo da poziva predstavnike međunarodne zajednice da svedoče pred komisijom. To može da doprinese utvrđivanju političkog konteksta.

Imamo istinu međunarodne zajednice koja je bila svjedok onoga što je se dešavalo. Namjerno sam spomenuo međunarodnu zajednicu. Jer ona jeste, na području bivše SFRJ je bila svjedok, a uloga

svakog svjedoka je da govori istinu. I ako oni budu učestvovali u istrazi pred REKOM-om, oni možda mogu doprinjeti utvrđivanja nekih činjenica koje su vrlo bitne za shvatanje i istorijskog i političkog konteksta onoga što se dešavalo. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Činjenice su datumi, ljudi, mjesta - to doprinosi saznanju da su zločini vršeni i nad drugima.

Zašto je bitno utvrđivanje činjenica, a ne istina? Pa, zato što u stvari materijalne činjenice poddupiru neki naš subjektivni osjećaj istine. Ali doprinose i saznavanju da su i nad drugim činjeni zločini (...) Znači, bitno je utvrditi činjenice, a ne istinu jer je istina neki subjektivni osjećaj, a činjenice jesu materijalni... To su imena ljudi. To su mjesta. To su datumi. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Komisija treba da verificira podatke o žrtvama koje imaju udruženja žrtava i nevladine organizacije.

Gospodin Tahirović [predsednik Saveza logoraša BiH] rekao da i kroz rad njegovog udruženja on već akceptirao mnoge masovne grobnice, mjesta masovnih grobnica, logora i tako dalje, onda to ta komisija treba kroz jedan istražni proces da verificira te i slične. Ako je IDC [Istraživačko-dokumentacioni centar, Sarajevo] utvrdio spisak, ako je Izvor [Udruženje Prijedorčanki] utvrdio spisak nestalih, znači ova to komisija mora verificirati. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Potrebno je prestati govoriti o „našoj“ i „njihovoj“ žrtvi: pojam žrtve treba preneti iz političkog u etičko polje.

Trebalo bi napraviti kroz ove ovakve jedne organizacije i ovakve komunikacije... Moguće je se doći do konsenzusa, otprilike, o žrtvi. Da se o žrtvi ne govori samo o našoj i njihovoj žrtvi, nego da se taj most prevaziđe, da se počne govoriti ... Da se pojam žrtve prenese sa pojma ideološkog i političkog na etičko i stručno. (Besad Hadžić, psihijatar iz Ključa, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

U izboru članova komisije prednost treba da imaju struka i moral.

Jer vjerovatno, čim to krene [REKOM], ono što će politika sigurno raditi da ubaci svoje ljude. Veoma je teško biti apolitičan, veoma je teško biti liberalan i govoriti o nečem. To je već hrabrost. Ovdje kad ste normalni to je već hrabrost. Da vam kažem nešto. Pazite. Ljudi koji rade dugo sa žrtvama, a ako nemaju superviziju i debriefing i sami se malo kontaminiraju i počnu da razmišljaju paradigrama, znači, paradigrama kojima i žrtva. Povedite računa da imate jako puno struke i morala. (Besad Hadžić, psihijatar iz Ključa, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Vjerske zajednice širile su netrpeljivost među zajednicama u BiH.

I vjerske zajednice koje su jedan segment bitne isto vršile nacionalnu netrpeljivost pogotovo kad je u pitanju Bosna i Hercegovina. (Safet Muratović, Udruženje Ključ budućnosti, Ključ, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Broj komesara treba da bude između 20 i 25. Broj komesara iz svake države treba da je u skladu sa brojem žrtava.

Broj ne bi trebao da bude glomazan. Ali ne smije biti ni premali. Ja bih, recimo, bio za 20 do 25 komesara u sastavu te Komisije. Ali ne proporcionalno, isti broj iz Crne Gore, Srbije, Kosova, Bosne, Hrvatske, već prema broju žrtava (...) Ne može isti broj u REKOM-u imati Crna Gora koja ima vrlo mali broj žrtava u odnosu na Bosnu i Hercegovinu (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Regionalna komisija treba da ima kancelarije u svim državama u regiji, kojima će u prikupljanju izjava žrtava i svedoka pomagati nevladine organizacije.

Da bude regionalna komisija kao jedno centralno tijelo, ali moraju bit državne kancelarije koje će pružiti jednu kvalitetnu podršku tome. E kad to kažem, onda je opet vrlo bitno vladin sektor i organizacije udruženja da budu servis i podrška toj nacionalnoj, državnoj kancelariji u obezbje-

denju žrtava, izjava žrtava, materijalnih dokaza, dokumenata i tako dalje. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

U konsultacije treba uključiti centre za socijalni rad jer žrtve i invalidi rata svoja prava ostvaruju preko tih institucija.

Naši korisnici su žrtve. Civilne žrtve rata, neratni invalidi, preko centara ostvaruju svoja prava pa sam mislio predložiti da ovakav sastanak odnosno ovako jednu raspravu održi sa direktorima centara ili predstavnicima centara, ali ne sami nego sa predstavnicima ministarstva odakle dolaze sredstva, jer mi se borimo za žrtve, odnosno za njihova primanja koja ostvaruju u Centru za socijalni rad. A često puta se to ispolitizira. (Beha Šaćir, Centar za socijalni rad, Velika Kladuša, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Istina nam je potrebna zbog obrazovanja i potrebe da se napiše istorija u skladu sa činjenicama.

Osakaćena su naša djeca u školama, jer mi nemamo udžbenika, a Boga pitaj kad ćemo ih imati na ovakav način. Treba da dođemo do istine, da objedinimo te istine da bi mi opet odredili neku ekspertnu grupu da napravi udžbenik, odnosno da napiše istoriju. Kad će to doći, to je pitanje veliko. (Beha Šaćir, Centar za socijalni rad, Velika Kladuša, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

REKOM treba povratiti povjerenje žrtvama da će njihove reči i izjava nečemu koristiti.

Ljudi ne žele da pričaju (...) Vrlo je teško zadobiti povjerenje žrtve da priča o svome (...) ... Jer ja sam žrtva. Ja znam što znači pričati istinu. Zna? Jer vi svaki put kad prolazite kroz tu istinu, vi proživljavate taj događaj (...) Jednostavno, davanjem tih mnogobrojnih iscrpnih izjava, ponavljanjem tih svojih događaja, ljudi se malo i pogube i onda kažu „ma čemu to“ (...) I ljudi odustaju od toga. Ja mislim da će ova organizacija možda biti smjernica ili put pravi da se ljudima prvenstveno da povjerenje da će ta njihova izjava koristiti nečemu (Bernada Jukić-Kličić, Centar za socijalni rad, Bosanski Petrovac, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Cazin, BiH, 10. oktobar 2009.)

Nacionalne konzultacije sa vjernicima i vjerskim zajednicama o Inicijativi za osnivanje REKOM

Zagreb, Hrvatska
16. listopada 2009.

Nacionalne konzultacije sa vjernicima i vjerskim zajednicama organizirali su Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek (Hrvatska) i Documenta Zagreb (Hrvatska). Sudjelovalo je ukupno 47 sudionika/ca, vjernika/ca i predstavnika/ca vjerskih zajednica, nevladinih udruga za ljudska prava, novinara/ki i promatrača/ica iz OEES-a, Haaškog tribunala, Delegacije Europske komisije u RH-a i veleposlanstava Australije, Nizozemske i Kanade. Predavači su bili biskup Kevin Dowling (biskup iz Rustenburga, Južnoafrička Republika), Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska), Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Ivan Novosel (Legalis, Hrvatska). Moderatorica je bila Katarina Kruhonja (Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek). O konzultacijama su izvijestili HRT, Novi list, tjednik Novosti i H-alter.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke sudionika/ca:

Kršćani moraju stati na stranu žrtve. Žrtve mogu pokrenuti društva u ozdravljenje i pomoći u zaustavljanju zla.

Ovdje sam radi toga što kao franjevac, kao kršćanin držim da je neupitno potrebno stati na stranu žrtve. Mi nažalost svi imamo žrtava i one nisu poželjne, ali kad ih već imamo, mislim da (...) To su najdragocijeniji ljudi. Jer samo ti ljudi mogu pokrenuti naše zajednice i naše društvo naprijed u nove odnose, u jedno ozdravljenje, jedno čišćenje naše memorije (...) A mi smo tu da im pomognemo. Znači da stvorimo povoljan ambijent da žrtve mognu ponajprije dostojanstveno nositi svoju nevolju, a onda da dođu do onoga koji je primarni kršćanski cilj (...) a to je da se na jednom mjestu u slobodi izbora jednog čovjeka zaustavi spirala zla. (Fra Mijo Džolan, Franjevački institut za kulturu mira, Split, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Regionalni pristup omogućuje udaljavanje od

interpretacija, koje cementiraju postojeća politička rješenja sa kojima su ljudi nezadovoljni.

Glede tog našeg famoznog i trajnog problema regionalnog pristupa, ja držim da bismo tu svi trebali biti dovoljno hrabri i dovoljno mudri u ovom procesu (...) da bi bilo dobro da izbjegnemo da se ovaj posao uopće približava interpretaciji da je to cementiranje postojećih nekakvih političkih rješenja. To će prvo diskvalificirati nas, drugo, odbit će jako puno ljudi, jer jako puno ljudi ima koji nisu zadovoljni sa postojećim političkim rješenjem (...) Puno je ljudi koji su s tim nezadovoljni. (Fra Mijo Džolan, Franjevački institut za kulturu mira, Split, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Vjerskim zajednicama i vjernicima cilj je pomirenje ali pred nama su siromašni plodovi takvog zadatka.

Vjerske zajednice na području bivše Jugoslavije (...) nemaju još uvijek sluha za ovakve inicijative. Boje se svega onoga što, svi oni projekti koji prelaze granice '94. kada je papa bio ovdje u Zagrebu Ivan Pavao II, pokojni, stavio je pred svim vjernicima zadatak pomirenja kao prvotni zadatak, dakle ekumenizma i pomirenja, to je bio naš prvotni zadatak. Petnaest godina nakon toga imamo siromašne plodove takvog rada. (Drago Pilsel, Novi list, Zagreb, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Prije dijaloga o pomirenju moraju se utvrditi činjenice o tome tko je započeo rat, zašto se rat vodio i koji je bio njegov cilj.

Morat će se prije tog dijaloga [o pomirenju] zbilja raščistiti tko je započeo rat, zašto se rat vodio i koji je njegov cilj bio. Ali to treba činjenično doći do istine. (Ante Šola, CARITAS Varaždinske biskupije, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Crkve i crkvene zajednice imaju presudni utjecaj na procese pomirenja.

Kako može postojati Bog, ili kako može postojati bog ljubavi, ako se to dogodilo meni?" Tu su crkve i crkvene zajednice potpuno presudne za stav pred društvom prema kojem je pomirenje općenito holiistički proces koji uključuje fizičke, emocionalne,

vrlo osobne i duhovne dimenzije života. (Kevin Dowling, biskup iz Južnoafričke Republike, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Pomirenje je teško ako žrtve izgube dostojanstvo.

Rekao bih prvo da pomirenje nije nešto jednostavno za što se jednostavno kaže: moramo se pomiriti. I onda počinjemo neku vrstu procesa za koji smatramo da će donijeti rezultate u tome. Uključuje puno, pogotovo od vas koji ste žrtve (...) Spomenuti riječ pomirenje nekome tko još pati toliko duboko da se ne može nositi s time... Njihov instinktivni, neposredan odgovor je: 'želim pravdu' (...) Morate početi stvarati drukčiju strukturu života za njih, tako da mogu živjeti s nekim oblikom dostojanstva. (Kevin Dowling, biskup iz Južnoafričke Republike, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Sa katoličko kršćanskog pogleda, među žrtvama nema razlike, jer je dostojanstvo ljudskog bića sveta činjenica: svi smo jednaki i u žrtvi i u zločinu.

Iskušenju koje se pojavljuje ili će se pojaviti oko izjednačavanja žrtava, odnosno zločina, kao kršćanski teolog ja nemam apsolutno nikakav problem kod toga. Za mene to ne postoji kao problem zato što je za mene dostojanstvo ljudskog bića toliko sveta činjenica da smo svi jednaki i u žrtvi i u zločinu. (Drago Pilsel, Novi list, Zagreb, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Činjenice su preduvjet za ozdravljenje društava.

Naš prijedlog je skroman. Utvrditi činjenice u godinama pred nama, koliko se god može, o svim zločinima i sustavnim povredama u devedesetim, da bi to onda poslužilo kao nekakav temelj i za iscjeljenje i za ozdravljenje. (Vesna Teršelič, Documenta, Zagreb, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Do pomirenja će doći kada sve države bude počele svoje „divljake“ da nazivaju „divljacima“.

Ja mislim da će mnogo lakše biti doći do pomirenja, do razumijevanja situacije, do pomaganja

žrtvi i do upućivanja agresora na to kako da očisti svoju vlastitu dušu kada mi počnemo ovdje nazivati svoje divljake divljacima i kada vi u Srbiji počnete svoje divljake nazivati divljacima, oni u Bosni isto svoje i onda će se neke stvari početi pokretati. I kad to dođe naravno sa one razine koju narod želi čuti, jer svima je već zlo od toga da se govori o patnjama drugih kao „pa zaslužili su“, a o patnjama naših „kao jadni smo mi“. (Mladen Jovanović, Vijeće Kristovih crkava, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Potrebno je inicijativu približiti vjerskim zajednicama, da ne bude odbačena zbog nedovoljne upućenosti.

Ako bi se željelo postići suradnju sa relevantnim osobama i ustanovama [predstavnicima verskih zajednica], da bi se možda još trebalo malo poraditi na tom upoznavanju, znači projekta ove asocijacije koja se stvara, da ne bi zbog neznanja ili nepoznavanja došlo do nekakvih odbacivanja i predrasuda koje bi onda onemogućile neko dobro djelo. (Marija Znidarčić, Udruga građana Kršćanski mirovni krug Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

REKOM treba rasvijetliti ulogu vjerskih zajednica tokom rata. Međutim, to bi mogli dovesti do isključivanja vjerskih zajednica, jer se kritiziranje njihove uloge može tumačiti kao napad na srž vjere i crkvene dogme.

Ako je ijedna zadaća ovoga projekta REKOM-a bi bila vrijedna, to bi baš bilo dobro da se rasvijetli uloga svake pojedine vjerske zajednice, jer to je, koliko ja znam, eto i sam sâm bio u tim prostorima gdje se ratovalo, tu vlada jedno veliko šarenilo (...) E sad, kod vjerskih zajednica se vrlo lako može dogoditi da ljudi osjete zapravo da kad kritiziramo konkretne poteze koje treba u ime vjere kritizirati, da mi napadamo zapravo srž vjere, srž nečije dogme. Onda se ljudi povrijede i isključe se. To je onda jedna velika šteta. (Fra Mijo Džolan, Franjevački institut za kulturu mira, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Vjerski mediji još uvijek šire govor mržnje, a ne govor pomirenja.

Mislim da će se većina sa mnom složiti, da kod nas vjerski mediji, pogotovo Glas koncila, još uvijek šire govor mržnje, a ne govor pomirenja. (Petra Pajdaković Šebek, Program religijske kulture HRT, Hrvatska, Nacionalne konzultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama, 16. listopada 2009.)

Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

Osijek, Hrvatska
17. listopada 2009. godine

Konzultacije su organizirali Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek (Hrvatska), Nansen dijalog centar Osijek (Hrvatska) i Documenta – centar za suočavanje s prošlošću Zagreb (Hrvatska). Na skupu je prisustvovalo ukupno 40 sudionika i sudionica, aktivista organizacija za zaštitu ljudskih prava, udruga žrtava i obitelji žrtava stradalih i nestalih, braniteljskih udruga, organizacija mladih, ženskih grupa, profesionalnih udruga, vjernika i vjernica i predstavnika vjerskih zajednica Osječko-baranjske županije. Predavači su bili Vesna Teršelič (Documenta, Hrvatska), Ivan Novosel (Legalis, Hrvatska), Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska) i južnoafrički biskup Kevin Dowling (Biskupija Rustenburg,JAR). Moderator je bila Katarina Kruhonja (Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek, Hrvatska). O konzultacijama su izvijestili HRT – studio Osijek, Slavonski dom i Glas Slavonije. Mons. Marin Srakić, nadbiskup i metropolita đakovačko – osječki u sjedištu svoje nadbiskupije primio je delegaciju Koalicije za REKOM.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke sudionika/ca:

Ratna sjećanja i tragedije, pokušaj osporavanja Domovinskog rata, izjave o izjednačavanju žrtava i agresora i paušalne prozivke branitelja otežavaju proces pomirenja.

Ratna sjećanja i tragedije koje su zadesile mnoge naše obitelji i pojedince još su uvijek svježije, a pokušaj osporavanja, čak opravdanosti i dostojanstva Domovinskog rata, često nedorečene izjave koje

vode do izjednačavanja žrtve i agresora te povremene nepravde i paušalne prozivke naših branitelja samo otežavaju proces normalizacije odnosa i pomirenja na našim prostorima. (Mons. Marin Srakić, Đakovačko-osiječka nadbiskupija, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

Kroz proces pomirenja žrtve moraju opraštati a agresor mora priznati krivnju i odštetu za počinjeno zlo i nasilje.

Oprost je prvotno stav žrtve koja ne želi osvetu, već ponajviše postići mir u svojoj duši. S druge strane želi se na taj način prekinuti lanac zla i osvete i stvoriti uvjete za normalizaciju odnosa. Kristova patnja i rane postaju znak s kojim se žrtva poistovjećuje te snagom milosti žrtva prevladava svoju zaokupljenost nasiljem i stradanjem te postaje nositelj nove Božje poruke koja poziva na dijalog i uspostavu povjerenja (...) oprost, a potom proces pomirenja može doći samo od onih koji su povrijeđeni. Žrtva crpi snagu iz doživljaja milosti i ljubavi Božje te pronalazi tako snagu da ponovno stekne povjerenje u ljude i prevlada nasilje izazvano ratom. Ili kako neki teolozi ističu, da bi bilo pomirenja, žrtve moraju opraštati. (Mons. Marin Srakić, Đakovačko-osiječka nadbiskupija, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

Naime, ako proces pomirenja ide na štetu istine i zahtijeva zaborav proživljene patnje, tada zapravo niječemo samo dostojanstvo žrtve. Dovođi do toga da zaboravljamo i samu žrtvu te uzroci njezine patnje ostaju neotkriveni, već samo potisnuti te tako postaju trajna bomba koja može uvijek neočekivano eksplodirati. U procesu pomirenja važno je stoga otkriti uzroke patnje i nasilja, istinu, koja zahtijeva potom i pravednost. Drugim riječima, pomirenje za razliku od oprosta pretpostavlja dvije strane. S jedne strane žrtvu koja čini čin oprosta, a s druge agresora koji potaknut činom žrtve čini ispriku, priznaje krivnju, uspostavlja istinu i pravednost te na kraju odštetu za počinjeno zlo i nasilje. (Mons. Marin Srakić, Đakovačko-osiječka nadbiskupija, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

Interes svih građana i društava u regiji je utvrđivanje činjenica. To je uslov da se prošlost ne ponovi.

Mislim da je interes svakog građanina ovog društva, društva Srbije, Bosne i Hercegovine da se konačno razgovara otvoreno o tome, da se utvrde neke činjenice i da se jednom konačno ta stranica povijesti zaklopi. Što se događa u situaciji kada društvo i pojedinci, institucije nisu spremni suočiti se s time? Evo vidimo. Još uvijek pričamo o stvarima koje su se dešavale četrdeset i neke godine. Da je bilo spremnosti prije pedeset godina to rješavati, vjerujem da bi mlade generacije bile danas educiranije, da ne bi bilo ustaških povika na stadionima hrvatskih nogometnih klubova i tako dalje. Dakle, u svakom slučaju zaplovimo punim jedrima u ovu priču. (Bojan Lalić, Baranjski civilni centar Beli Manastir, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

Činjenice je svakako potrebno utvrditi, kako se ne bi manipuliralo brojkama.

Apsolutno da je potrebno utvrditi činjenice, da se ne bi baratalo, recimo, sa ovako najbanalnijim primjerom da je u Osijeku bilo, ne znam, 1100, pa 1400, pa 1700 žrtava rata, a onda iz osječke bolnice koja je vodila evidenciju o tome izađe podatak da ih je bilo 430 i nešto ili 470 i nešto. Dakle, po četiri do pet puta su razlike u tumačenju: kako kome treba, tako barata brojkama. (Goran Flauder, slobodni novinar, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

REKOM treba imati mobilne timove koji će na terenu prikupljati izjave od žrtava.

Ono što je mislim ključno u funkcioniranju takve jedne institucije, pitanje je njene mobilnosti. To znači, ne može se očekivati da žrtve idu na neka vrata, žrtvi se mora prići. U tom smislu, u tom organizacijskom sustavu mora se u startu promišljati da to mora biti dovoljno mobilno da se žrtvi pride ma gdje ona bila. (Branislav Vorkapić, Organizacija za građanske inicijative, Osijek, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, Hrvatska, 17. listopada 2009)

Javno svjedočenje žrtava i počinitelja, priznavanje zločina neki su od najvažnijih trenutaka u procesima suočavanja sa prošlošću.

Mislim da ono što je priča iz Južnoafričke Republike učinila za društvo [javno slušanje žrtava i počinitelja i utvrđivanje činjenica], u smislu čišćenja tih

rana, da je puno važnija od materijalne situacije konkretnih žrtava. Zaista mislim da je puno bitnija priča da su ljudi, na kraju krajeva i sami sudionici aparthejda, da su rekli „da, radili smo to i to, to je bio zločin i da, kajemo se zbog toga“. (Bojan Lalić, Baranjski civilni centar Beli Manastir, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

Treba napraviti popis žrtava i dati žrtvama prostor da javno govore.

Ono što mislim da je strašno važno i zbog čega sam ja ovu koaliciju prigrlio i ovu inicijativu promatram kao nešto što je jako važno to je da se zabilježe žrtve. Mi imamo zabilježena djelovanja, ako nademo topničke dnevnike, imat ćemo i to. Imamo zabilježene televizijske emisije, imamo zabilježene hušake, imamo zabilježene novinske članke. Sve u ovom ratu je zabilježeno, jedino nisu žrtve nigdje zabilježene. Moja je želja i moje silno nastojanje da se pokuša iskazima žrtava dati prostora, a vjerovatno će se uvijek naći neko tko će iz nekog interesa tumačiti to na neki svoj način i kreirati iz toga neku svoju istinu. (Miroslav Varga, branitelj iz Osijeka, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

REKOM se treba baviti sudbinom zatočenih i nestalih u Vukovaru i traganjem za počiniteljima tih teških zločina.

Nas i raduje da ovaj REKOM, kad bi uspio barem pronaći sudbinu i jednog zatočenog ili nestalog iz Vukovara, ili iz našeg kraja, i licu pravde privesti i jednog zločinca, sa dokazima naravno, da bi mi to Vukovarci pozdravili. (Željko Pinjuh, građanin iz Vukovara, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, Hrvatska, 17. listopada 2009.)

REKOM se treba baviti i žrtvama institucija.

Znači, imamo žrtvu pojedinca, imamo žrtvu grupe, ali imamo i žrtvu institucije. Koji će to mehanizmi biti kada u takvom jednom istraživačkom procesu bude pitanje institucionalne žrtve, žrtva koja je proizvod institucionalnih, (...) odnosno da je zločin ili neko krivično djelo učinjeno u okviru institucije. (Branislav Vorkapić, Organizacija za građanske inicijative, Osijek, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, Hrvatska, 17. listopada 2009.)

Postoji sumnja da je moguće utvrditi činjenice, jer se iza toga uvijek kriju politički interesi. Osim toga, među dokumentima je veliki broj falsifikata a među svjedocima je puno onih koji se služe neistinama.

Što sam prvo ustvari htio reći, a to je da sam jako rezerviran kad god je u pitanju bilo tko tko želi utvrditi istinu i činjenice. Jer iza istine i činjenica se uvijek kriju interesi, a svjesni smo koliko su jaki interesi i u našoj zemlji i društvu i okolnim zemljama pa posebno ako ta komisija bude utvrđivala činjenice na temelju svjedočenja i nekakvih privatnih dokumenata. Jer među dokumentima je pregršt falsifikata, krivotvorina, a među svjedocima je izrazito puno lažnih svjedoka koji su svjedočili sebi u korist kako bi dobili nekakve osobne privilegije i koristi tako da sam jako skeptičan prema tim činjenicama koje će ta komisija pronaći. (Goran Flauder, slobodni novinar, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

Potrebno je formirati komisiju koja bi rasvijetlila kršenja ljudskih prava od 1945. do 1990. godine.

I mi smo na svoj način imali 45 godina aparthejda. I to vrijeme od 1945. do 1990. još sa sobom nosi svoje žrtve. Možda bi jedna komisija koja bi samo saslušala žrtve tog sustava mogla pridonijeti rasvjetljavanju istine i o tom periodu. (Mons. Marin Srakić, Đakovačko-osiječka nadbiskupija, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, 17. listopada 2009.)

Članovi REKOM ne bi trebali biti političari nego predstavnici vjerskih zajednica, nevladinih organizacija, a treba voditi računa o rodnoj ravnopravnosti i imunitetu članova komisije.

(...) pitanje sastava komisije (...) znači da to ne bi trebalo biti u sferi politike, odnosno političara, nego definitivno vjerskih zajednica, nevladinih organizacija, vodeći računa o svim nekim standardima koji su u Hrvatskoj (...) odavno prihvaćeni. Mislim i na spolnost i na sve ostale stvari. Držim da je u funkcioniranju takvog jednog instituta, vladinog, nužno razmišljati o nečemu što imamo u Saboru, znači vezano za saborske zastupnike, to je pitanje imuniteta članova takovoga jednoga tijela. (Branislav Vorkapić, Organizacija za građanske inicijative, Osijek, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, Hrvatska, 17. listopada 2009.)

Tužilaštva se trebaju zakonom obavezati da prate i koriste dokumentaciju koju će prikupiti buduća komisija tijekom svog mandata.

To vam govorim zato što sva javna tužilaštva, ili kako mi kažemo odvjetništva, bi bila dužna zakonski pratiti to što radi komisija. Znači, komisija je vrlo značajna i za aspekt kaznenog prava i penalne politike. (Slavko Kecman, Udruženja za mir Baranja, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, Hrvatska, 17. listopada 2009.)

U Hrvatskoj se ne govori o zločinima koji su počinjeni u Osijeku, a neke žrtve nemaju pravo ni na odštetu.

Nitko nije spomenuo ratne zločine u Osijeku kao da nas je zaborav spopao! Mi ne pamtimo da se to dešavali ili sami sebi nećemo priznat. Ja ne znam... U ovoj državi niko nije postavio pitanje „a gdje su te obitelji, šta je s tom djecom, je su li ta djeca išla u školu, je l' imaju sad posao, jesu li uopće imala šta jest?“ O tome niko nije vodio računa. U mojoj ulici ima 33 kuće. Sve su razbijene. Od prve do posljednje. I svi su dobili ratnu odštetu, samo ja na to nisam imala pravo. Zbog čega? (...) Meni su napisali da nemam pravo. (Marija Lovrić, žrtva, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, Hrvatska, 17. listopada 2009.)

REKOM treba biti mjesto na kojem će se ujediniti svi dosadašnji naponi udruga i udruženja obitelji nestalih i stradalih u rasvjetljavanju sudbine žrtava.

...Ovo je sva osječka mladost koja je dala život za ovaj grad, a ima ih još. Upravo iz razloga ovih velikih žrtava razaranja i gubljenja života podupirem da se REKOM osnuje, jer imamo mi komisija na cijeloj teritoriji bivše Jugoslavije...koje se sastaju. Ja sam bila član međunarodne komisije za traženje nestalih godinama i radila i znam kako te komisije rade, ili kako ne rade, i tko su te osobe koje uđu u te komisije. Tako da nije bilo nas koji smo se samoorganizirali udruge nestalih ili ubijenih, invalida...da mnoge stvari ne bi izašle na površinu, ne bi se znalo, ne bi ušle mnoge stvari u zakon, ne bi se, ajmo reći, reći ću blago, malo toga znalo što se događalo. (Štefica Krstić, Udruga Žrtve Domovinskog rata, Osijek, Hrvatska, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Osijek, Hrvatska, 17. listopada 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Kikinda, Srbija
17. oktobar 2009.**

Konsultacije s lokalnom zajednicom u Kikindi organizovali su Centar za podršku ženama (Srbija) i Kikindski klub (Srbija). Skupu je prisustvovalo ukupno 33 učesnika, predstavnika lokalne samouprave, lokalnih medija i kulturnih organizacija, organizacija za ljudska prava i nevladinih organizacija, kao i udruženja veterana. Predavači su bili Dževad Bektašević (Udruženje žrtava Vlasenica 92-95, BiH) i Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Moderatorke su bile Miomirka Mila Melank (Kikindski klub, Srbija) i Marija Srđić (Centar za podršku ženama, Srbija). Nedeljnik Kikindske, TVVK, TV Rubin i RTS izveštavali su sa događaja.

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Ratnohušakačko novinarstvo 90-tih godina podstaklo je mlade u Kikindi da osnuju nezavisne medije i da građanima ponude alternativu.

Ono šta mene kao novinara zanima je ono šta je u neku ruku potaklo nas mlade tih 90-tih godina da se opredelimo za novinarstvo, je upravo to ratnohušakačko novinarstvo koje je bilo dominantno i u našem gradu i uopšte tokom 90-tih godine. Mi dugo godina nismo imali alternativu takvom izveštavanju i na neki način je to sve nas podstaklo da se opredelimo za novinarstvo kao životni poziv i iz takve neke ozlojeđenosti stanjem mi smo i pokretali novine i druge medije u ovom gradu. (Željko Bodrožić, Kikindske novine, Kikinda, Srbija, Konzultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Nezavisni mediji treba da podsete javnost da se u današnjoj vlasti u Srbiji nalaze oni koji su podržavali rat i paravojne formacije.

Ono šta mi možemo da učinimo je da se malo podsetimo ne te godine i podsetimo kako su neki ljudi koji su danas čak u demokratskim vlastima i priznati partneri vladajućoj koaliciji u Srbiji, kako su se odnosili prema drugim narodima, prema manji-

nama i prema drugačijem mišljenju u ovom gradu (...) i javnost mnoge stvari zaboravila, da se podseti kako su ljudi bez mere i obzira podržavali rat, podržavali ono što su činile paravojne formacije iz cele Srbije na drugim ratištima. (Željko Bodrožić, Kikindske, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Iz Kikinde odazvalo se mobilizaciji više od 90 odsto muškaraca ali su na ratištu shvatili da su ih vođe izmanipulisali i iskoristili.

Mi smo region gde se preko 90 posto ljudi odazivalo na pozive za mobilizaciju i oni su to uradili zato što su tako osećali (...) i verujem da su mnogi od njih videli tamo na licu mesta i znam mnoge od njih koji su uvideli koliko su bili izmanipulisani i koliko je ta ratna propaganda uticala da oni imaju krivo mišljenje o svojim susedima i o svojim vođama koji su to na najgori mogući način iskoristili. (Željko Bodrožić, Kikindske novine, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Nedeljnik Kikindske može da pomogne u utvrđivanju činjenica svojom dokumentacijom koja sadrži izjave veterana izbeglica.

Jedan od načina kako Kikindske mogu da pomognu u ovoj priči, a to su svedočenja tih ljudi koji su išli na ratište i koji su videli svu ludost rata, mnogi od njih nose i fizičke posledice tog rata i mnogi od njih verovatno osećaju i dozu griže zbog toga što su pristali da učestvuju u takvom jednom ratu. Mislim da je to zanimljivo i za REKOM. (Željko Bodrožić, Kikindske novine, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

(...) mi ovde u Kikindi možemo da uradimo mnogo i na svedočenju ljudi koji su izbegli iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, mnogo ljudi je ovde zbog te rodbinske vezanosti došlo u Kikindu, mnogi od njih su i ostali ovde i imaju, tako da kažem, teška svedočenja, nešto od toga smo mi opisali, ali to zaslužuje jedan ozbiljan pristup i mislim da na žalost ima mnogo tragičnih priča kod tih ljudi koji su tih 90-tih godina otišli iz svojih domova i nastavili da žive u Kikindi. (Željko Bodrožić, Kikindske, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Javno svedočenje žrtava je važno posebno zbog toga što su državni organi u Srbiji uništili

dokaze o naredbodavcima i počiniocima.

Oni koji su zločine činili, koji su im doprinosili koji su ih inicirali, koji su ih inspirisali, koji ih i danas brane, naravno da su imali dovoljno vremena da unište mnoga dokumenta i zato su svedočanstva ljudi koji su žrtve od izuzetnog značaja. Neki među nama koji su bili na slušanjima imali su prilike da čuju različita svedočanstva (Marija Srđić, Centar za podršku ženama, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Veterani iz Kikinde podržavaju REKOM i žele da pomognu u utvrđivanju činjenica o prošlosti.

Nekad mi nije lako da pričam o tome šta smo videli, doživeli i tako dalje, u svakom slučaju smo populacija koja može mnogo da doprinese radu REKOM ukoliko budemo uključeni u vidu predstavnika direktno ili ne (...) da ćemo verovatno imati mnogo toga da kažemo i doprinesemo radu REKOM generalno gledano (...) i da ćete u svakom slučaju imati podršku. (Slobodan Kikić, Udruženje boraca ratova devedesetih, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Ponašanje nekih ljudi (...) i uslova u kojima smo mi živeli [veterani iz Kikinde u Kopačkom Ritu u Hrvatskoj] i tako dalje, da bi to bilo zanimljivo. Naravno ovo sad pričam iz razloga što takvih ljudi ima mnogo u gradu, ima u Vojvodini, Srbiji i ostalim državama, ali sva ta svedočanstva od ljudi koju su tamo bili, bi pomogla da se spozna istina i da se čovek ne oseća krivim za ono što nije uradio (Jovan Gvero, Kreativni centar Novi Sad, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

REKOM može da doprinese da se skine ljaga sa veterana koji su se časno ponašali na ratištu.

Vaša ideja je jako dobra, za nas je dobra. Za nas koji smo časno i pošteno radili svoj posao, obavili svoju ustavnu obavezu, jer dragocena je da se skine ljaga sa nas. Državni mediji (...) nas su pljuvali, gadili po povratku sa ratišta. Rekli su da smo mi silovatelji, da smo mi pljačkaši, a svi smo jednako stradali ekonomski kao svi drugi građani. Možda čak i gore. Zašto gore? Po povratku sa ratnih dejstava ljudi su nailazili na uništene firme, propala preduzeća, čak se drža-

va poigrala i zakonom, brisanjem jednog dela zakona u Zakonu o radu (...) ali kada ogromnu populaciju ljudi koja je učestvovala u ratnim dejstvima ukinu i uskrate pravo, onda država zna zašto to radi (...) šta da kažemo da sada borci umiru, a njihove porodice ostaju, pa čak ni socijalnu pomoć ne mogu da dobiju jer navodno ne ispunjavaju neke uslove (Zoran Kosić, Udruženje boraca ratova devedesetih, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Teško će se saznati istinu o onome šta se desilo pre 20 godina, kada se ne zna istina od pre 50 godina.

Sedim ovde sa vama da razmatramo mogućnost da se osnuje REKOM, znači da se to organizuje tako kako bi trebalo da bismo mogli da saznamo šta se dogodilo pre 20 godina (...) mi preskočimo nešto što se dogodilo i pre pedeset godina, da su sve arhive ove države i svih država na prostoru bivše Jugoslavije zatvorene, istinu ne znamo ni o onom vremenu iz brozovskog perioda sada ćemo da saznamo šta je bilo pre 20 ili možda 15 godina, kada je u svim državama ograničen pristup tajnim dokumentima na nekih 50 godina (Zoltan Moldvai, Udruženja invalidskih organizacija OSI, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Prisutan je strah, naročito kod žrtava, da se kaže ko je učinio zločin.

Mnogi će izbeći jer se bojimo da kažemo da je onaj to uradio. Pazite, strah je razumljiv, ali će se neko naći da će neko kazati, a ja se jako bojim da žrtve neće hteti da kažu. (Zoltan Moldvai, Udruženja invalidskih organizacija OSI, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

REKOM treba da izvrši popis stradalih tokom NATO bombardovanja, kao i utvrđivanje uzroka koji su doveli do bombardovanja.

Da li je mandat REKOM-a, po nekoj ideji, da li ide u tom pravcu da se prostire na pitanja i odgovore, znači na žrtve i uzroke bombardovanja koje smo imali od NATO pakta? Mislim da je primer RTS jako dobro, imamo i uzroke i posledice da sagledavamo da vidimo krivicu i sa naše strane i sa strane ovih drugih. (Velimir Lipovan, advokat, Srbija,

Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

REKOM treba da obuhvati period od kraja Drugog svetskog rata do danas i da istraži stradanje folksdojčera i Mađara u Vojvodini nakon Drugog svetskog rata.

Malo sam nezadovoljan ovim vremenskim periodom koji se odnosi na rad REKOM [1991. – 2001.] i dao bih predlog (...) da se proširi na žrtve posle Drugog svetskog rata na području Vojvodine. To su u pitanju folksdojčeri i Mađari koji su bili žrtve (...) ljudi su slani u konclogore, ubijani, proterani, radilo se o etničkom čišćenju. (Nenad Talijanov, Kikindski forum, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

U komisiji treba da rade pravdoljubive, istinoljubive i hrabre osobe.

Koga u komisiju? Mislim da je to ključna stvar koga staviti u komisiju. Pre svega one koji su pravdoljubivi i istinoljubivi (...) budući da svaka istina menja stvarnost, ti ljudi koji su u komisijama treba da budu ljudi koji su hrabri (Bran Marjanović, Narodno pozorište u Kikindi, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Nalazi REKOM treba da postanu sadržaj udžbenika istorije i na taj način da spreče političke manipulacije i interpretacije događaja.

Dok bi REKOM davao autentične fakte, činjenice koje su se dogodile, s druge strane bi ti neki udžbenici i dalje nastavljali da daju jednu iskrivljenu sliku i da onda tu ne postoji jedan, kako da kažem reper koji bi mladim ljudima kazao jasno, ovo jeste bilo, ovo se nije dogodilo, da bi tu nastao jedan konfuzni, šizofreni, kako da kažem, šizofrena atmosfera oko toga (...) ako bi REKOM mogao da se bavi time, to bi bilo to (Šandor Melank, Kikindski klub, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Jednostavno nisu sami tekstovi koji se nalaze u tim čitankama sporni, nego se analizom vidi da autori navode učenike na neke zaključke gde jednostavno može da se nađe govor mržnje, poziv na nacionalizam, svašta i učenik osnovne škole jednostavno

tako shvati kako su mu prezentovane, napisane i onda stvori neko mišljenje u svojoj glavi i tako postupa u društvu i onda imamo u društvu nacionalizam (Tijana Velmirov, Centar za podršku ženama, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

REKOM treba da se bavi utvrđivanjem činjenica o teškim povredama ljudskih prava koji su se dogodili u zonama van ratnih dejstava, ali koji su u vezi sa sukobom.

Kada se desi na prostoru (...) kada deca gledaju da majci upire pištolj, to je isto kao da neko puca, znači van prostora ratnih dejstava, u vreme rata (...) troje dece gledaju da majci upiru pištolj u glavu, ne dozvoljavaju da dođe pomoć, lekarska ekipa (...) da ipak na ovom skupu neko kaže da li je i to nešto što bi trebalo osuditi ili to je neka povreda ljudskih prava. (Zoran Kosić, Udruženje boraca ratova devedesetih, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

REKOM ne može imati ovlašćenje davanja amnestije. To je mandat pravosudnih organa i predsednika republike.

Ne može REKOM nikoga amnestirati. Ja ne znam da li je u planu da se daju preporuke za amnestiju, ali te stvari rade isključivo državni organi, pravosudni i na kraju predsednik republike u državi, kako je gde već to organizovano. Znači REKOM tu nema mandat i nikad ne može ni da ga ima. (Velimir Lipovan, advokat, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Potrebno je da REKOM istraži proterivanje Albanaca i rušenje njihovih objekata u Kikindi tokom NATO bombardovanja.

Na početku bombardovanja 1999. godine mnogi poslovni prostori građana Kikinde albanske narodnosti su stradali i zapaljeni, građani Albanci prote-rani i jednostavno neko je morao biti nalogodavac da se ta rulja natera da uništi te objekte. Mislim da treba da istražimo u Kikindi ko su bili ti nalogodavci, koje su bile te grupe i pojedinci koji su nahuškali masu da unište vlasništvo albanskih građana. (Nenad Talijanov, Kikindski forum, Kikinda, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Kikinda, 17. oktobar 2009.)

Nacionalne konsultacije s mladima o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Banja Luka, BiH
17. oktobar 2009.**

Druge nacionalne konsultacije s mladima u BiH organizovala je Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH. Na skupu je učestvovalo više od 50 predstavnika organizacija mladih i pojedinaca iz Banja Luke, Sanskog Mosta, Prijedora, Rudog, Srebrenice, Bihaća, Bijeljine, Šekovića i Srebrenice. Konsultacijama su kao posmatrači prisustvovali predstavnici političkih partija, kao i predstavnica Odjeljenja za ljudska prava OESS. Predavači su bili Mario Mažić (Inicijativa mladih za ljudska prava, Hrvatska), Marijana Toma (Impunity Watch), a skup su moderirale Alma Mašić (Inicijativa mladih za ljudska prava, Sarajevo, BiH) i Aleksandra Leti (Helsinški dobro za ljudska prava u Republici Srpskoj, nacionalna koordinatorica konsultativnog procesa Koalicije za REKOM u BiH)

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Zadatak Koalicije za osnivanje REKOM je da pazi da komisija bude van političkih uticaja.

Koalicija ima onu važnu ulogu da nadgleda rad komisije, da pazi da je ona nezavisna od svojih osnivača, odnosno države, jer nam se ne smije dogoditi da komisija koju smo osnovali u velikom dijelu zavisi od dnevno političkih tema, prepucavanja i tako dalje. Ona mora biti nezavisna na sličan način kako je to sudstvo. Dakle, članovi komisije, istraživači komisije, ne smiju biti pod političkim pritiskom. (...) i istraživati vjerodostojno i istraživati otvoreno i transparentno. (Mario Mažić, Inicijativa mladih za ljudska prava u Hrvatskoj, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH 17. oktobar 2009.)

Postoji dilema da li finansijska ovisnost REKOM od država osnivača može da utiče na nezavisnost komisije.

(...) na koji način bi se finansirala ta komisija za utvrđivanje činjenica...To je (...) ono čega se ja plašim. Da će oni, države osnivači prihvatiti to, a na kraju neće dati nikakav novac i komisija će stati

sa radom, jednostavno. (Ervin Blažević, Omladinsko Udruženje Mladost, Kozarac, BiH, nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Tako bi i komisija zapravo po mom osobnom sudu trebala biti javno finansirana, smatram da se treba obratiti međunarodnim donatorima. Ali ne mislim da je opasnost njene nezavisnosti dodatno ugrožena javnim finansiranjem. (Mario Mažić, Inicijativa za ljudska prava, Hrvatska, nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Postoji opasnost da parlamenti opstruiraju rad REKOM-a, jer su u tim organima još uvijek ljudi koji su činili zločine.

(...) moj strah je jedino da će biti opstrukcija rada komisije i da će, da kažemo, da nije problem osnivanje komisije, nego osnovni problem da ta komisija završi svoj rad. Jer, ako parlament treba da donese odluku da će komisija raditi, a da u tom istom parlamentu postoje ljudi koji su radili te iste ratne zločine, naravno da će oni vršiti opstrukciju rada komisije i da će na sve moguće načine da sabotiraju rad komisije. (Dejan Čabrilo, omladinska grupa Helsinškog odbora za ljudska prava u RS, Bijeljina, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Za generacije iz vremena rata tuđe žrtve nisu žrtve. Podršku REKOM-u mogu dati samo posle-ratne generacije.

(...) ciljna grupa na koju treba da se bazirate, ustvari jesu mladi ljudi. Generacije koje su izašle iz rata jednostavno su zaslijepljene. (...) Svi imaju svoje rane i svoje muke, svoje žrtve. Za njih tuđe žrtve nisu žrtve o kojima one razmišljaju. Jednostavno žele da nađu mir, ali u nekom svom domenu, svog nacionalnog okruženja. Tako da, oni će se jednostavno boriti čak i da zaštite lica koja su prouzrokovala smrt drugih ljudi ili genocid na drugim stranama. Tako jednostavno, orijentišite se na svijest mladih ljudi. (...) mlad čovjek (...) može razumjeti žrtve (...) podjednako svog naroda kao i tuđeg naroda, pošto je ljudski život - život. (Rade Mrđen, Partija Demokratskog progressa, Savet malih, Banja Luka, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Kada se završi proces [osnuje REKOM] više

neće biti manipulacije, ni sa žrtvama ni sa brojkama.

Bitno je da je sada pokrenuta inicijativa. U svakom slučaju nema koraka nazad. E, zašto je bitno? Upravo je bitno da kada se ceo ovaj proces završi nadamo se pozitivno. Kada se završi proces više neće biti manipulacija. Više neće biti mesta za manipulacije ni sa žrtvama ni sa brojkama, ni ko je ratni heroj, ni ko nije i tako dalje i tako dalje, ostavićemo to iza sebe. I krenućemo dalje. (Dalibor Tanić, Inicijativa za ljudska prava u BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

REKOM je pozitivno rešenje u odnosu na potrebu za istinom i pomirenjem.

Po mom mišljenju (...) ta koalicija nevladinih organizacija [REKOM] je jedno pozitivno rešenje za istinu, za pomirenje i kako ste naglasili pomoć, psihološku pomoć žrtvama. REKOM je jedan mehanizam, dobar mehanizam za izlaz iz ove situacije u kojoj se mi sada nalazimo. (Lamija Gudić, Omladinski Centar, Gornji Vakuf-Uskoplje, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Moje mišljenje, dakle o svemu ovome jeste da budućnost koju ste spominjali ne možemo imati dok ne progovorimo o prošlosti, dakle suočavanje sa prošlošću. Moja situacija u Gornjem Vakufu, evo mogu da o tome da pričam je podijeljena i definitivno taj grad se ne može ujediniti dok se ne suočimo s prošlošću. To je jako bitna karakteristika po mom nekom sudu i podržavam definitivno ovu inicijativu REKOM i nadam se da će uroditi plodom. (Nejra Jukić, Omladinski centar Gornji Vakuf, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

REKOM daje prostor žrtvama da ispričaju ono što su propratili, da se reše bremena i naprave korak ka suživotu.

Omogućiti ljudima da jednostavno ispričaju ono što dožive, ono što su propratili, a to je ključna stvar i zato smatram da je ova inicijativa, komisija koja treba da se osnuje na kraju, da zaživi ima i te kako veliki značaj za budućnost čitave regije jer po meni na neki način ona ima i terapijski karakter. Ljudi (...) koji dobiju mogućnost da ispričaju svoju priču će se riješiti sve te težine koju nose u sebi, biće

spremni na taj drugi korak, korak suživota. (Almir Salihović, Asocijacija studenata Srebrenica, Srebrenica, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, 17. oktobar 2009)

Ključno je da činjenice o zločinima nad Bošnjacima u Prijedoru prihvate Srbi a Bošnjaci činjenice o zločinima nad Srbima u Konjicu.

Koalicija za REKOM će dobiti podršku u BiH od onih udruženja koji su žrtve. U Prijedoru će Bošnjaci podržati REKOM, Srbi možda teže. (...) volio bih da (...) da se suočimo da on kaže jeste, u Prijedoru je ubijeno toliko i toliko mojih sugrađana, Muslimana. Znači drugačijih od mene, ali su moji sugrađani.

(...)Isto ne znam sad, zločine Bošnjaka dole u Konjicu (...) znači dole će Bošnjaci možda biti protivnici REKOM. To je neka poenta te priče. (Ervin Blažević, Omladinska organizacija Mladost, Kozarac, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Prioritet je da se u Hrvatskoj čuju svjedočenja iz Knina a u Srbiji svjedočenja iz Vukovara.

(...) recimo [da se] ta svjedočenja iz Knina čuju, ovisno o godini o kojoj se radi, čuju u Beogradu, čuju u Banja Luci i čuju u Zagrebu. Da se svjedočenja iz Stolca, iz Prozora čuju u Zagrebu, da se svjedočenja iz Vukovara čuju u Beogradu, Nišu, itd.

Naravno, postoje prioriteti, nije toliko ključno da se u Zagrebu sluša o Albancima s Kosova ili Srbima s Kosova, koji su žrtve, ali ključno je da slušamo o '95., ključno je da slušamo o žrtvama koje je hrvatska strana, ne samo HVO, nego i HV proizvela, zapravo koje je učinila žrtvama u Bosni i Hercegovini. I to je ključno, da taj glas žrtve, da ta platforma ima svoj regionalni karakter. (Mario Mažić, Inicijativa za ljudska prava u Hrvatskoj, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Da li su žrtve oni koji su stradali dok su čekali humanitarnu pomoć ili na minskim poljima?

(...) primer s ljudima koji su stradali u minskim poljima ili koji su ostali bez dijelova tijela, kako se s njima REKOM vidi u budućnosti (...)šta je sa ljudima koji su ubijeni tokom, npr. dok su čekali humanitarnu pomoć sa helikoptera kad je padalo, kad su kupili hranu, kako, naravno REKOM s njima

da postupa. (Ismar Kasapović, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Svedoci nestaju i deo istine sa njima. Mnogi svedoci su vani i njih treba uključiti u proces.

Svjedoci, ljudi koji bi mogli reći istinu oni nestaju. Ako mi pustimo da vrijeme ode, znači mi nikad nećemo doći do ove istine koju u suštini želimo da postignemo. I ovdje bih htio, iz nekog lokalnog ugla, u Kozarcu je konkretno primjer gdje preko 70 posto je ljudi vani. Da bi se skupili svjedočanstva treba to širom svijeta organizovati i to je sigurno jedan od problema koji bi trebali misliti. (Rade Mrđen, Partija Demokratskog Progres, Banja Luka, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Jako veliki broj žrtava se odselio iz država iz kojih dolaze i moramo naći način kako njih uključiti u cjelokupan proces, jer oni nose bitnu istorijsku građu u sebi, a nisu imali priliku da je kažu, da je iznesu bilo gdje. (Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

REKOM je zamjena za sve ono što su institucije u cijelom regionu propustile da urade i riješe suštinske probleme, posebno da riješe problem nestalih.

Te institucije nisu pokazale sposobnost da riješe ove probleme. One su nas sve vrijeme svoga postojanja udaljile više jedne od drugih. Mislim, nisu nas nimalo zbližile, tako ja to vidim i ja čekam već 17 godina da te institucije pronađu kosti moga brata koji je imo 15 godina kad je ubijen i kosti moga oca, djeda, nane i čitave familije. Tako da smatram da institucije nas neće dovesti do željenog cilja, a mislim da REKOM hoće. (Mirsad Duratović, Udruženje logoraša Prijedor 92, Prijedor, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, BiH, 17. oktobar 2009.)

Ohrabrujuće je učešće mladih iz političkih partija u konsultativnom procesu. To će biti velika podrška osnivanju komisije kada predlog stigne na politički nivo, ali brine izostanak saveza logoraša i udruženja civilnih žrtava u BiH.

Takođe sam član podmlatka jedne političke partije

(...) ohrabrujem danas prisustvo podmlatka nekih (...) političkih partija. I mislim da će ovo biti jak vjetar u leđa ovoj koaliciji za REKOM, jer politika, htjeli mi to priznat ili ne, ima utjecaj i smio bih to i reći, čak vodi politiku najvećih udruženja kako žrtava rata tako i nekih najvećih nevladinih organizacija u ovoj zemlji. Može se primjetiti izostanak (...) bar ovdje u BiH tih organizacija. Znači krovnih, kako sebe nazivaju, krovnih organizacija jednog, drugog, trećeg naroda – saveza logoraša, saveza udruženja tih civilnih žrtava rata i nestalih osoba i slično. (Mirsad Duratović, predsjednik Udruženja logoraša Prijedor '92, Prijedor, BiH, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, 17. oktobra 2009).

Kampanju 1.000.000 potpisa za REKOM, koja je planirana u vreme izbora u BiH, treba odložiti.

Možda i opasna stvar pričati priču o REKOM-u u 2010. zato što je predizborna kampanja, vidite i sami, već uveliko počela (Sudbin Musić, Udruženje logoraša Prijedor 92, Nacionalne konsultacije s mladima, Banja Luka, 17. oktobar 2009.)

Nacionalne konsultacije s ženskim grupama o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Podgorica, Crna Gora
23. oktobar 2009.**

Nacionalne konsultacije s ženskim grupama u Crnoj Gori o Inicijativi za osnivanje REKOM održane su u organizaciji ANIMA – Centra za žensko i mirovno obrazovanje i Centra za građansko obrazovanje u Podgorici. Skupu je prisustvovalo 43 aktivistkinje nevladinih organizacija, političarki, novinarki i građanki.

O ličnim, ratnim iskustvima govorile su Mejra Dautović (Bihać, BiH), Žanka Stojanović (Beograd, Srbija), Jany Hansel i Aida Cvjetković (obe iz Dubrovnika, Hrvastka). Predavačice su bile Tijana Rolović (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Mira Arsović (Liga za žene glasače, Nikšić, Crna Gora) a moderatorka Daliborka Uljarević (Centar za građansko obrazovanje, Crna Gora). O održanoj raspravi izvestile su Vijesti i Bošnjaci.net.

Mišljenja, predlozi i preporuke učesnica:

REKOM treba da se bavi ulogom institucija, posebno obrazovanog sistema, a presude Haškog tribunala da budu unete u udžbenike.

Šta piše u našim knjigama? Ratni zločinci su heroji. Da li komisija treba da da preporuka da se presude iz Haga uvedu u knjige, u udžbenike? Mislite da ne treba da se bavimo amnestijom (...) mislim da treba da se bavimo institucijama, medijima pogotovo, policijom i da će biti dosta posla. (Sabina Talovi, Bona fide, Pljevlja, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama u Crnoj Gori, Podgorica, 23. oktobar 2009)

Treba početi sa nacionalnim komisijama, pa se one mogu povezivati na regionalnom nivou.

Prosto je veliki (problem) da bude komisija na regionalnom nivou. (...) Bolje bi bilo da se to u okviru(jedne) države počne prikupljati; sve pripremiti, pa da se onda one uvežu i na regionalnom nivou(...) Ljudi bi lakše ispričali kada je neka mješovita, regionalna komisija, ali neki osnov bi morao poč iznutra, iz svake države. (Olivera Vukadinović, TV Crne Gore, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Podgorica, Crna Gora, 23. oktobar 2009.)

REKOM treba da utvrdi uzroke rata.

Članovi koji se budu bavili modelom REKOM-a moraju uzeti u obzir i uzroke, jer ako budu govorili samo o posljedicama, ako nabrojimo da imamo 100.000 žrtva, 16.000 nestalih, opet nećemo znati o čemu se radi. (...) ako ne bude ovog REKOM-a, ove komisije, plašim se da ćemo ponoviti istoriju i ratove na ovim prostorima. (Sonja Radošević, slobodna novinarka iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Podgorica, Crna Gora, 23. oktobar 2009.)

Mislim da je utvrđivanje samo činjenica o tom što se desilo, bez konteksta, vrlo problematično. Bez priča žena koje se konačno moraju integrisati u istorijsku priču ovih prostora. (Ljupka Kovačević, Anima, Kotor, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Podgorica, Crna Gora, 23. oktobar 2009.)

REKOM treba da preporuči institucionalne reforme i otvaranje tajnih dosijea, ali posebno treba da se bavi ulogom crkve.

Jedna od preporuka REKOM-u je da se izvrše institucionalne reforme; otvaranje tajnih dosijea i lustracija (...), koja bi obuhvatala najvažnije institucije; (...) Srpsku pravoslavnu crkvu koja je huškala na rat, opravdavala ratne zločine i učestvovala u slavljenju zločinaca, blagosiljala i kanonizovala u svece, koji su ili učestvovali ili aminovali ratne zločine. (Staša Zajević, Žene u Crnom, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama u Crnoj Gori, Podgorica, 23. oktobra 2009.)

REKOM treba da preispita ulogu medija i pojedinih novinara/ki u huškanju na rat.

Treba utvrditi činjenice i preispitati ulogu medija u huškanju [ma rat] i [utvrditi] pojedinačna imena. Mi u Crnoj Gori možemo tačno da imenujemo i pokažemo ko je odgovoran (...) novinari i novinarke nisu svi isti, nemaju svi istu odgovornost. Ljupka Kovačević, Anima, Kotor, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Podgorica, Crna Gora, 23. oktobar 2009.)

Mislim da Radio-televizija Crne Gore mora biti sa svim ostalim institucijama prozvana zato što je radila to što je radila. (...) Dakle, uz političare, sudstvo, policiju, vojsku, sve, jer to ni danas ne funkcioniše. I to krečenje biografija (...) jedino ovako sa nekim inicijativama da se stalno o tome govori, ali non-stop (može se nešto postići). (Ervina Dabižinović, Anima, Kotor, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama u Crnoj Gori, Podgorica, 23. oktobra 2009.)

U mandat komisije treba da se uključi prisilna mobilizacija izbjeglica i građana Srbije.

(Predlažem) da se uvrsti još jedan ratni zločin, a to je nasilna mobilizacija izbjeglica koja je vršena u Srbiji, i mi smo o tome, koliko smo mogli, vodili vrlo preciznu evidenciju. (...) žrtve treba da budu svi muškarci koji su nasilno mobilisani. Takođe je preporuka da se vidi da li ove države žele da kažu koliko je bilo nasilno mobilisanih mladića. (Staša Zajević, Žene u Crnom, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Podgorica, Crna Gora, 23. oktobar 2009.)

REKOM ne sme zaobići rodni aspekt pravde.

(...) da li će REKOM stvarno ostati slijep i njem na rodni aspekt pravde? Žene hoće da se i o ovome priča, da se sjećamo i da utvrdimo što je ko kome uradio. (...) Hoću da znam zašto je neko mogao da

spava dok se nekome život rasturao. (Ervina Dabižinović, Anima, Kotor, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Podgorica, Crna Gora, 23. oktobar 2009.)

Žrtve silovanja treba da svedoče o svojim iskustvima pred REKOM, ali im treba obezbediti adekvatnu zaštitu.

(...) to je bio rat protiv civilnog stanovništva, koji se vodio preko tijela žena. Jeste da su bitna svedočenja žena o ovom zločinu, ali takođe je veoma bitno kako se pripremaju ekspertize kojima se rukovode, koje vrste zaštite treba pružiti. (Biljana Zeković, SOS Podgorica, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Podgorica, Crna Gora, 23. oktobar 2009.)

Ženske organizacije zahtevaju da se za njih organizuju posebne konsultacije, a ne samo kao dio svih konsultacija.

(...) mi se moramo izboriti unutar rukovodstva REKOM-a da ženske konsultacije ne budu samo dio svih konsultacija, one moraju biti posebne ako treba za svaku od nas. (Memnuna Zvizdić, Žene ženama, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Podgorica, Crna Gora, 23. oktobar 2009.)

Mnogo žena u regionu želi da pomogne u osnivanju REKOM - treba im pružiti priliku.

Mislim da ima jako puno žena u Crnoj Gori, Srbiji, BiH i svuda na ovim prostorima, koje bi htjele da u svemu tome učestvuju a nemaju šansu, ne pruža im se prilika. Mislim da je to najveći broj ljudi koje treba pokrenuti. (Tanja Jovović, Anima, Kotor, Crna Gora, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama u Crnoj Gori, Podgorica, 23. oktobar 2009)

Lokalne konzultacije s braniteljima o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Donja Stubica, Hrvatska
28. listopada 2009.**

Lokalne konzultacije u Donjoj Stubici organizirao je MIRAMIDA centar iz Grožnjana (Hrvatska). Sku-

pu je prisustvovalo ukupno 23 sudionika. Uvodničari su bili Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska), Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska), Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Goran Bosanac (Centar za mirovne studije, Hrvatska) i Suzana Kunac (B.a.b.e, Hrvatska). Moderatori su bili Goran Božičević (Miramida centar, Hrvatska) i Mirjana Bilopavlović (Delfin, Hrvatska).

Prijedlozi, mišljenja i preporuke sudionika/ca:

Utvrdivanjem činjenica o ratovima 90-tih zaustavit će se manipulacije podacima, što se dogodilo nakon II svjetskog rata.

Mi gledamo prošlost, al utvrđivanjem činjenica [o ratovima 90.-tih] raščišćavamo i stvaramo bolju polazišnu poziciju i za sadašnjost i za budućnost, kako se ne bi ponovile one greške i one manipulacije podacima kakve smo doživjeli u vremenu nakon II svjetskog rata i u vezi zločina u II svjetskom ratu i u vezi poslijeratnih vansudskih smaknuća. Željevši naučiti iz tog iskustva pokrenuli smo ovu inicijativu i rasprave (Vesna Teršelić, Documenta, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s braniteljima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009)

Činjenice se trebaju utvrditi, da bi se spriječio novi rat u budućnosti.

Zaista činjenice treba utvrditi da bi krenuli u budućnost dalje, jer bez utvrđivanja činjenica kako ćemo donositi odluke u budućnosti, što je to zapravo o čemu ćemo odlučivati, da li ćemo mi mladima moći prenijeti tu knjigu i reći „e sad je dalje vaša odgovornost“ ili ćemo za 25, 50 godina imati novi rat na ovim prostorima. Upravo tu vidim tu mogućnost, znači utvrđivanja činjenica kao bitno polazište za daljnje stvaranje mogućnosti promjene odnosa prema nekim stvarima, praktički preventivne aktivnosti da se ratovi na ovim područjima više ne bi događali. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopad 2009.)

Deklaracija o Domovinskom ratu koju je usvojio Hrvatski Sabor je okvir i osnova za hrvatske branitelje.

Apostrofirat ću Deklaraciju o Domovinskom ratu

Hrvatskog sabora, to svugdje ističemo, dakle mislim da branitelji, da je to naša osnova. Mi smo se borili za ovu državu i najviši organ vlasti je rekao šta misli o Domovinskom ratu. To su okviri danas iz kojih mi ne možemo otići i tog ćemo se držati. (Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopad 2009.)

Prednost treba dati nacionalnim komisijama: REKOM treba verificirati rezultate nacionalnih komisija. Potrebno je standardizirati postupak kako bi sve komisije radile na isti način.

Kad govorimo o REKOM-u kao Regionalnoj komisiji, onda ja kad gledam REKOM, ja ga vidim isključivo kao verificacijsku komisiju koja kaže da su sve nacionalne komisije radile po jedinstvenoj metodologiji, po jedinstvenom statističkom uzorku, u jedinstvenim odnosima prema žrtvama i jedinstvenim pristupima, da, ovo što su nacionalne komisije napravile to je to i mi potvrđujemo sa svoje strane kao nešto što je tako. Znači ja prednost ipak dajem nacionalnim komisijama upravo zbog slobode pristupa i dokumentaciji, slobodnom načinu izjašnjavanja i žrtve i počinitelja, a regionalnom pristupu dajem samo kao onome koji će na kraju amenovati da zaista to je tako bilo. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopad 2009.)

(...) svi mi želimo razgovarati o mandatu REKOM-a, koliko, kakav bi on trebao izgledati i tako dalje, ali ja vidim bit u standardu ili standardiziranju postupaka i radnji do kojih ćemo, s kojima ćemo i pomoću kojih ćemo doći do rezultata na nacionalnom nivou. Ako to bude prihvaćeno, po meni, taj standard postupaka i radnji, to znači, da će komisije bilo kojeg ranga i nivoa u Srbiji, Bosni i Hercegovini, na Kosovu, Crnoj Gori i Hrvatskoj, jednostavno činjenicama za koje će one utvrditi da jesu takve pristupati standardizirano i opisivati će ih na isti način. To smatram tim standardom postupaka i radnji. Tada regionalni nivo, ako se ustroji, možemo se prije dogovoriti ko će sačinjavati regionalnu komisiju. (Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopad 2009.)

Potrebno je formirati nacionalnu komisiju koja će uvažiti identitet Domovinskog rata i jedin-

stvenu metodologiju po kojoj će svi raditi.

Ono što vidim je zapravo poštivanja nacionalne komisije koja će poštivati identitet rata i polaziti od poznatog prema nepoznatom što znači da ako mi utvrdimo jedinstvenu metodologiju po kojoj će svi raditi onda u okviru nečega, mi možemo sad već slobodno reći da Hrvatska posjeduje 80 odsto utvrđenih i verificiranih činjenica sa različitih strana, da postoje registri žrtava na način onaj koji je priznala država, da postoji registar branitelja, da postoji statističko praćenje nasilnih smrti od 1989. godine koje isto tako posjeduje određene statističke standarde, znači posjedujemo već neke podatke od koji moramo krenuti. Ali isto tako moramo poštivati i volju lokalne zajednice da li sjedišta komisije trebaju biti tamo. Mislim da lokalna zajednica najbolje može odlučiti da li je za nju prihvatljivo da sjedište komisije bude u Vukovaru ili u Pakracu ili u Osijeku ili bilo gdje drugdje. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Da li ćemo na takav način isti moći, ako unificiramo pristup, da li ćemo takav prihvrat dobiti u drugim ili ljudi koji će raditi na tome da li će imati isti prihvrat, dal će se desiti ista situacija da će neko stvarno to htjet reći kako je stvarno to doživio kad budemo definirali koga će se u biti pozivati da se, da se deklarira kao žrtva ili žrtva u procesu, odnosno da je bila u nekoj od oblika žrtava, da li će to moć se provest i u drugim republikama, državama, a sve su one republike, sve se deklariraju kao republike, dakle, da li je to moguće. Ja zaista znajući bivše republike, a sadašnje države, poznajući ljude tamo i situacije koje, nisam optimista nisam optimista zbog onoga što vidim i čujem i kroz medije i kakve su reakcije na određene stvari, na primjer, posjet mjestima tamničenja i mučenja hrvatskih branitelja u Stajičevu i Begejcima i tako dalje, nisam baš oduševljen. Ne, ne, ne vidim da je baš neka klima dobra, a deadline je 12. 2010. (Bruno Čavić, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Komisija u Hrvatskoj treba započeti istrage od 1990. godine jer je Teritorijalna obrana razoružana 1990. a i prosvjedi (mitinzi) mržnje i riječi mržnje u medijima nastali su 1990.

Zbog toga je izuzetno bitno za Hrvatsku da se

prati od 1990. Zašto od 1990.? Ne samo zato što je Sabor donio Deklaraciju o Domovinskom ratu, ne samo zato što je u Zakonu od 1990. do 1996. se tretira da je bio rat u užem smislu već zbog toga što je tada došlo do razoružanja Teritorijalne obrane što je bitno jer to zapravo cijelu Hrvatsku tretira kao žrtvu. Jel ako nekome oduzmeš mogućnost da se brani onda ona automatski u odnosu na silu djelovanja prema sebi i štetu koju je pretrpjela postaje žrtvom, kako god okrenemo. S druge strane i mitinzi i riječi mržnje i promjene u medijim su nastale 1990., kasnije se stvar samo nadograđivala (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Konačni cilj treba biti utvrđivanje istine. Kako bi se došlo do istine, potrebno je utvrditi uzroke. Kada se uzroci utvrde, znat će se tko je žrtva.

Mislim da je istina konačni cilj, ne činjenice nego istina u konačnici. Međutim, da bi došli do toga moramo prvo određene preduvjete ostvarit, znači moramo znati kamo ide ta istina, kad je sve ovo počelo zbog čega utvrđujemo istinu, šta su uzroci. Znači imali smo jedan rat, u Hrvatskoj je on definiran od 1990. do 1996., zove se Domovinski i kaže završio je 1996., jeli završio, kad je počeo, 1990., 1991., 1941. ili ne znam da li je Arsenije III Černojević doveo Srbe u Hrvatsku u bijegu pred Turcima ili osvajačkom pohodu, do kad ćemo se vraćat u tome i gdje ćemo početi sakupljat činjenice o uzrocima rata (...) Jesmo li svi mi u regionu prihvatili osudu te činjenice uzroka rata. Kad to budemo imali, kad budemo znali šta je uzrok, šta je početak rata onda ćemo znati tko je žrtva (Željko Špelić, Hrvatski časnički zbor Pakraca i Lipika, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Ako se utvrđivanje činjenica svede na izjave žrtava, imat ćemo samo neposredne izvršitelje, nećemo dobit vođe, inicijatore politika i nositelje državnih funkcija koji su sve organizirali i proveli.

Počinitelji ko su oni? Ako svedemo priču na žrtvu, ako će žrtva iznositi svoje viđenje svog stradanja na kraju ćemo dobit da su stradali samo mali ljudi i da su počinitelji samo oni neposredni izvršitelji, nećemo dobit one vođe, one inicijatore politika, nositelje državnih funkcija koji su to organizirali

i sprovedi, dakle nećemo postići željeni cilj (Željko Špelić, Hrvatski časnički zbor Pakraca i Lipika, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

REKOM se treba baviti utvrđivanjem činjenica a proces pomirenja kao i utvrđivanje uzroka je sljedeći korak.

Ja REKOM vidim prije svega kao jedan korak, možda banalno zvuči, ali baš ono utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima, dakle maltene cifre, da se proba doći do nekakvih podataka koliko ljudi je stradalo i eventualno da dođemo do nekakvih činjenica o počiniocima i to na taj način što je moguće hijerarhijski isto tako više dokučiti, da tako kažemo i one komandne odgovornosti, da tako kažem, same inicijatore nekakvih akcija koje su zapravo imale direktnu posljedicu ratni zločin (...) Tako da ja pokušavam nekako insistirati na tome da se REKOM stvarno fokusira samo na činjenice a da priča o pomirenju, o uzrocima zapravo bi trebala biti sljedeći korak. (Adnan Hasanbegović, Centar za nenasilnu akciju, BiH, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Ako podaci budu usvojeni i utvrđeni na široj platformi [regionalno] onda smo podvukli crtu, ma kakvi god ti podaci bili.

Igranje sa poviješću može biti opasno. Šta želim sa time reći, ako bi tako pristupio REKOM-u i došlo do konkluzije ili rezultata nekih, dakle zaključaka on će onemogućiti inim nadripovjesničarima da jednog dana mome unuku, ako ga ikad budem imao, neki dr., mr. dođe pa zbog svog osobnog prosperiteta i interesa počne čačkat po nekakvoj činjenici iz Domovinskog rata (...) To nam se dešava na ovim prostorima nakon II svjetskog rata, svi koketiraju i svi u dnevno političke svrhe (...) ako ti podaci budu usvojeni na toj jednoj široj platformi i ako su spremni najodgovorniji ljudi politike nacionalnih država prihvatiti te podatke i potvrditi ih kao takve onda smo podvukli crtu pa ma kakvi oni bili. (Veljko Vičević, UDVD PGZ, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Nije dobro temeljiti ukupan rad na iskazu žrtava, jer se mogu stvoriti krive pretpostavke za utvrđivanje povijesnih činjenica.

Ako se ukupan rad temelji na iskazu žrtve, tko će utvrditi je li istina i jel je relevantna ta žrtva. Bezbroj je tu pitanja, jer moguće je konstruirati raznorazne priče i stvoriti krivi privid u, ne samo kod nas osobno, nego u javnosti, u cijelosti i stvoriti krive pretpostavke za povijesne činjenice na čemu se gradi budućnost. (Željko Špelić, Hrvatski časnički zbor Pakraca i Lipika, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Javno svjedočenje za žrtve ima terapijski značaj.

Ja sam isto tako nazočio slušanjsima i vidio sam da to ima izuzetan terapijski i to pozitivno je djelovalo na žrtve koje su se istresle na neki način, da tako kažem, taj grozan čemer što nose u sebi. I drukčije su gledali onda na stvari nakon tog iznošenja, ja sam stvarno svjedočio tome i recimo vidio to, a to su oni koji su to htjeli napraviti i mislim da je to dobro. (Veljko Vičević, UDVD PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Nije moguće postići usaglašen stav o svim pitanjima do prosinca 2010. Javnost još uvijek nije u dovoljnoj mjeri senzibilizirana prema inicijativi.

Koliko sam razumjela zadnji put kad smo bili u Vukovaru [Konzultacije s lokalnom zajednicom u Vukovaru, 30. rujna 2009.], sad već postoji ono što se kaže deadline, trenutak kada će se dokument [model] predati Saboru, a da mi još praktički nismo definirali temelje. To je loše, to je jako loše jer treba se ostaviti barem jedno šest mjeseci vremena za aktivirati senzibilizaciju javnosti prema tom. (Ljiljana Canjuga, UDVD PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Inače smo svi uvijek u životu ograničeni nečim, u ovom slučaju smo dosta ograničeni vremenom [10.12.2009], jer za takve konzultacije odnosno da bi dobili nekakav konsenzus ili mišljenje nekakvog naroda o nečemu treba malo više vremena. (Bruno Čavić, UDVD PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Prema kojim žrtvama će utvrđivati činjenice ova komisija, ko je tu žrtva, tu je bezbroj pitanja. A kako su rekli vrijeme tu za podnošenje zahtjeva

vladama sve je godinu dana, nemamo definirane, definirana polazišta za utvrđivanja pravila koja će vlade prihvatiti. Može se dogoditi da mi našoj Vladi nametnemo sa milijun potpisa nekakvu obavezu koju nije spremna prihvatiti. (Željko Špelić, Hrvatski časnički zbor Pakraca i Lipika, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Branitelji u Hrvatskoj nisu dovoljno informirani o inicijativi za REKOM.

Čitam ovdje spisak... ljudi koji su trebali biti nazočni, od toga je nas ne znam koliko, 10 posto možda, jel, nije ni toliko, razumijete, ljudi ne znaju o čemu se radi, nisu upućeni (...) Znači ljudi nemaju, nemaju informacije (Ivan Burić, HVIDRA Trešnjevka, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Veterani imaju potencijala da pomognu kako bi se ubrzao proces pomirenja u regiji.

Mislim da je ovo jedna inicijativa [za osnivanje REKOM] u kojoj veterani imaju jako veliki potencijal da pomognu i da se na neki način ubrza taj proces pomirenja u regiji, bez čega mislim da će biti... Koliko bude pomirenja toliko će bit i nekakvog zdravijeg društva (Adnan Hasanbegović, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo, BiH, Lokalne konzultacije s braniteljima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009)

Bez veterana inicijativa za REKOM neće dobiti podršku svih slojeva društva. Branitelje treba što više uključiti u proces.

Bez veterana ovi procesi [Inicijativa za REKOM] neće proći, jednostavno neće dobiti podršku, a za ovakav proces je izuzetno bitna podrška što širih slojeva civilnoga društva. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Evo mi smo se ovim dolaskom ovdje i uključili u rad ove inicijative i podržavam ju velim, napokon jedna inicijativa gdje možemo sami stvarati svoju povijest, sami utvrditi činjenice, al bojim se da ćemo morat nešto mijenjat u pristupu prema braniteljima ili možda branitelje više uključiti u rad ove inicijative pa da vidimo kroz njihove pojedinačne udruge šta oni misle o ovom (Jelena Laić,

koordinacija braniteljskih udruga iz Domovinskog rata Karlovačke županije, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Veterani imaju interes uključivanja u proces, kako bi se skinula ljaga sa njih, sa svrhom osude ratnih zločina koji su počinjeni u njihovo ime, u ime vojski i u ime države.

Veterani tu imaju interes, bilo koje vojske, da... Prvo da operu ljagu svojih identiteta, svojih vojski, upravo da osude ratne zločine činjene u naše ime, u ime moje vojske il u ime moje države za koju sam se borio il kako već doživljavamo taj prethodni rat (Adnan Hasanbegović, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo, BiH, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Komisija se treba baviti neselektivnim bombardiranjem gradova, ubijanja snajperom, mučenjem zarobljenika itd. U tom veterani mogu doprinjeti.

Ono što smo dužni zbog nas, zbog naše djece, čini mi se da bar taj prvi korak napravimo, a to je da ta najbrutalnija djela iz posljednjeg rata, znači kršenja primarnih ljudskih prava i ratne zločine, dakle u širem smislu te riječi, da ne otvaram sad dal je bombardovanje gradova ratni zločin ili ubijanje snajperom ili maltretiranje zarobljenika i tako dalje. Sve su to stvari s kojima se ta komisija treba početi baviti i mislim da mi, kao veterani, jako puno možemo doprinijeti u tom smislu. (Adnan Hasanbegović, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo, BiH, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Jesu li veterani žrtve, jer su bili primorani napustiti obitelj da bi se borili?

Da li je moja obitelj bila žrtva tijekom Domovinskog rata zato što sam ja otišao u Domovinski rat i da li sam ja kao branitelj bio žrtva? To je kod ovog pitanja ovdje, lista žrtava, tko može, tko se može smatrati žrtvom. U ovom slučaju se mogu ja smatrati žrtvom jer nisam ostao sa svojom obitelji, nisam ostao raditi na svojem poslu kojem sam radio i mirno živjeti sa svojim sugrađanima, svojim prijateljima i tako dalje. Sam ne mogu naći odgovor da li sam i ja kao učesnik Domo-

vinskog rata žrtva. (Hajro Vandžić, Udruga sudionika Domovinskog rata 150. brigade, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Nije dobro da svjedoci na javnim slušanjima govore iz druge ruke, već trebaju govoriti u svoje ime i o tome šta se njima dogodilo.

Ono što mislim da nije dobro je upravo to javno saslušanje. Mi smo svjedočili u Budvi [Peti regionalni forum za tranzicijsku pravdu] jednom saslušanju koje je bilo iznad dotadašnjeg kriterija iskazivanja pojma žrtve, iskazivanja toga što se dogodilo. Bilo je to svjedočenje iz pete ruke na bazi pretpostavljenih aktivnosti i zapravo je kod nas izazvalo popriličan revolt. Takve mogućnosti će postojati kod svakog javnog saslušanja. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Nastup osam žrtava kad sedam govori „ja govorim“, a osmi ne govori „ja govorim, ja sam čuo, meni je komšija rekao“, jel me razumijete? To je ostavilo na mene krivi dojam, ja sam to doživio i zato mislim da ja govor treba bit nit vodilja kad je slušanje u pitanju. To što je čovjek rekao on će vjerojatno to proživjeti i stao je iza toga, on će argumentirati i način i činjenicu kako to provjeriti što je rekao, a ovo rekla kazala to je upitno i od toga treba bježati. (Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Žrtve iz najdublje uvjerenja mogu neku osobu proglasiti zločincem i na taj način je stigmatizirati, a da ona ipak u sudskom postupku bude oslobođena.

Ja mogu zaista iz najdublje uvjerenja reći da je meni netko počinio to i to, a kasnije u istražnom i sudskom postupku se utvrdi da to nije tako. Što tada, što sa tom stigmatizacijom koja će biti javno izrečena? Jesmo se mi spremni s time suočiti ili ćemo ipak rađe koristiti tehničke mogućnosti snimanja, verifikacije te činjenice i onda predočavanja sa zadržkom. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Žrtva treba dobrovoljno svjedočiti, a ne pod prisilom ili pod nagovorom. Ako traže, treba zaštititi identitet i žrtve i počinitelja.

S druge strane mi govorimo o žrtvi koja je moguće da je bila dijete kad je bila žrtva, možda ona ne želi reći svoj identitet. Govorimo o silovanju, možda žrtva silovanje ne želi reći svoj identitet, a ovdje iako se govori o istražnoj komisiji, mi ipak radimo na bazi dragovoljnosti, znači žrtva i počinitelj moraju dragovoljno pristupiti i iznositi neke činjenice. Tu je sad pitanje na koji način osigurati tu dragovoljnost, na koji način zaštititi identitet žrtve i na koji način, u krajnjem slučaju, zaštititi identitet počinitelja. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Ne treba prozivati žrtve, dragovoljnost treba biti osnovni pristup, spremnost žrtve da želi javno izreći ono što nosi u sebi. To ja mislim da bi po meni bilo dobro, a ne kad mi znamo te ljude koji su žrtve i znamo ih pa velimo „daj Štef buš ti sad tu došao neka reč“ pa on se ženira, pa ga mi malo nagovaramo, mislim da to nije dobro (...) Znači evidentiranje do zadnje žrtve da ali slušanja ili omogućavanja da svaka žrtva ne a priori, samo oni koji su spremni, izraze na neki način spremnost i želju da to rade. (Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Prikupljanje potpisa mora biti zasnovano na jasnim kriterijima.

Ja osobno nisam naišla na mogućnost kako bi sebi objasnila milijun potpisa, dakle milijun potpisa u Hrvatskoj bi trebalo, koji će se prikupiti na cijelokupnom teritoriju ex Jugoslavije, znači ovih sedam država, može značiti da će se onda u Hrvatskoj prikupiti četrdeset tisuća potpisa, negdje u Makedoniji pola miliona, što to zapravo znači da Hrvatska nije spremna na to, a da Makedonija iskazuje jaču volju. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Zagreb, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopada 2009.)

Institucije trebaju otvoriti svoje arhive i sva dokumentacija mora biti dostupna.

Ta komisija ne smije imat predugi mandat, al tu je onda značaj svih organa, službenih organa koji sad djeluju i bave se otprilike nekim tim pitanjima u nacionalnim državama, da jednostavno otvore svoje arhive na način da sve do čega su dosada došli, da to automatski bude pristupačno i da se onda može po ovim standardima svakoj činjenici pristupiti. (Veljko Vičević, UDVDR PGZ, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopad 2009.)

Međunarodna zajednica je najveći krivac. Ako je imala snagu zaustaviti rat, mogla je i spriječiti njegov početak.

A tko je napravio taj zločin? Ja bih prozvo međunarodnu zajednicu i mislim da su jedini krivci i najveći krivci. Da li je gospoda iz civilnog društva ikad imala hrabrosti izaći s tom tezom? Pitat nekoga iz međunarodne zajednice bez obzira što oni financiraju djelomično i tako. Jel oni su ovaj rat i počeli i završili. U Bosni su ostavili nedovršen rat koji se neće završit na miran način, ja vjerujem, pa za sljedećih sto godina će izbit ponovo (...) jel ako je međunarodna zajednica imala snagu i moć zaustaviti rat, mogla ga je i spriječiti da počne (Ivan Burić, HVIDRA Trešnjevka, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopad 2009.)

Postoje tri stupnja za utvrđivanje činjenica: lokalna komisija prikuplja podatke na terenu, nacionalnu komisiju osniva Sabora i Regionalna komisija, koju čine predstavnici nacionalnih komisija, verificira da su sve nacionalne komisije radile po istim standardima, i ona ih predaje nacionalnim parlamentima na usvajanje.

Znači, ja samu organizaciju komisije vidim u tri stupnja, vidim lokalnu komisiju koja djeluje na terenu i tamo vrši prikupljanje podataka, činjenica, dokumentacije, saslušanja žrtve, eventualno mogućnost svih saznanja koji su joj dostupni i koji su joj na raspolaganju, to je za mene lokalno. Nacionalne komisije su one koje zapravo Sabor osniva i koje delegira svoje nacionalno članstvo unutra. U okviru tih nacionalnih komisija, da bi uopće došli do REKOM-a, znači, Regionalne komisije, bi trebali ući i predstavnici drugih nacionalnih komisija kako bi se sačuvala ta nepristranost odnosno, praktički, da bi oni koji bi došli iz drugih država mogli zaisata svjedočiti da su se primjenjivali jedinstveni

obrasci, radilo na jedinstveni način. Dok regionalna komisija, to sam rekla, ja vidim samo kao verifikaciju, zapravo da se na nekom zajedničkom sastanku, na nekoj zajedničkoj skupštini donese zaključak da su sve komisije, nacionalne komisije radile po jedinstvenom standardu, po jedinstvenim obrascima, na jedinstven način i onda da oni zapravo daju parlamentima svojih zemalja na usvajanje toga, kako bi se onda te činjenice uzele kao zakonitost u okviru tih nacionalnih zakonodavstva. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopad 2009.)

Komisija mora biti neovisna od utjecaja politike, ali ima obavezu izvještavanja javnosti.

(...) stalno se ističe ta potreba za neovisnosti (...) to je broj jedan, ja se slažem sa time, ona mora biti neovisna od upliva politike (...) ta komisija svoju neovisnost ne smije stavljati na uštrb obaveze izvještavanja javnosti, obaveze da bude kontrolirana od strane javnosti da se ne bi dogodilo da ona tri godine se sad negdje zakopa i sad mi šutimo i radimo, a u međuvremenu interes javnosti se gubi. (Ljiljana Canjuga, UDVDR PGZ, Hrvatska, Lokalne konzultacije s veteranima, Donja Stubica, Hrvatska, 28. listopad 2009.)

Lokalne konzultacije s civilnim društvom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Mitrovica/Mitrović, Kosovo
29. oktobar 2009.**

Lokalne konzultacije s civilnim društvom organizovala je nevladina organizacija Youth Step (Vučitrn/Vustrri, Kosovo). Skupu je prisustvovao 46 učesnika: predstavnici nevladinih organizacija iz regije Mitrovice/Mitrović, Vučitrna/Vustrri i Srbice/Skenderaj, zatim novinari, studenti, predstavnici Islamske verske zajednice, studenti, lekari, istoričari, i zainteersovani građani.

Predavači su bili Ylber Maxhuni (Youth Step, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo) i Amir Kulaglić (iz Srebrenice, BiH). Diskusiju je moderirao Nazim Bahtiri (Youth Step, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo).

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Komisija treba da se bavi činjenicama ali i tramiranim žrtvama.

(...) ja sam za to da se ova komisija pored činjenica bavi i žrtvama koji još uvek nose rane, bilo da su fizičke bilo psihičke. (Xhavit Mehmeti, Omladinski sektor, opština Vučitrn/Vushtrri, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29.oktobar 2010.)

Izvinjenje nije dovoljno. Srbija treba da plati reparacije za sve počinjene zločine.

Nije dovoljno samo traženje oprostaja, treba da postoji i odšteta države Srbije za sve učinjene zločine. (Mentor Hasani, Youth Step, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica, Kosovo, 29.oktobar 2010.)

Da li je moguće moguće formiranje komisije s obzirom da Srbija ne priznaje Kosovo.

Koliko će biti održivo formiranje komisije kada znamo da je Srbija protiv nezavisnosti Kosova i još uvek smatra Kosovo njenim delom. (Flakadan Azemi, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Nezavisna komisija može da uradi puno, ako bude bila neutralna i pravedna. Ne sme da bude naklonjena samo jednoj zajednici.

Ako želimo da formiramo komisiju, onda ova komisija treba da bude neutralna, komisija koje će da radi na jedan pravedan način za sve zajednice, komisija koja će gledati da ne bude naklonjena samo jednoj zajednici, nego će da radi na svoj način, na nezavisan način.

Jer REKOM, samo ime govori je regionalna komisija, koja obuhvata regije i ne možemo biti pravedni ako se obuhvati samo jedna zajednica, nego treba da su obuhvaćene sve zajednice da bismo mogli da izvučemo realnost na videlo. (...) važno je da Srbi budu deo ovoga procesa. Zašto je to važno? Gospodin Amir je naglasio da mi, svako na svoju stranu treba da obavi istraživanja, ne samo zbog toga jer su nad nama izvršeni zločini, nego da ispitamo i slučajeve kada je neko od nas izvršio zločin i nad drugima. (Rexhep Lushta, Islamska zajednica u

Mitrovici/Mitrovicë, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

REKOM treba da obuhvati i zločine koji su srpske snage izvršile nad Albancima u Preševskoj dolini, za vreme sukoba sa Oslobođilačkom vojskom Preševa, Bujanovca i Medveđe.

Ne znam koliko je obuhvaćena u ovaj proces i Preševačka dolina, jer tamo ima mnogo izvršenog zločina, mnogo ljudi je nestalo i ne zna se gde su. Znači, treba da se obuhvati Preševačka dolina, Preševo-Bujanovac i Medveđa. Tu je bio jednogodišnji rat, možda nije bilo baš tako, nazovite kako želite, ali mi taj period nazivamo ratom jer je veliki broj članova porodica nestao ili su ubijeni, tako da je za nas i to jedan oblik rata. Htela bih da znam da li će komisija da obuhvati i ove regije. (Nexharije Islami Pllana, Dona, Mitrovica/Mitrovicë Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Albanci nose teret za nasilje u 2004.

(...) ne treba da spajamo događaje iz 2004. sa događajima iz rata. 2004. godinu smo stvorili mi i mi smo sami krivci. Mi smo odgovorni i za crkve i za kuće i za sve u tom periodu smo mi odgovorni i treba da nosimo naš teret, treba da nosimo naš teret i treba da platimo za taj teret. Mi iz rata treba da naučimo lekciju šta ne smijemo da radimo, šta ne smijemo da radimo drugim zajednicama. (Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Ima predloga da REKOM ispita da li je NATO počinio neke ratne zločine tokom bombardovanja.

(...) a ne znam da je NATO počinio zločin tokom bombardovanja. On je bombardovao vojne ciljeve, politiku i i komandu srpskih snaga koji su počinili zločine i deportacije albanskog stanovništva sa Kosova. (Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

(...) mi treba da dobijemo podatke od NATO-a (...) da se vidi koliko uranijuma ima ovdje. Posle ovoga mi znamo da uranijum uzrokuje bolesti

kod ljudi, a mi imamo lekare i pitao bih lekare, kako može da utiče uranijum kod čoveka i želeo bih da znam njegove posledice, jer sve ove bolesti, da se pokuša saznati da li na ili u tim ciljevima bombardovanja kosovskih Srba ima veoma visok procenat urana. (Nexhmedin Munishi, Turska demokratka partija, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Ima različitih mišljenja o tome da li davati amnestiju ili predlagati ublažavanje kazne počiniocima koji otkriju masovne grobnice.

Što se tiče amnestije, odnosno olakšice, upravo ako se govori o izvršiocima zločina, mislim da ne bi trebalo da budu amnestirani niti da im se ublaži kazna. (Nexharija Islami-Pllana, Dona, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

(...) Mi imamo slučaj nestalih na Kosovu i to otprilike imamo oko 1.900 nestalih lica i ako je jedina šansa da nam počinio zločina daju tačnu lokaciju gde se nalaze tela nestalih samo pod uslovom da im se da amnestija ili da im se ublaži kazna. Usuprotnom kakvog interesa ima da otkrije gde se nalazi telo člana porodice ako od toga nema dobiti. (Besarta Vasijsa, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Priština, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Žrtve imaju potrebu da ih drugi slušaju i priznaju njihovu patnju.

Svaki dan susrećemo sa post- traumatskim sindromom kod ljudi koji su doživeli ratne zločine. (..) Ove osobe neprestalno traže lekarsku pomoć, neprekidno žive u psihozi, dok je za njih naša vlada jako malo učinila. Jako malo su uradile i nevladine organizacije jer da su ove organizacije neprekidno organizovale ovakve skupove, odnosno mesta gde bi oni mogli da se obrate i da izjadaju svoje jade, pa makar ih neko samo i saslušao. (Nexharije Islami Pllana, Dona, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Civilno društvo treba da pomogne da se stvori kolektivno sećanje o prošlosti da se ne zabo-

ravi šta je bilo, ne samo na Kosovu. Zato je važna i regionalna komisija.

Oni [porodice] nikada neće zaboraviti šta se dogodilo. Međutim, to je naša obaveza, kao civilnog društva i kao društva u celini, da doprinesemo stvaranju kolektivnog sećanja o prošlosti, tako da ne smemo da zaboravimo, ne samo mi na Kosovu, tako da je to još jedan od razloga zašto treba da postoji regionalna komisija. (Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo Kosovo, Priština, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

(...)mislim da nam je dužnost da pomognemo ovoj komisiji(...), nemoj da se bavimo mnogo Srbima hoće li nam ili ne tražiti oprostaj, to nije toliko važno, doćiće i vreme za to. Međutim problem je u tome da mi identifikujemo slučajeve, i zapišemo, da evidentiramo slučajeve i stavimo na papir. (Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

REKOM treba da istražuje mesta za koje se sumnja da imaju masovne grobnice. U Mitrovici već 10 godina nije dopušteno da se podigne srušena džamija, jer se veruje da su tu tela pobijenih. Bez obzira na zahteve građana, to još nije istraženo.

U Mitrovici postoji jedna džamija koja je nekada bila uz samu obalu reke Ibar. Ovu džamiju već deset godina ne dopuštaju niti da je obnove niti da je ponovo sagrađe. Na nesreću misli se da ispod ruševina ove džamije, ima svedoka koji će posvedočiti, da postoje tela. Obavestili smo po tom pitanju, ali nikada niti jednom nije niko došao da poduzme istraživanje na tom mestu, iako je u samom centru grada. (Rexhep Lushta, Islamska zajednica u Mitrovici/Mitrovicë, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

REKOM treba da se bavi sudbinom nestalih i žrtvama seksualnog i psihološkog nasilja.

REKOM uostalom treba da se bavi identifikacijom nestalih lica. Međutim, ne treba da zaobiđemo žrtve nasilja, bilo da je to psihološko nasilje, pa čak i seksualno nasilje. (Rexhep Lushta, Islamska zajednica u Mitrovici/Mitrovicë, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitro-

vica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Komesari i članovi komisije treba da budu profesionalci i pravedni ljudi; pravnici, ekonomisti, sociolozi, lekari, članovi porodica žrtava, predstavnici civilnog društva.

Komesari i članovi komisije, smatram da je razumnije da budu profesionalci, kao što su pravnici, ekonomisti, sociolozi, lekari, članovi porodica žrtava, preko kojih što realnije možemo sakupiti i obelodaniti činjenice. (Musa Mustafa, Koha Ditore, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

(...) ljudi koji su nam najviše potrebni za prikupljanje činjenica ... bilo bi dobro kada bi bili pravnici, članovi porodica nestalih i ubijenih kao i jedan dio civilnog društva. (Bashkim Asllani, Exploring Intelligence, Bećuk/Bequm, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

REKOM treba da garantuje bezbednost osobama koji otkriju informacije o lokacijama gde su skrivena tela nestalih.

Kada Srbi budu prisutni mi treba da im zagarantujemo bezbednost, ako nam otkriju gde su nam ljudi. Oni plaše se, pod pritiskom su njihove vlade jer mogu da budu ubijen, ili da će im porodica biti kidnapovana, da će biti zavoreni ili nešto tome slično. (...) treba da im se pruži zaštita, na primer: da se otkrije informacija gde se nalaze tela nestalih osoba a mi nećemo otkriti(...) ko nam je to rekao. (Nexhmedin Munishi, Turska demokratska partija, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

REKOM treba da zaštiti identitet žrtava silovanja. Ako zadobiju poverenje u neku osobu ili instituciju, sigurno će ispričati svoju priču.

Mi u medicini govorimo o osobi bez otkrivanja njenoga celokupnog identiteta, otkrivamo starosnu dob, region, događaj u celosti i ova procedura bi trebalo da bude ista i kod osoba koje su bile žrtve silovanja. Treba da bude NN osoba, njena starosna dob, regija, događaj, ali da se ne ide sa detaljima, da se ne identifikuju. (...) Jer je veliki problem stigmatizam ovih ljudi. Ako bi oni zado-

bili poverenje u jednu osobu ili jednu instituciju i zadobili podršku bez stigmatizacije, sigurno je da bi ispričali svoju priču. (Nexharije Islami Pllana, Dona, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Verske zajednice treba uključiti u proces. Verski lideri mogu da pridobiju žrtve da ispričaju šta im se dogodilo.

Što se tiče pitanja uloge verskih zajednica i verskih lidera u ovom procesu, mislim da svakako treba da su uključeni u ovaj proces, jer oni mogu da odigraju veoma važnu ulogu, jer ljudi imaju velikog poverenja u njih. (...) ako bi verski lideri bili iskreni u svim zajednicama i da ne mešaju politiku u to, i da ne budu nepristrasni, mislim da bi žrtve tada imale veliko poverenje i da bi njima ispričali šta se dogodilo. (Rexhep Lushta, Islamska zajednica u Mitrovici/Mitrovicë, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

U debatu o REKOM treba uključiti Međunarodni crveni krst i sve druge organizacije koje imaju činjenice o tome šta se dešavalo na Kosovu.

Mislim da je važno da se Međunarodni Crveni Krst, Crveni Krst Kosova i svi oni koji rade na ljudskim pravima, oni koji imaju činjenice i argumente, koji govore o tome šta izse desilo na Kosovu a pogotovu o zločinima, uključe u ovaj proces. (Blerim Ibrahimović iz Vučitrna/Vushtrri, Kosovo, Lokalne konsultacije s civilnim društvom, Mitrovica/Mitrovicë, Kosovo, 29. oktobar 2009.)

Nacionalne konsultacije sa intelektualcima o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Sarajevo, Bosna i Hercegovina
7. novembar 2009.**

Udruženje/udruga BH novinari organizirala je nacionalne konsultacije sa intelektualcima u kojima su učestvovali profesori i asistenti Pravnog fakulteta, zatim predstavnici nevladinih organizacija, Instituta za nestale osobe Bosne i

Hercegovine, organizacija za psihološku podršku žrtvama rata i zločina, Srpskog građanskog vijeća, Istraživačko-dokumentacionog centra, Vijeća Kongresa bošnjačkih sindikalaca i nezavisni intelektualci (ukupno 17). Uvodničari su bili Naftaša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu), a skup su moderirali Dženana Karup-Druško (potpredsjednica Udruženja/udruge BH novinari i članica Koordinacijskog vijeća Koalicije za REKOM) i Vehid Šehić (Forum građana Tuzle i član Grupe za koordinaciju konsultacija u BiH).

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Svim žrtvama je važno da su priznate i poštovane u cijeloj regiji bivše SFRJ.

Nijednoj žrtvi nije dovoljno da je priznata samo u svojoj sredini, bilo da je to lokalna zajednica, bilo da je to država u kojoj živi. Svima je njima važno da drugi znaju šta se njima dogodilo. I ovaj naš konsultativni proces pokazuje da je žrtvama veoma važno da ih slušaju žrtve iz drugih društava, da ih i drugi koji nisu bili žrtve slušaju i da su im bitne žrtve (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.

Najveća prepreka razjašnjavanju prošlosti su političari i javno mnijenje koji „svoje“ osuđene za ratne zločine vide kao heroje.

(...) ne postoji spremnost da se zločini priznaju nego su se zvaničnici ove države udostojili, je li, da šalju avione po nekoga ko je javno priznao da je sudjelovao, istina, kasnije porekao, dakle, poslao avion po ratnog zločinca i svima nama poslao jasnu poruku. Mi od tih ljudi očekujemo da sutra dignu dva prsta za bilo kakav pristup, dakle, bilo regionalni bilo, ovaj, nacionalni pristup razjašnjavanju onoga što se desilo u prošlosti. Zato mislim da jednostavno nije, nije ni trenutak ni vrijeme. (Amor Mašović, Institut za nestale osobe BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

I u krajnjoj liniji, i osuđeni ratni zločinci, mislim na haške, su se vratili slavodobitno u svoje sredine

i to ne samo zato što je to dio manipulacije, nego što je to osjećaj javnog mnijenja. (Zdravko Grebo, profesor, Pravni fakultet u Sarajevu, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

(...) ovdje u susjednom gradiću, nedaleko od Sarajeva, jedan ratni zločinac se dočekuje na stadionima uz zastave i glazbu. Jedan drugi se prima u zgradi Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Po nekog trećeg idu zrakoplovi. I nisam siguran da državne strukture mogu dati nekakav ozbiljniji doprinos utvrđivanju činjenica. (Josip Museli-mović, advokat iz Mostara, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Komisija može unaprijediti proces traženja nestalih ali postoji strah da bi ta komisija mogla odvući sredstva donatora za ekshumacije i identifikacije.

Ideja kao ideja je izuzetno plemenita. Naravno, regionalna ili nacionalna komisija može unaprijediti ovaj proces [traženja nestalih], može doći bolje nego državni organi i institucije do svjedoka koji će lakše govoriti Fondu za humanitarno pravo ili sutra nacionalnoj ili regionalnoj komisiji negoli nekim [nacionalnim] državnim institucijama. Ja se bojim da bi nacionalna ili regionalna komisija mogla odvući potencijalna sredstva donatora ili vlasti u regionu ili u jednoj od ovih država iz regiona, da bi mogla odvući sredstva koja će trebati u daljoj identifikaciji i daljoj posebnoj identifikaciji jer su se države do sada bavile ekshumacijama žrtava. (Amor Mašović, Institut za nestale osobe BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Iako iz presuda Haškog tribunala proizlazi šta je uzrok i karakter ratova u bivšoj Jugoslaviji, komisija neće moći da se bavi uzrocima.

Značajan dio istina je već dat, one najbitnije istine o uzrocima, o karakteru ako hoćete [presude Haškog tribunala]. Možemo mi negirat koliko hoćemo. Možemo zamagljivati stvari. Jasno stvari proizlaze iz presuda šta je uzrok i kakav je bio karakter rata na prostorima, odnosno svih ratova na prostorima bivše Jugoslavije. (...) biće nemoguće, ko god da sjedi u toj komisiji, da se ona bavi uzrocima dešavanja na prostorima bivše Jugoslavije. (...) (Amor Mašović, Institut za nestale osobe

BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Javno svjedočenje žrtava pomaže da saznamo o patnjama drugih.

Javna saslušanja u svakom slučaju – da. Treba osmisliti način na koji to treba uraditi. Ona su potrebna i žrtvama. Ona su potrebna i svima nama, svima nama koji još uvijek ne znamo ni dijelić istine o patnjama drugih. Dakle, ja podržavam takav pristup (...) ono što ne znamo jesu te istine tih malih ljudi koji nemaju medij, nemaju način da iz sebe iskažu, a htjeli bi. Oni nisu svjedoci na suđenjima. Oni nisu vični pisanju knjiga. Oni bi htjeli jednostavnim jezikom, jezikom onog svog podneblja da iskažu šta je to što ih boli. E, to je ono što nama nedostaje i što se vjerovatno ne možemo postići kroz suđenja, ali možemo na način na koji nas usmjerava ova inicijativa i ja to podržavam. Ali, bez pretenzija. (Amor Mašović, Institut za nestale osobe BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Ne možemo se vraćati u 18. i 19. vijek, nego da krenemo od zadnjih 20 godina.

Ono što je naš problem, a ne znam kako ga prevazići, kako pristupiti da se taj segment institucionalnog okvira, koji je neophodan da bi bilo validno ovo sve skupa, dostigne i postigne, s obzirom da imamo politiku kakva jeste. Odakle krenuti? Po meni, ne možemo ići u istoriju prošlog 18., 19., 20. vijeka nego da krenemo od ovoga što je uza nas, u zadnjih 20 godina šta se dešava. Ali kojim putem? Javna svjedočenja su nešto što bi moglo postići dobre efekte kod stanovništva s obzirom da ljudi nemaju priliku to čuti, ali uključiti više medije, jer to su stvarno priče koje ne možete negirati, a rijetko se suočavaju. (...) Pitanje je zašto sam ja jedina ovdje iz Banja Luke? (...) Podršku dajem, i organizacija u kojoj djelujem, ali neću da budem skeptična. (Lidija Živanović, Helsinški parlament građana, Banja Luka, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Svoje žrtve se brane osudom svojih zločinaca.

Ako bi bilo moguće repozicionirati žrtvu u cijelosti ovoj priči da ne bude samo svjedok, nego da bude i tužilac, onda bi se nešto moglo uraditi. Pošto se zločin ne može ničim pravdati i pošto se zločin

može samo osuđivati, onda bi osuđivanje zločina na sebe trebala da preuzme upravo žrtva. Žrtva bi konačno trebala da kaže svojim zločincima, dakle, zločincima sa svoje strane – niste nas trebali braniti zločinom i nemojte se u obrani sebe pozivati na nas. (...) Svoje žrtve se brane osudom svojih zločinaca. (Esad Bajtal, filozof iz Sarajeva, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Niko ne može negirati potrebu za utvrđivanjem činjenica.

(...) utvrđivanje činjenica je nešto što je veoma teško negirati kao potrebu da se uopšte počne ozbiljan i pošten razgovor o tim užasima koji su se desili na ovim prostorima. (Zdravko Grebo, profesor, Pravni fakultet u Sarajevu, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Regionalni pristup ne samo da je potreban, nego je i neminovan. On otvara put za suočavanje sa zločinima i vlastitom odgovornošću.

Ako ovo nešto što bi trebala biti naša primarna zadaća da se prvo suočimo sa zločinima koji su počinjeni direktno ili možda indirektno, potpuno je svejedno, jel' govorimo o opštem mjestu odgovornosti, jeste primarna zadaća. Međutim, ako, kako bih rekao, ja ne dobijem ohrabrenje od ljudi kojima vjerujem, pa iz Beograda, Zagreba, Prištine, Podgorice, onda ovaj zadatak u opštoj interpretaciji ispada izdajnički ili veleizdajnički. Pa vam kaže – a, a oni. Ne, oni govore o svojim zločinima, jel', e hajmo i mi o svojim, jel'. Regionalni pristup ne samo da je potreban, nego je i neminovan. (Zdravko Grebo, profesor, Pravni fakultet u Sarajevu, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

(...) nije očekivati neki veliki doprinos ovih državnih organizacija nego možda upravo na jednoj ovakvoj komisiji koja bi se formirala i koja bi na jednom regionalnom planu i suradnji mogla dati neki značajan doprinos. (Josip Muselimović, advokat iz Mostara, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Uslov da se formira REKOM je da Srbija i BiH priznaju Kosovo a za to nema izgleda u skorijoj budućnosti.

Onaj ko bude pristao na REKOM i regionalno utvrđivanje činjenica mora priznati Prištinu, mora priznati Kosovo i obrnuto. Ja zaista ne vidim u ovom trenutku, ne vidim u doglednoj budućnosti, da će se to desiti da Sarajevo i Beograd iz različitih razloga, ili istih razloga, možda priznaju Prištinu. (Amor Mašović, Institut za nestale osobe BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

U debati o formiranju REKOM treba voditi računa o tome da svi učesnici nisu jednako informirani, a zatim jasno reći koje su mane a koje prednosti komisija za istinu.

Mislim da na ovakvim skupovima i konsultacijama, podržavam ih ali, što i profesor Grebo kaže, potrebno je nekako predstaviti drugima, koji nisu toliko upoznati, koje su eventualno prednosti i koje su mane i na taj način otvoriti diskusiju. (Midhat Izmirlija, Pravni fakultet u Sarajevu, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Činjenicama ćemo spriječiti manipulaciju sa istinom.

Haški tribunal je kroz svoje presude utvrdio da su svi činili zločine. I to je neosporna činjenica, i to je za mene jako bitno. Ono što bi mi trebali, i tu se svi slažemo, je da pomognemo i zvaničnim institucijama, tu mislim prvo na pravosudne organe, ali evo imamo i institute za nestale i druge neke institucije koje su formirane na nivou države. Šanse sa komisijom su da se ipak dođe do činjenica da se, što mi kažemo u narodu, otvori duša žrtvi ili nekom svjedoku da može prezentirati svoje viđenje određenog događaja. I tu ja vidim veliku ulogu budućeg REKOM-a i to ja naš glavni zadatak. Činjenicama ćemo spriječiti manipulaciju sa istinom. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Na ovakve skupove treba pozivati i one koji su komandovali, a nisu optuženi za ratne zločine, da kažu ko im je naređivao da čine zlodjela.

Važno je da bi mi nekad na ovakve skupove mogli pozvati i one koji su komandovali, ratovali u ratu, ali ne ratne zločince koji su označeni za Haag,

nego, na primjer, komandante na koje dosad niko nije prigovorio, a bili su komandanti. Da nam oni kažu ko ih je navraćao da čine zlodjela? Šta su sami naređivali? Zašto su svoje pod svoje okrilje više komande primali paravojne organizacije koje su činile zločine. (...) Ja sam lično ubijeden da bi ta Komisija imala nešto i raditi, ali dabogda da se složi. (Veljko Droca, Srpsko građansko vijeće, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

U mandatu REKOM treba da imamo obavezu da radimo sa socijalnim okruženjem, da proces traženja pravde i suočenja sa istinom bude potreba okruženja, a ne potreba određenih struktura.

Ja izuzetno podržavam ovu ideju. Posljednjih pet godina najintenzivnije radim sa žrtvama iz Srebrenice. Pravosudni organi donesu presudu. Identificiraju krivca. Žrtva je stigmatizirana u okruženju zbog toga što joj je priznat status žrtve i torturu kroz koju je prošla. Svijest mladih ljudi u jednom nacionalnom okruženju u regiji sjevero-istočne Bosne oblikovana je, uradili smo mini istraživanje, tako da su to budući ratnici koji će ispraviti nepravdu iz ovoga rata. To je činjenica. (...) Ja bih predložio da u mandatu REKOM-a, imamo obavezu da radimo sa socijalnim okruženjem, da proces traženja pravde i suočenja sa istinom bude potreba okruženja, a ne potreba određenih struktura. Bez toga da svedemo ovaj proces na nivo socijalnog okruženja, da potreba za istinom bude potreba okruženja, mi nećemo daleko otići. (Salih Rasavac, Koridor, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Neizbježno je uključivanje vjerskih zajednica u debatu o prošlosti.

Neizbježno je uključivanje i vjerskih zajednica s obzirom na njihov veliki uticaj. Ali oni moraju iskreno pokazati, ne radi forme, da oni žele da se suoče sa prošlošću. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Komisija treba da napravi antologiju tekstova novinara koji su pripremili materijalizaciju ideje koja je dovela do zločina.

Pozdravljam inicijativu jer bez obzira koliko ima-

mo tih punktova koji se bave ovim pitanjem, uvijek ih je malo jer je zločin planetaran. Trebalo bi, po meni, ova institucija [REKOM] da napravi antologiju tekstova novinara koji su ratno-huškački, zločinački, koji pripremaju duhove za materijalizaciju ideje. Ja sam za to da se ubaci, ako može, jedna klauzula kratka o tim novinarima pa da se napravi antologija, empirijska antologija koja je reprezentativna i da se vidi jasno kako je neko pripremao duhove za neke stvari. (Ibrahim Bušatlija, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Elementarni i logički razlog postojanja komisije: imamo grobnice, imamo žrtve, imamo kosti a nemamo zločince i krivce.

Elementarni i opet logički razlog postojanja komisije jeste sljedeći, vrlo kratko, školski, osnovnoškolski: imamo grobnice, imamo grobove, imamo kosti, imamo žrtve. Dakle, imamo zločine a nemamo zločinaca i nemamo krivaca. (Esad Bajtal, filozof iz Sarajeva, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Regionalna komisija je važna i zbog registra žrtava, koji će pokazati da i kod onih drugih takođe ima žrtava.

Bilo mi je važno da dođem jer ovu ideju podržavam, čuo sam od ranije, pročitao neke materijale, pratim i zato sam tu. Mislim da nam je ovakva Regionalna komisija jako važna. Ako ništa drugo, kada dobijemo te spiskove, mnogi će shvatiti i vidjeti da i kod onih drugih, da upotrijebim njihov rječnik, takođe ima žrtava. Zašto to svodim na taj baš najbanalniji primjer? Dolazim iz grada u kojem je još uvijek sve, pa i ovo što dišem, podijeljeno na zrak i vazduh. Sve je duplo gradu u kojem se školuju i odgajaju budući ratnici na ovim, dakle, na ovim činjenicama. Iz grada u kojem su vrtići, osnovne škole, srednje škole, univerziteti, institucije kulture i sve naše i njihovo. (...) Još nisam čuo bilo koju žrtvu nakon bilo koje izrečene presude, na bilo kojem sudu, pa makar ta presuda bila 40 godina, da je rekla da je zadovoljna. Nema katarze nakon presuda. Ostaje sve isto. Ostaje nezadovoljstvo. Ostaje praznina. Ostaje osjećaj nema – pravde. (Sead Đulić, Centar za dramski odgoj i Teatar mladih, Mostar, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Najveće prepreke su udružena religija i loša politika.

Ovo je hrabar i moralan čin, dostojan poštovanja i podrške, da bismo došli do istine i do pravih saznanja. Kod nas su najveće prepreke po mom saznanju su udružena religija i loša politika. Religija je postala danas najopasnije politika. Ona zaboravlja na svoje osnovne stvari jer joj je politika važnija. Religijske zajednice su političke partije i prihvataju ih ovi ovakvi kakvi su. (Lazar Manojlović, profesor iz Bijeljine, BiH, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Sarajevo, BiH, 7. novembar 2009.)

Nacionalne konsultacije sa ženskim grupama o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Tuzla, BiH
11. novembar 2009.**

Konsultacije je organizovalo udruženje Vive žene iz Tuzle. Učestvovalo je 40 predstavnica/ka nevladinih organizacija iz Bosne i Hercegovine, koje se bave ženskim pravima, ali i položajem žena žrtava rata. Učestvovala su dvije predstavnice iz Hrvatske, kao i dvije predstavnice regionalne kancelarije OEBS-a, u svojstvu posmatrača.

Uvodničarke su bile Vesna Teršelič (Dokumenta, Hrvatska), Aleksandra Letić (Helsinški odbor za ljudska prava u RS) i Teufika Ibrahimfendić (Udruženje Vive žene, Tuzla, BiH).

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

U celoj regiji postoji otpor vlasti prema utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima, prije svega, jer u organima sjede i oni koji su odgovorni za neka loša dela.

U Bosni i Hercegovini, a i šire, postoji otpor vlasti prema utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama. Ponovo zašto? Pa, zato što vjerovatno u sistemima vlasti, u organima vlasti, vjerovatno sjede oni koji su odgovorni za neka loša djela iz prošlosti. I njima otvaranje te

priče ne ide u prilog. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009.)

Treba sačiniti spisak žrtava, da se znaju imena, gde je ko izgubio život, čime se bavio.

Ja se zalažem da se uradi spisak ali da se personaliziraju žrtve, da tačno znamo ko je bio taj čovjek ili ta osoba, šta je radio, čime se bavio, gdje je izgubio život, koje su okolnosti. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009.)

Činjenice će ukazati na konture uzroka rata. REKOM mora utvrditi zašto ovdje svakih 30, 40, 50 godina ljudi čine zločine.

(...) na osnovu činjenica ja mislim da će se moći nazrijeti konture uzroka ove naše krize na Balkanu.(...) Uzroci su veoma bitni. Ako REKOM ne dode faktički do nekih kontura uzroka, onda nismo napravili ništa.(...) Ovdje je za nas jako bitno da mi dodemo do spoznaje koji su to uzroci što non-stop nakon svakih 30, 40, 50 godina nagoni ljude da čine zločine. (Fikret Grabovica, Udruženje roditelja ubijene djece opkoljenog Sarajeva, 92-95, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009)

REKOM treba da obuhvati period pripeme rata.

Recimo, u Srebrenici prije na tri godine nego što je počeo rat, prokopaše puteve kroz šumu. Što se kopaju putevi kroz šumu? Kaže, hoće drvo da izvoze. Pripreme su bile. Odvezoše teritorijalno naoružanje iz Srebrenice. Moj muž je bio intelektualac. Znao je šta to znači. Pita Savu Aleksića, načelnika Općine, ovoga SUP-a: 'Šta ono Savo rade?' Kaže: 'Valjda dotrajalo. Hoće da zamijene.' Međutim, ostavili grad bez odbrane. To je priprema bila. I moramo poći i od tih činjenica i u ovome, i u REKOM-u da bismo utvrdili zašto nam se sve to desilo. Neko je to planirao unaprijed. (Kada Hotić, Udruženje BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009.)

Žrtve imaju potrebu da pričaju i da imaju ali moraju imati povjerenje, da ih neko sluša i razumije. Treba im povratiti vjeru u vlastiti

potencijal i dostojanstvo. Samo tako mogu da dobiju snagu da svjedoče.

Žrtve imaju potrebu da pričaju.(...), hoće da ih neko sluša, da ih razumije, poštuje, da im se vrati dostojanstvo. (...) Ona treba da vjeruje u svoj vlastiti potencijal da može to ispričati, da ima povjerenje, (...) da vjeruje da to može uraditi, da ima snagu da to uradi (...) da bi to bio dokument na osnovu toga možemo utvrdit slijed događaja.

Pravosudne institucije utvrđuju, kao što sam rekla, istinu, ali ne mogu zadovoljiti potrebe žrtava. Žrtve imaju potrebu da pričaju. Ja sam još samo isto negdje rekla, da nema ko da ih sluša. Mi moramo bit poštteni, kako ljudi izbjegavaju da slušaju žrtve. Mi kažemo saslušavanje žrtava, ali žrtve hoće da ih ima neko slušati. One ne mogu pričati u zid. One hoće da ih se čuje, da ih se razumije, da ih se poštuje, da im se vrati dostojanstvo. (Teufika Ibrahimfendić, Udruženje Vive žene, Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskom grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009.)

Moraju se čuti priče svih žrtava. To je poštovanje a ne izjednačavanje.

(...) neću da se miješam u ono šta se desilo u Kalinoviku, šta se desilo u Konjicu, šta se desilo u Mostaru, jer ja te priče ne znam. Hoću da ih primim sa poštovanjem, ne sa procjenjivanjem, ne sa vrednovanjem moja je priča teža, moja je priča drugačija i tako dalje. To je jedini način. To nije izjednačavanje, jer mi znamo šta je nas najviše zaokupiralo, Srebrenica, i početak rata, i Kapija i sarajevske Markale i tako dalje, to znači gdje su se desili zločini koji su bili mnogobrojni. (Teufika Ibrahimfendić, Udruženje Vive žene, Tuzla, Nacionalne konsultacije s ženskom grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009.)

Regionalna komisija omogućuje da se sazna istina o Srebreničanima, koji su u aprilu 1992. izbegli u Crnu Goru, odakle su deportovani i od tada im se gubi svaki trag.

Zašto regionalni pristup utvrđivanju činjenica? Pa ne možemo saznati šta je se desilo u Srebrenici; jedna grupa Srebreničana, mojih komšija, je u aprilu '92. godine otišla u Crnu Goru(...) njih su vlasti Crne Gore izručile policiji tzv. Republike Srpske. Ti ljudi su pobijeni. Nikad ništa nismo saznali o njima. (...)Pa kako ćemo saznati istinu

o tim ljudima ako ne bude regionalnog pristupa, ako vlasti Crne Gore ne otvore arhive i ne kažu šta je se desilo i gdje su ti ljudi i ako ne budu odgovarali zločinci. (Amir Kulaglič, iz Srebrenice, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembra 2009.)

REKOM treba da se bavi i stradanjem dece.

Pričamo o nestalim, o ubijenim, o braniteljima, o silovanim. Mislim da je dobro što je gospodin danas tu i što je pomenio i treba govoriti o djeci, da su djeca bila velika žrtva u regiji i u Bosni i Hercegovini. (Rosama Milić, Udruženje 22. maj, Kapija, Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009.)

Centralna komisija treba da bude most između udruženja žrtava i sudskih organa i da ima potkomisije sa uređenim protokolom informacija.

Ja mislim da bi to (...) trebala biti centralna komisija sa nizom pojedinačnih potkomisija, koje (...) funkcionišu sa savršenim protokolom informacija. (...) centralna komisija i trebalo da bude most između udruženja koja se bave žrtvama rata i samih sudskih organa (...) da pritisnemo državu da pomogne u rješavanju tih problema. (Aida Omeragić, Medica, Zenica, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembra 2009)

Činjenice o žrtvama i zločinima prekinuće zavjeru šutnje i poricanje.

Vrlo je važno da se da ime i prezime, godina rođenja i sve drugo što će biti u mandatu komisije. To treba urediti na način, (...) da se prekine zavjera šutnje i poricanja jer je vrlo važno da se utvrde činjenice o zločinima, tačan broj. (...) (Teufika Ibrahimović, Udruženje Vive žene, Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembra 2009)

U organima REKOM ne treba da budu političari, niti javne ličnosti iz nauke, kulture, sporta. Treba da budu visoko moralne osobe po struci, neopterećene prošlošću, pojedinci koji će gledati interes svih.

(...) u organima uprave koji se budu oformili, ne treba da budu niti političari, niti puno aktualne ličnosti iz svijeta nauke, kulture, sporta (...) u vrhu

Koalicije [REKOM] treba da budu isključivo osobe koje su zainteresovane i koje će sprovesti interes udruženja. (...) Morate imat časne, poštene ljude u tome koji neće gledati svoj sitni, sopstveni interes, nego će gledati interes svih. (Edin Turić, Udruženje građana 25. maj – Kapija, Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembra 2009)

Ja mislim da bi trebalo napraviti kriterije koje bi poštovali svi članovi komisije. Da oni budu profilisani kao visoko moralne osobe po struci, po svim mogućim profilima, neopterećeni s prošlošću. Samo takvi ljudi mogu realno da predstavljaju odnosno, da na kraju izvuku neka zaključke iz svega toga. (Fikret Grabovica, Udruženje roditelja ubijene djece opkoljenog Sarajeva, 92-95, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembra 2009)

U BiH nema sistemskih rješenja reparacija. REKOM to treba da reši.

Dominantan oblik reparacija [u BiH] su jedine državne kompenzacije koje se dodjeljuju civilnim žrtvama rata, ratnim vojnim invalidima. (...) nema sistemskih rješenja (...) već prilaze na uzak način, svodeći na isplaćivanje individualnih mjesečnih naknada zbog tjelesnih oštećenja i po osnovu ubijene, umrle ili nestale osobe, po osnovu seksualnog zlostavljanja, po osnovu silovanja. (...) (Teufika Ibrahimović, Udruženje građana Vive žene, Tuzla, nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, 11. novembra 2009)

Udruženje 25 maj Kapija pristupiće Koaliciji za REKOM ako je nezavisna od političkih uticaja.

I mi ćemo rado pristupiti ovoj koaliciji ali ukoliko ona ne bude pod patronatom bilo koje političke opcije na bilo kojoj regiji. (Edin Turić, Udruženje 25 maj Kapija, Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009.)

Nezainteresovanost medija je pokazatelj da država nema interes da čuje o prošlosti. Stalno se šalje poruka da treba zaboravit prošlost, okrenuti se ekonomiji.

(...) suštinski problem medija i cijele ove teme da u suštini država u ovom momentu nema interesa (...) Moje mišljenje je u stvari da nema interesa

država jednostavno da čuje o prošlosti jer imamo stalno parole, to smo svjedoci, da trebamo zaboraviti prošlost, to se forsira non-stop. Trebamo zaboravit prošlost a okrenimo se ekonomiji. (Jasna Zečević, Vive žene, Tuzla, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembra 2009)

Za novinare treba organizovati posebne treninge, kako bi razumeli instrumente tranzicione pravde.

Mislim da treba posebne treninge i seminare praviti upravo sa novinarima u vezi sa ovom temom. (Zorica Rikić, PAN radio, Bijeljina, BiH, Nacionalne konsultacije s ženskim grupama, Tuzla, BiH, 11. novembar 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

Šabac, Srbija
13. novembar 2009.

Konsultacije s lokalnom zajednicom u Šapcu organizovala je Kancelarija za mlade Grada Šapca (Srbija). Učestvovalo je ukupno 23 učesnika, predstavnika lokalne samouprave, opštinskih odbora parlamentarnih političkih partija, novinara, kulturnih ustanova i nevladinih organizacija. Predavači su bili Marijana Toma (Impunity Watch, Srbija) i Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Moderator je bio Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija).

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

REKOM će pomoći mladim i starijim generacijama da shvate šta se dogodilo u prošlosti.

Regionalna komisija za utvrđivanje istine i inicijativa koja je nastala kako bi ta regionalna komisija bila formirana, mislim da će poslužiti upravo mladim generacijama da shvate šta se to sve izdešavalo, a nas starije verovatno da upozna i sa pravom istinom. (Ana Lazić, Kancelarija za mlade Grada Šapca, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Ako se ne utvrde činjenice, prošlost će nas opterećivati.

U vezi sa suočavanjem sa prošlošću. Ja mislim da je to proces koji je neophodan i neophodno je ući u njega što pre, jer će nas samim tim prošlost sama po sebi opterećivati, ako se ne utvrdi šta su činjenice. (Ivan Dosković, Međuopštinski istorijski arhiv, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

U nadležnosti treba da bude prikupljanje one faktografije oko koje se svi slažu, kao naprimjer da se utvrdi sudbina nestalih.

To [je] sa tehničkog aspekta jako puno posla i mislim da taj nivo faktografije oko kojeg se svi slažu, da se utvrdi broj nestalih, da se utvrdi njihova sudbina, već to podrazumeva jako veliki istraživački napor (...) Mislim da je bitno smisliti pravi operacioni nivo da se realizuje ono šta je tehnički aspekt jedne ovakve organizacije i da ono oko čega se svi slažu, da se to uradi kako treba. Jer mislim da su narodi, političke elite sa ovih prostora često skloni javašluk, da donose neke krupne odluke, a da na kraju ne urade ništa. I mislim da je to uvek neka latentna opasnost kad se govori o bilo kojoj vrsti delovanja. (Đorđe Radović, Rotaract klub Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Sukobi koji su se desili u BiH, Hrvatskoj i na Kosovu imaju specifičnosti i ne mogu se svrstati u jedan kontekst.

Nije isto, ne znam, sukob na teritoriji Bosne i Hercegovine, odnos Srba i Bošnjaka, Srba i Hrvata, nije isti odnos Srba i Albanaca, na neki način je svaka od tih tema bilateralna, a odgovornost svih naroda, organizacija i pojedinaca da se bave pojedinačno svakim od tih sukoba... U nekom smislu to jedinstveni prostor, to je bila SFRJ, ali u suštini svaki od tih sukoba ima neku svoju specifičnu dimenziju, genezu i to ne može da se strpa u jedan isti kontekst. (Đorđe Radović, Rotaract klub Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, 13. novembar 2009.)

Žrtve treba da dobiju satisfakciju, a kroz to će se doći do pomirenja.

Mislim da je najvažnije žrtvama dati satisfakciju, a kroz to doći do pomirenja i nastavka normalnog

života na ovim teritorijama. (Marica Lazarević, Liberalno-demokratska partija, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Pomirenje je veoma dug proces i zavisi od žrtava koje još uvek nisu našle posmrtno ostatke svojih najbližih.

I rekla bih samo da pomirenje kao pomirenje je kao proces veoma dug i ne može se tek tako realizovati, jer ne zavisi samo od nas koji smo za to, već od ljudi koji su žrtve i koji žele da pronađu svoje nestale i da imaju gde da se pomole za njihovu dušu. (Ksenija Pantić, Liberalno-demokratska partija, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Da bi se došlo do pomirenja, potrebno je saznati uzroke sukoba.

Ako govorimo o pomirenju između nacija koje su se, kako da kažem, zavadile, prvo moramo da znamo šta je bila priroda tog sukoba. (Živan Lazarević, Omladinska inicijativa Mladi Šapca, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Put za katarzu je spremnost da se prizna da je pripadnik "mog" naroda počinio zločin.

Jedini put vaše katarze je da se jasno odredite prema tome i da kažete „da, to je učinio pripadnik mog naroda, ali ja se sa tim duboko ne slažem, to je za najoštriju osudu, to ne sme nikada da se ponovi, to je nečuveno, krivo mi je što su to bili pripadnici mog naroda, bilo bi mi isto krivo da su to uradili i neki drugi“, prosto da se shvati da je zločin ono što je problem, da svaka žrtva zaslužuje makar ono što je sećanje, to živo sećanje je ono šta sprečava da se takve stvari ponavljaju. (Đorđe Radović, Rotaract klub Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Amnestijom se mogu ohrabriti počinioци koji imaju potrebu da govore o tome šta su radili. Tako se mogu otkriti najstrašičniji zločini.

Mislim da je ideja o nekoj amnestiji dobra u smislu hijerarhije zločina (...) da bi najstrašičniji zločini bili procesuirani mora se dati neko ohrabrenje nekim ljudima koji osećaju potrebu da pričaju o tome šta

su radili. (Ivan Dosković, Međuopštinski istorijski arhiv, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

O amnestiji se ne može uspostaviti konsenzus u regionu.

Imamo dovoljno dokaza i bez dovođenja tih zločinaca da svedoče, onda nema potrebe da se govori o amnestiji, ali ako nemamo onda bi možda to bio dobar način za, da kažem, nabavku podataka (...) Konsensus se ne može ostvariti u nekoj većoj društvenoj zajednici kad ja sam u svojoj glavi ne mogu da razjasnim da li je to valjan metod ili nije. (Ivan Ćosić, Liberalno-demokratska partija, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Utvrđivanjem činjenica i priznavanjem zločina od strane počinilaca sprečiče se relativizacija zločina.

Smatram da bi ta borba protiv relativizacije zločina odnosno dizanje nivoa svesti u populaciji trebalo da bude jedan od modela delovanja (...) Dakle to će se sigurno raditi najbolje utvrđivanjem činjenica i drugo, priznavanjem zločina od strane samih zločinaca, odnosno počinilaca tih zločina. (Ivan Dosković, Međuopštinski istorijski arhiv, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Sa moralne strane nije dobro da REKOM pravi listu počinilaca, jer je svako nevin dok se ne dokaže suprotno.

Smatram da ne bi trebalo direktno praviti spiskove zločinaca odnosno ljudi koji su počinili zločine jer mislim da je to pogrešno sa moralnog aspekta jer ipak polazim od preambule da je svako nevin dok se ne dokaže suprotno Sa time se ne bih složio, jer mislim da je veća šteta nego korist od tako nekih spiskova jer to mi je nekako kao proskripcija. (Ivan Dosković, Međuopštinski istorijski arhiv, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

REKOM treba da istražuje događaje koji su se dogodili između 1991. i 2000. godine.

Smatram da bi neki okvirni vremenski početak koji bi REKOM trebao da uzme za svoj rad, 1991. godina (...) do recimo sredine 1999. Odnosno

možda čak i do 2000. (Ivan Dosković, Međuopštinski istorijski arhiv, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Dokumentaciju koju prikupi REKOM treba da koriste tužilaštva i sudovi.

Što se tiče procesuiranja odgovornih za te zločine, mislim da mora da se ta dokumentacija koju REKOM bude prikupio, mora koristiti za dalje procesuiranje i utvrđivanje odgovornosti svih zločina. (Ivan Dosković, Međuopštinski arhiv, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Postoji sumnja da u Srbiji postoji politička volja da se osnuje REKOM. I nevladine organizacije treba da vode kampanju za REKOM.

Ja mislim da u Srbiji, konkretno za nas pričam, trenutno ne znam da li postoji dovoljna politička volja da se podrži ova ideja. Ja mislim da REKOM u Srbiji može da uspe ukoliko bude imao potpunu političku podršku, a to znači podršku izvršne vlasti(...) mislim da i nevladine organizacije koje podržavaju REKOM moraju malo da rade, da kažem, da imaju neku vrstu kampanje i da pozitivno predstavljaju svoj cilj. (Milan Nikolić, G17 plus, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Ja uopšte ne sumnjam u humane namere bilo koga ovde prisutnog, samo ne treba zanemariti realnost a to je da se teško šta može uraditi u odsustvu adekvatne političke volje što je u našem društvu, na žalost, činjenica. (Dušan Kostadinović, Demokratska omladina DS, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Sve države u regionu nose teret bliske prošlosti: da li će one biti voljne formirati REKOM?

Mene interesuje kako će to biti rešeno pošto se ovde dosta priča o teretu bliske prošlosti u Srbiji, isti takav teret postoji u Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini, na Kosovu, na svim teritorijama na kojima se vodio sukob taj teret postoji i dosta teško se društvo, da kažem ceo taj prostor bivše SFRJ suočava sa tom bliskom prošlošću (...) Mislim da ne postoji politička volja ni u jednom društvu da se takva komisija formira odnosno da funkcioniše

(Ivan Dosković, Međuopštinski istorijski arhiv, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Potrebno je formirati regionalnu TV stanicu ili obezbediti jedan termin na nacionalnim televizijama, kako bi javnosti u državama pratili javna svedočenja žrtava.

Mislim da bi bila dobra ideja da se formira neka, hajde da kažemo, regionalna televizijska stanica koje će da emituje ta javna svedočenje ili da se dogovori jedan termin na nacionalnim televizijama kako bi imali jedinstvenu sliku i kako bi ljudi iz svih tih država imali mesto za informaciju o svim tim svedočenjima. (Ivan Dosković, Međuopštinski istorijski arhiv Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Sedište REKOM treba da bude u BiH, jer su se tamo desili najveći zločini.

Što se tiče centralizacije i decentralizacije REKOM mislim da je najveći deo posla na teritoriji Bosne i Hercegovine pa je možda tamo njegovo težište. (Marica Lazarević, Liberalno-demokratska partija, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

Članovi komisije treba da budu samo iz regiona ali postoji bojazan da bi se zbog toga mogla i raspasti.

Treba li da u komisiji ima i stranaca, kako i ko da ih bira? Mislim da ne treba. Mislim da treba samo narodi koji su učesvovali u svemu tome da sednu i da na jedan konstruktivan način koji je možda teži, ali polako, da razgovaraju. Imam jednu bojazan da se i REKOM ne raspadne kao što se i bivša SFRJ raspala. To imam od početka, od kada sam počeo da razmišljam o svemu ovome, možda bi stranci trebalo da imaju ingerencije samo da, eto, paze, da se to ne raspadne. (Dušan Višnjić, Kancelarija za mlade Grada Šapca, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, 13. novembar 2009.) (Dušan Višnjić, Kancelarija za mlade Grada Šapca, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

REKOM treba da istražuje događaje u Sloveniji i Makedoniji.

Mislim da treba [REKOM] da se bavi događajima u Sloveniji i Makedoniji. (Dušan Višnjić, Kancelarija za mlade Grada Šapca, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, Srbija, 13. novembar 2009.)

REKOM treba da obezbedi psihološku pomoć i žrtvama i počinocima koji žele da sarađuju sa komisijom. Možda se na ovaj način može doći i do informacija o zločinima.

Da REKOM u stvari bude organizacija koja nudi pomoć žrtvama i nekim ljudima koji su direktno ili indirektno učestvovali u ratnim akcijama (...) Znači ne moramo mi te ljude da procesuiramo u sudu. Treba napraviti neki način dogovora, jer ako sud može da se dogovara, što se ne bi organizacija dogovarala sa počinocima. (Milan Nikolić, G17 plus, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, 13. novembar 2009.)

Da bi se ostvarili ciljevi i rezultati procesa, potrebna je podrška Evropske unije i, generalno, međunarodne zajednice.

Evropska unija naći način da zavrne ruku nekoj ovde, tamo u Hrvatskoj i redom da bi ceo ovaj proces imao nekog smisla i rezultata (...) mislim da neki pritisak spolja može da pomogne. (Marica Lazarević, Liberalno-demokratska partija, Šabac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Šabac, 13. novembar 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

Vlasenica, Bosna i Hercegovina, 14. novembar 2009.

Konsultacije s lokalnom zajednicom u Vlasenici organizovalo je Udruženje porodica žrtava rata Vlasenica '92-95 (BiH) u saradnji sa Helsinškim odborom za ljudska prava u Republici Srpskoj (BiH). Prisustvovalo je ukupno 57 učesnika, predstavnika porodica žrtava iz Vlasenice, Milića, Bratunca, Hadžića, Zvornika i Vogošće, predstavnika lokalne zajednice, odbornika u opštini Vlasenica, kao i načelnici opština Vlasenica i Milići. Predavači su bili Amir Kulagić (iz Srebrenice, BiH),

Dževad Bektašević (Udruženje porodica žrtava rata Vlasenica '92 – '95, BiH) i Aleksandra Letić (Helsinški odbor za ljudska prava u RS, BiH). Skupom je moderirao Hazim Mujčinović (Udruženje porodica žrtava rata Vlasenica 92-95, BiH).

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Činjenice se moraju istražiti, iskustva ispričati i zabilježiti kako bi ostali kao opomena budućim generacijama.

Žrtve progona, torture, silovanja kao i porodice koje su izgubile svoje najmilije, ono što su doživjeli ili izgubili, nikada ne mogu zaboraviti, jer sa tim svojim tajnama, mislima i bolima i gubicima žive svakodnevno (...) ako se već navedene činjenice ne mogu zaobići, odstraniti niti zaboraviti, onda se moraju istražiti, utvrditi, dokumentovati, protumačiti ali na objektivan, istinit i pošten način (...) iskustva ispričati i zabilježiti kako bi ostali kao pomen odnosno opomena novim generacijama da se ne bi i njima ponovilo ono što smo mi doživjeli. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

REKOM će uspjeti samo ako bude u potpunosti lišen političkog uticaja.

Političari koji rade u Bosni i Hercegovini vješto manipulišu (...) svojim narodima (...) Ovo je dobra priča, vezana za tu regionalnu komisiju, ali ona će uspjeti u svom radu samo ako bude lišena velike političke priče, politikanstva. (Mladen Popović, načelnik Skupštine opštine Vlasenica, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Žrtve očekuju da se riješi sudbina nestalih, da se mrtvi sahrane na dostojan načini i da se pokaže zašto se desili i ko je inicirao.

Da se pronađu svi koji su nestali, ubijeni i na dostojan način sahrane. I drugo, da se identifikiraju i kazne ratni zločinci (...) svi mi želimo da se na neki način pokaže i dokaže zašto se to desilo i ko je inicirao sve to da se desi. (Alija Dautović, Udruženje žrtava rata Vlasenica 92 – 95, Tuzla, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Kosti svojih roditelja sam ukopala. Bol moja znam kakva je, ali vjerujte da bi mi olakšanje bilo samo da znam uzrok zašto. I to je jedna olakšica za mnoge žrtve rata. (...) Moja porodica je starosjedioc u ovoj Vlasenici i stvarno bih voljela znati zašto. (Temima Begović, Udruženja porodica žrtava rata '92-'95, Tuzla, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

REKOM treba da sarađuje sa institucijama koji rade na evidenciji i uspostavi baze podataka o žrtvama.

Jedna vrlo bitna stvar kad je u pitanju REKOM, mi ne možemo zaobilaziti institucije države, entiteta, opština (...) neke institucije i organi koji se bave ovim problemom, koji rade na izradi spiskova, koji rade na uspostavi baze podataka (Ahmet Grahić, Savez bošnjačkih udruženja nestalih, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Komisija ne sme davati amnestiju ali može dati preporuku za ublažavanje kazne počinocima koji daju provjerljive informacije o masovnim grobnicama.

Ja kao čovjek ne bih dozvolio amnestiju. Ali, neki oblik ublažavanja kazne u zamjenu za prave, provjerljive informacije o stradalim, o masovnim grobnicama, o posmrtnim ostacima, ja bih se založio za to. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Žrtve nisu borci koji su stradali u borbama.

Kada je u pitanju, kaže, neslaganje oko pojma i definicije žrtve i ja tu imam različita mišljenja. Normalno, ako izjednačimo žrtve, izjednačujemo zločince što ne može bit da je to tako. Razlika je gdje je masovno odvođenje, strijeljanje, a razlika su, ipak, i po meni su razlika, oni ljudi koji su stradali u borbama. Ja bih bio sretan da su mi braća stradala u borbi, da nisu morali zavezanih ruku i očiju biti strijeljani (Ahmet Grahić, Savez bošnjačkih udruženja nestalih, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Cilj REKOM treba da bude da činjenicama utiče na sistem obrazovanja u BiH.

Mi, od završetka rata, imamo već proizvedene četiri generacije učenika od osnovnog, srednjeg, višeg i visokog obrazovanja. Te četiri generacije, to je na hiljade djece naše, koji su učili tri istorije (...) bio bih zadovoljan samo kad bi utvrđivanjem činjenica REKOM-a mogli da utičemo na sistem obrazovanja u Bosni i Hercegovini i u regionu. (Ahmet Grahić, Savez bošnjačkih udruženja nestalih, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Pomak će se desiti kada žrtve počnu da pričaju šta im se desilo i kada zločinci budu odgovarali.

Moje mišljenje je da jedino dijalozi žrtava porodica mogu dovesti do istine, sve političke izbaciti (...) Učiniti nekako zaštitu žrtvama da bi mogli svjedočit (...) mnoge žrtve imaju strah. Ne smiju da pričaju šta im se desilo (...) A kad se obave razgovori sa žrtvama, pa se napravi pritisak na tužilaštva da ti zločinci budu na mjestu gdje trebaju biti, tad će se učiniti pomak. (Kadefarizvanović, Udruženje Žena Podrinja, Bratunac, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Uspeh REKOM biće ako pronade makar jednu žrtvu i identifikuje makar jednog zločinca.

Zbog toga bih podržao kompletnu ovu inicijativu i zbog toga sam zahvalan da se (...) može na neki način učiniti neka satisfakcija svim žrtvama i ako ova inicijativa i ovaj program bude rezultirao pronalaskom jedne žrtve ili identifikacijom jednog zločinca, to će biti uspjeh. (Alija Dautović, Udruženje žrtava rata Vlasenica 92 – 95, Tuzla, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Mladi ljudi koji su se rodili u vrijeme rata imaju radikalne stavove što otvara prostor za nove sukobe. Zato je potrebno utvrditi činjenice i prekinuti sa interpretacijama.

Ono što sve nas može definitivno obeshrabriti u određenim situacijama jeste činjenica da mladi ljudi, koji su možda tada imali 2-3 godine, sada imaju radikalnije stavove nego oni koji su učestvovali u samim sukobima na prostorima bivše Jugoslavije. I to otvara mogućnost za neki novi konflikt. I jedini način da to možemo istinski spriječiti jeste da jednom stavimo tačku na silne

interpretacije, etničke interpretacije onoga što je se desilo. Trebamo izlistati činjenice. Trebamo stvoriti taj jedan autentičan, istinski zapis onoga što je se dešavalo, hronološki poredati stvari i nazvati ih pravim imenom. (Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, Bijeljina, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Porodice žrtava se moraju uključiti u proces i jasno izraziti svoj stav da li žele komisiju, kakvu komisiju i šta treba da bude mandat i cilj te komisije.

Porodice žrtava (...) da se uključimo u proces konsultacija jer naša riječ, naša tragedija se mora čuti, mora biti javna i ovo je prilika (...) da ne dozvolimo da drugi govore o nama, nego da mi govorimo sami i da kažemo kakvu Komisiju želimo, da li je uopšte želimo i kakvu komisiju želimo i šta su njeni ciljevi, odnosni, njen mandat i sve ono šta ona treba da uradi (Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica Općine Zvornik, Zvornik, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Izveštaj REKOM treba bude obavezujući za sve vlade na prostoru bivše Jugoslavije.

Da krajnji cilj svega toga [rada REKOM] bude taj dokument koji bi na kraju bio (...) obavezujući za sve vlade na prostoru bivše Jugoslavije (Alija Dautović, Udruženje žrtava rata Vlasenica '92 – '95, Tuzla, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Vlade koje budu učestvovala u formiranju REKOM treba da obezbjeđe sredstva za njegovo funkcionisanje.

Moj prijedlog je da to [REKOM] finansijski podrže sve vlade koje su uključene u ovu, odnosno, sa prostora bivše Jugoslavije, koje participiraju u ovoj komisiji (Alija Dautović, Udruženje žrtava rata Vlasenica 92' – 95', Tuzla, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Članovi komisije moraju biti časni i poštteni ljudi koji će imati poštovanje i autoritet u regiji. Članovi komisije mogu biti i žrtve. Političari ne smiju biti članovi komisije.

Nekoliko bitnih kriterija koji bi morali komesari da izvrše (...) nijedan od komesara ne bi trebao biti aktivni političar upravo da bi se pokušalo, da kažemo, ostvariti ova politička neovisnost (...) Drugo, da svi ti ljudi koji budu u komisiji kao komesari moraju biti časni, poštteni ljudi koji uživaju autoritet i poštovanje u regiji (...) neko od komesara treba biti i žrtva. Zašto? Pa zato što će moći davati ton i pomoć u radu REKOM-a. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Vlasenica, BiH, 14. novembar 2009.)

Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Sarajevo, Bosna i Hercegovina
21. novembar 2009.**

Konsultacije je organiziralo Udruženje/udruga *BH novinari*. U raspravi su učestvovala 43 aktivista/aktivistkinje nevladinih organizacija iz svih dijelova BiH. Sa Inicijativom o formiranju REKOM-a učesnike su upoznali Dženana Karup-Druško (Udruženje/udruga *BH novinari*), Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Aleksandra Letić (Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj, BiH).

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Zločini imaju trag po cijeloj regiji nekadašnje SFRJ. Zato je važna ova regionalna komisija.

Ne postoji, čini mi se, u nomenklaturi ratnih zločina nešto što se nije desilo na području Bosne i Hercegovine. I mene bi interesovalo da tako jedan sveobuhvatni dokument pripremimo za jedan od narednih skupova, da zajedno vidimo koliki je to obim nečega što treba istraživati. (...) u tom napadu na Bijeljenu je stradao najveći broj albanskih stanovnika u Bosni i Hercegovini i to je bio selektivno izabran cilj da se Albanci pobiju i da se poslije kaže da je to bio napad albanskih iredentista. Oni su tajno odvoženi i sahranjeni na Kosovu i Makedoniji. I sad, pogledajte situaciju. Oni koji su to uradili su došli iz druge države i

poslije se uglavnom i vratili. Tijela su u drugim i trećim državama i imamo taj problem jer smo mi nemoćni i na lokalnom i na državnom nivou. I to je, otprilike, moj motiv i motiv organizacije, koju ja zastupam zašto smo, između ostalog, podržali regionalni pristup. (Salem Čorbo, Udruženje građana Povratak i održivi opstanak, Bijeljina, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Komisija treba da se bavi činjenicama o tome gdje, pod kojim okolnostima i kako je stradao svako poimenično. Traženje uzroka vraća nas u etničke skupine.

Ono što ja mislim čime bi ova komisija trebala da se bavi su činjenice koje se svode na, da tako kažem, vrlo uzak prostor, a to je: gdje, pod kojim okolnostima i kako je stradao svako poimenično. Ako krenemo u nekakve interpretacije, traženje razloga zbog čega se šta desilo mi ćemo neminovno ponovo da se vratimo u naše etničke skupine. (Nedžad Horozović, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Udruženje porodica nestalih civila i boraca Semberije podržava inicijativu za osnivanje REKOM, i pristupiće koaliciji, ako će ta komisija jednako prihvatiti sve žrtve.

Oprostite, ali moram reći šta misli moje članstvo. Ja sam im rekla: ja ću ići i da prenesem, a oni su mi dali predlog da se mi sastanemo s vama i da Vi [obraća se Nataši Kandić] kao ličnost koja vodite REKOM [kampanju za osnivanje REKOM] iznesete pred mojim članstvom sve i da se što više upoznaju udruženja i da se ovo [izjava o pristupanju Koaliciji za REKOM] potpiše, da budemo vaši članovi. A ja kao pojedinac samo sam to došla da kažem. I, naravno, da mora biti ravnopravno, da se sve žrtve moraju prihvatiti, što ste Vi rekli, da se sve žrtve jednako moraju prihvatiti, da se sve mora znati. (Smilja Mitrović, Udruženje porodica nestalih civila i boraca Semberije, Bijeljina, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Pomirenje kao društveni proces je neophodan u Bosni i Hercegovini.

Uzimam i u obzir da je pomirenje individualna stvar i da ne može niko nikoga natjerati da nešto oprost ili se sa nekim pomiri, ali prosto mislim da je proces pomirenja kao neki društveni proces neophodan u Bosni i Hercegovini. (Nedžad Horozović, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Majke iz Srebrenice vrede riječ pomirenje.

Ja ću prvo da kažem, ispred Udruženja Pokret majki enklava Srebrenice i Žepe, da mi pozdravljamo sve komisije, ne samo ovu komisiju nego koja god se oformila u Bosni i Hercegovini i izvan Bosne i Hercegovine jer je uvijek bolje da neko nešto radi nego da se ne radi ništa. Normalno dijalog da je potreban, ali moram samo reći da mene u svemu ovome nekako vrijeda riječ pomirenje. Ja mogu znati da li ću nekome oprostiti i da li ću nekom zaboraviti, ali u ime hiljade majki ja to ne mogu odlučivati.(...) Znači, ja bih željela da ova komisija koja će se oformiti da ne spominje riječ pomirenje. (Munira Šubašić, Pokret majki enklava Srebrenice i Žepe, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Sve žrtve i stradali moraju dobiti ime i prezime. Zato je potrebno formirati bazu podataka o nestalim, ubijenim i stradalim.

Evo, potrebna nam je, na primjer, baza podataka. Mi nemamo stvarno bazu podataka nestalih. Za 14 godina još niko to nije uradio, a bilo bi dobro da se to uradi. Kad bi se uradila baza podataka, učinilo bi se mnogo zato što niko više ne bi mogao da govori ubijeno je ovoliko, nestalo je toliko. Ali da bude tačna. Ja podržavam što je radio i Tokača i svi drugi, ali nije to dovoljno. Potrebno je da idemo još dalje jer naša djeca ne mogu biti brojke. Naša djeca moraju imati imena i prezimena. Da bi se to uradilo, mora se stvarno dosta raditi, da se ide od ulice do ulice, od grada do grada, od sela do sela da bi se stvarno uradilo. (...)Onda bi na kraju krajeva znali stvarno koliko je nestalo, već ako hoćemo da znamo i jedni i drugi i treći. Ali, mislim, nestanak svakog djeteta je bol samo za majku i ni za koga više. (Munira Šubašić, Udruženje Pokret majki Enklave Srebrenice i Žepe, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Žrtve imaju potrebu da iznesu svoju patnju i da budu saslušane.

(...) meni je očigledno koliko postoji velika potreba kod ljudi koji su doživjeli patnju, nepravdu, nasilje na svojoj koži, ili ljudi koji su njima bliski, koliko postoji potreba da se izrekne ta patnja, da se kaže šta im se desilo i da to bude saslušano. (Nedžad Horozović, Centar za nenasilnu akciju, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Potrebno je otvoriti priču o zločinima prema duševnim bolesnicima. Nekima od njih nema traga.

Ne bih ponavljao, ali zaboravili smo jednu grupu građana, jednu marginalnu grupu građana, to jest, duševne bolesnike nad kojima su se događali zločini. Koliko ja znam, informacija nema, niti istraživanja šta je sa duševnim bolesnicima, bilo onima koji su bili u ustanovama ili u svojim kućama, čak se gube tragovi pojedinim ljudima. (...) Mene interesuje kako da prevaziđemo i to i da se o tom problemu isto počne pričati, jer naravna stvar, oni i ako hoće pričati postoji određeni strah (Vahid Đulović, Fenix, Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Postoji strah da parlamenti neće prihvatiti inicijativu.

Ja prije svega u potpunosti podržavam ovu inicijativu. Mi se ovom temom bavimo od 2001. godine kroz istraživanja koja smo radili. Konkretni problem koji mene generalno muči je na koji način možemo natjerati parlamente regiona da prihvate ovu Inicijativu? (Goran Bubalo, organizacija TERCA, dio Bosansko-hercegovačkog vijeća nevladinih organizacija [BHVNVO], Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Koalicija za REKOM treba da vrši monitoring rada REKOM.

Već sada mogu reći u ime Centra za promociju civilnog društva da ćemo dati punu podršku Komisiji. (...) Jedan od mehanizama koji bi trebao biti uz komisiju bi svakako trebao biti mehanizam monitoringa rada te komisije, odnosno,

možda je prejaka riječ pošto vladine institucije kada nešto osnivaju ne vole riječ monitoring bilo čega što osnivaju. Mislim da ovu koaliciju [za REKOM] treba iskoristiti da ona generiše, sad ću govoriti proizvoljno cifre, 10, 50 ili 100 organizacija koje će činiti to tijelo za savjetovanje, monitoring ili partnerstvo, da to tijelo bude predstavnik ove koalicije, ali i da bude neka vrsta partnera koji će preuzeti na sebe ulogu i vršenja pritiska i mobiliziranja šireg civilnog društva. (...) To je, dakle, prijedlog da komisija ima partnera u predstavnicima koalicije i tijelu koje će koalicija generisati, koje će vršiti monitoring, usmjeravanje, pregovaranje sa komisijom, biti partner u cijelom ovom procesu. (Šefko Bajić, Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Članovi REKOM moraju biti oslobođeni predrasuda i uticaja političkih partija.

Mislim da se mora pripremiti dobro teren za tu komisiju i da članovi komisije moraju biti ljudi koji su oslobođeni i predrasuda i uticaja političkih partija pogotovo nacionalističkih partija jer nacionalistička retorika nas je i dovela ovdje gdje smo sada. (Fadila Hadžić, La Strada, Mostar, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Nevladine organizacije, članice Koalicije za REKOM, treba da se organiziraju po sektorima kako bi najbolje doprinijeli formiranju komisije.

Ako se mi ponaosob, svako od nas iz svake organizacije iz koje dolazi osvrnemo na misiju svoje organizacije, onda ćemo vidjeti da misija naših organizacija ide u prilog ostvarenja ciljeva REKOM-a. E, sad, kako realizirati to? Kako doći do ostvarenja cilja? Najbolje bi bilo da se organizaciono [Koalicija za] REKOM tako strukturira da se nevladine organizacije koje se uključe kao članice, kao članice [Koalicije za] REKOM strukturiraju, organizuju po sektoralnom tipu, po misijama tako da iz svake misije možemo doprinijeti postavljenim ciljevima. (Salih Rasavac, Koridor, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

O inicijativi REKOM treba da se govori u lokalnim zajednicama, kako bi građani, žrtve i

izbjeglice mogli da iznesu svoje mišljenje.

Ja bih volila, znači, da se ove konsultacije spuste i u manja mjesta gdje će moći da dođu obični ljudi, žrtve, izbjeglice, žrtve iz tih mjesta koji će moći da učestvuju aktivno u ovim konsultacijama. (Svetlana Vuković, Luna, Rudo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Koalicija za REKOM treba da lobira za usvajanje zakona o osnivanju te komisije. Za lobiranje treba koristiti infrastrukturu nevladinih organizacija i postojećih mreža nevladinih organizacija.

Ja predlažem da jedan od ciljeva u ovom programskom dijelu ove koalicije bude lobiranje, usvajanje zakona koji će jasno definisati ciljeve i svrhu, osnivanja te komisije, i da u tom procesu organizacije civilnog društva budu uključene od samog početka. Pozdravljam što je rekla gospođa Nataša na početku, da je ovo jedan otvoren proces, nema gotovih rješenja i da ne ide ovaj proces odozgo, već jednostavno od širokog kruga konsultacija. Tako da, mislim da je to inovativan pristup i pozdravljam takav način i ovo što je rekao gospodin Ševko, pošto smo mi skupa u tom procesu umrežavanja, da iskoristimo, ponovo ponavljam, tu neku infrastrukturu koja postoji kako kod individualnih organizacija civilnog društva tako i postojećih mreža. (Milena Savić, Centar informativno-pravne pomoći, Zvornik, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Koalicija mora imati strategiju u slučaju da države u regionu ne prihvate inicijativu.

Neka iskustva pokazuju da nevladin sektor može nešto da uradi. Može da registruje žrtve. To je pokazao IDC, pokazuje Fond za humanitarno pravo, dakle da jednostavno sva ta energija, koju trošimo i koju ćemo još potrošiti do proljeća 2011., ne ostane bez rezultata. Ako do tada mi možemo iskristalisati šta nevladin sektor sa kapacitetom koji se želi pridružiti toj ideji može da uradi uz podršku, ne znam, UN-a, da bi dobio na nekom kredibilitetu, onda ja zaista predlažem da se i o tome razmišlja. Dakle, ako dobijemo zaključana vrata ili reakciju kakvu ne očekujemo, da imamo odgovor na tu situaciju.

(Sinan Alić, Fondacija istina, pravda i pomirenje, Tuzla, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Potrebno je da se formira Regionalni medijski centar koji će raspolagati svim informacijama koje se odnose na inicijativu REKOM.

Imam jedno pitanje: da li će manjine biti uključene u konsultacije? Mislim na Rome, na Jevreje i tako dalje. I ono što, pre svega sada kao profesionalac i kao novinar hoću da kažem, da se formira, recimo, ne jedan media centar nego jedan regionalni medijski centar gde će se počev bukvalno od danas razmenjivati zapravo sve vesti. Šta se dešava u Hrvatskoj povodom Koalicije? Šta se dešava u Srbiji? Šta se dešava u Bosni? Šta se dešava u Prištini? Znači, regionalni medijski centar. (Dali-bor Tanić, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

U konsultacijski proces treba uključiti sindikate.

Ja imam sindikalnu pozadinu. Radila sam dugo u sindikatu ovdje u regionu. U sindikatima postoji potencijal za ovo na čemu radi REKOM, pa me zanima jeste li i na koji način uključivali sindikate, posebno u dijelu ako govorimo o ratnim vremenima i kršenjima, grubim kršenjima ljudskih prava iz oblasti rada gdje imamo prisilni rad i nelegalne otkaze, i tako dalje da sad to ne nabram, a to je jedna snaga u društvu koja ima jako puno članova i koja bi mogla da bude od koristi u ovom svemu. (Emina Abraham-Stoter, SIPU International, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Pristup 'odozdo prema gore' je garancija uspjeha inicijative.

I da kažem da mi se jako dopada vaš pristup koji ide odozdo prema gore jer kod nas je sve obrnuto i ja mislim da je to često razlog zašto stvari ne uspijevaju. (Emina Abraham-Stoter, SIPU International, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Potrebno je sačiniti nacrt ili pregled dosadašnjih prijedloga za mandat REKOM.

(...) ja bih volio da na sljedećim konsultacijama imamo već ozbiljnije pripremljene teme koje bi se u Bosni i Hercegovini razmatrale u okviru mandata. (Salem Čorbo, Udruženje građana Povratka i održivi opstanak, Bijeljina, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Ono što bih ja zamolio, znači da se iskoristi, da se ne poziva mene, evo, već sedmi put, na jednu od ovakvih konsultacija, da ne prolazim dnevni red, nego da za naredne buduće konsultacije koje budete ovakve organizovali u Bosni, da već pripremite taj jedan draft, jedan prijedlog modela. Onda bih ja došao jer ja, vjerujte, više se neću pojavljivati na ovakvim konsultacijama iako sam živo zainteresovan. (Edin Ramulić, Udruženje Prijedorčanki Izvor, Prijedor, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Treba uključiti religijske i akademske zajednice. Koalicija za REKOM je mogućnost da se podjele i sukobi u vladinim strukturama prevaziđu.

Treba ovo proširiti, i na početku sam mislio da to nedostaje, i na druge strukture, ne samo na civilno društvo. Govorili smo da su tu i religijske zajednice i akademska zajednica. Međutim, i one su podjeljene kao što su podjeljene nevladine organizacije. Čak su i nevladine organizacije često one koje ne podržavaju vladu, tako da i ovi procesi u kojima se sad nalazimo i ova Koalicija REKOM-a je jedan od načina da se prevaziđu ti sukobi koji postoje u vladi i vladinim strukturama. (Jovan Divjak, Obrazovanje gradi Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Sve treba raditi radi mladih kako bi mogli da prihvate, razumiju i oprostite.

Ima još uvek porodica koje posle 17 godina nisu našli svoje roditelje. Imamo studente-stipendiste koji još uvek nisu uradili onaj ljudski, humani odnos da sahrane svoga roditelja, djece koja nisu zapamtila roditelje. Sve što se radi treba se raditi radi generacija koje su sad i koje će, eto, u neka-

kvom drugom vremenu, u drugačijem okruženju moći da prihvate, sagledaju i jednostavno da i oprostite onako kako je gospoda Subašić govorila. (Jovan Divjak, Obrazovanje gradi Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Mandat komisije mora biti jasan i precizan, kako komisija ne bi razočarala neke kategorije žrtava.

I mislim da bi trebalo suziti šta bi to bio mandat komisije, čime bi se, u suštini komisija bavila. Iz dva razloga. Da ne bismo razočarali neke kategorije žrtava u narednim konsultacijama pa se kaže da ćemo ići samo za nestalim, ili samo za logorašima, ili samo za ženama žrtvama rata i tako dalje. Sigurno je da ta komisija neće moći raditi na kompletnoj lepezi zločina. (Muhamed Džemidžić, Helsinški komitet za ljudska prava, Sarajevo, BiH, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Sarajevo, BiH, 21. novembar 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Zrenjanin, Srbija
28. novembar 2009.**

Konsultacije su organizovale Kikindski klub i Centar za podršku ženama iz Kikinde, u saradnji sa Zrenjaninskim edukativnim centrom. U konsultacijama je učestvovalo 28 predstavnika lokalne samouprave, političkih partija, učeničkih parlamenata, nevladinih organizacija, udruženja veterana i ratnih vojnih invalida, svi sa teritorije opštine Zrenjanin. U svojstvu posmatrača prisustvovao je Dragan Popović (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija). Miomirka Mila Melank (Kikindski klub, Srbija) i Mirjana Ivančević (Zrenjaninski edukativni centar, Srbija) otvorile su skup osvrtnom na lične motive angažovanja u Koaliciji za REKOM. Marija Srđić (Centar za podršku ženama, Srbija) govorila je o razlozima *Zašto REKOM*. Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) upoznala je učesnike konsultacija sa mišljenjima, predlozima i preporu-

kama učesnika dosadašnjih konsultacija, a Maja Stojanović (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija) govorila je o dobrim iskustvima komisija za istinu. Diskusiju je moderirala Marija Srdić (Centar za podršku ženama, Srbija).

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca

Inicijativa REKOM vodi ka pomirenju i integraciji u Evropsku uniju. Kako je došlo do rata je druga priča.

(...) apsolutno podržavam ovo i spreman sam da učestvujem u radu, ne u Komisiji ali u radu da se priprema teren, da dam svoj doprinos da dođe do ovoga jer ovo vodi i ka pomirenju i našem priznavanju od Evrope i našem shvatanju Evrope, da ovide ne žive divljaci nego ljudi sasvim normalni, a o tome kako smo otišli u rat, kako je do njega došlo, to je već druga priča. (Milan Milivojević, Udruženje veterana i ratnih vojnih invalida ratova od 90-te, Zrenjanin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

(...) Ovo bi itekako imalo dalekosežne koristi za sve generacije na ovom prostoru, pa da budemo nekom u Evropi primer da smo to uradili. (Milan Milivojević, Udruženje veterana i ratnih vojnih invalida ratova od 90-te, Zrenjanin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Da se nešto slično radilo posle II svetskog rata, zločini se ne bi ponovili. Zato je važno da se ovaj posao obavi do kraja.

Da se ovo [rasprava o prošlosti] nešto slično radilo posle Drugog svetskog rata, da mi nismo saznali šta se događalo u Jasenovcu, da smo ranije saznali, ne bismo ovo ponovili. Znači hajde da ne ponovimo grešku Drugog svetskog rata da sada ovo na neki način dovedemo do kraja na čestit način. (Milan Milivojević, Udruženje veterana i ratnih vojnih invalida ratova od 90-te, Zrenjanin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Veterani iz Srbije očekuju da REKOM drugima da do znanja da su pravili zločine. Samo ako svi učestvuju ima šanse da se utvrdi činje-

ničko stanje koje bi se ugradilo u našu kulturu i običaje.

(...) REKOM može kroz ove primere da da doprinos da mi to oberučke prihvatimo, da drugima damo do znanja da znamo za njihove zločine i hajdemo se onda obratiti i tim ljudima koji su s one strane pravili zločine da bi što uspešniji bili, da bi što veći broj učestvovao i da bi što više ljudi dalo svoje izjave i doprinelo ne samo ovoj evidenciji nego uopšte utvrđivanju činjeničkog stanja i uopšte što kaže neko ugraditi u naše običaje, u naše navike, u našu kulturu. (Milan Milivojević, Udruženje veterana i ratnih vojnih invalida ratova od 90-te, Zrenjanin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

U raspravu treba uključiti ratne komandante - ima ih puno koji su čestiti ljudi. Treba uključiti političke partije i parlamentarce.

(...) ja bih predložio da mi pozivamo i te ratne komandante koji su učesnici u ratu. Pazite ja sam jedan od tih koji je spreman svugde da ide jer nemam razloga da ne dođem bilo gde. Ima nas mnogo, ima mnogo učesnika u ratu, čestitih ljudi koji su učestvovali u ratu i koji su iz čestitih razloga otišli tamo. Ja mogu da nabrojim dve tri političke stranke koje bi sigurno učestvovala ... Ali u svakom slučaju nije loše na sledećem skupu imati predstavnike naših skupština i opština, a da ne govorim iz republičke skupštine pozvati ponekog kao gosta da dođe ovde, neka čuje, i da se na taj način borimo. (Milan Milivojević, Udruženje veterana i ratnih vojnih invalida ratova od 90-te, Zrenjanin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Ako osnivanje REKOM bude zavisilo od finansijskih sredstava država u regionu, ta komisija nikada neće biti formirana, pre svega jer države ne žele da se govori o ratnim zločinima.

U tom slučaju [ako države u regionu finansiraju REKOM] mislim da je pokušaj unapred osuđen na propast kao i svi do sada. Evo zašto mislim. Zato što te iste države, da su htele do sada, već bi davno uložile sredstva i nešto napravile. (Danilo Babić, Udruženje ratnih vojnih invalida, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, 28.11.2009.)

Jer države su se kod nas pokazale takve da ne žele da govore o tome. Državni interes je da se ne govori o ratnim zločinima. (Zlatko Jelisavac, zainteresovan građanin iz Zrenjanina, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

U suočavanju s pošlošću treba poći od vlastitog samopreispitivanja. Od drugoga prema samima sebi.

Treba priznati svačiju bol, ali krenuti od onoga šta je zbolelo druge, a uradili smo mi, znači jako je važno pokrenuti i samopreispitivanje kako bi došlo do onog dela gde nas boli. (Sanja Milosavljević, Forum žena Lige socijaldemokrata Vojvodine, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Izbeglice su žrtve i imaju pravo da žive dostojanstveno. Ljudi su imali saosećanja prema njima kada su došli, a posle su ih osuđivali što su došli.

Oni i dan danas jesu crni u duši jer su zatrpali na ovom prostoru, a nisu želeli tu da budu. A ljudi koji su ih prihvatili jednim delom su saosećali, a drugim delom su ih strašno osuđivali jer im zauzimaju njihova radna mesta jer su im došli, a niko ih nije zvao. Njih [izbeglice] boli činjenica da se o tome ne priča dovoljno i da oni jednostavno nemaju više te statuse nekih prognanih, izbeglih i da oni imaju status ljudi koji žive dostojanstveno, ma gde, sad sticajem okolnosti željeno ili neželjeno ali da mogu da žive normalno. (Sanja Milosavljević, Forum žena Lige socijaldemokrata Vojvodine, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Lokalni mediji će podržati inicijativu, ali se o njoj malo zna. Članovi Koalicije na lokalnom nivou treba da upoznaju medije sa inicijativom.

Ima medija koji imaju interesa. Hajmo da se pomalo uključujemo u rad medija. Ja mislim da ovde u Santosu ili KTV možemo dobiti [podršku] ako se mi budemo ovde mesno aktivirali.. ovo je početak o kome malo ko i malo šta zna. Jer ovo je izuzetno korisna stvar za budućnost ovog regiona, ne samo Srbije nego kompletnog regiona. (Milan Milivojević, Udruženje veterana i ratnih vojnih invalida ratova

od 90-te, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, 28.11.2009.)

(...) da se sastanemo da posetimo te televizijske kuće i da im direktnije objasnimo ovo jer iz ovog materijala možda će shvatiti sada, pa ćemo krenuti svim opštinama, ako tako krenemo, ja kažem uspešno bi mogli javnosti da prikažemo značaj ovog REKOM-a koji bi trebao biti formiran. (Milan Milivojević, Udruženje veterana i ratnih vojnih invalida ratova od 90-te, Zrenjanin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Mladi u Zrenjaninu nisu upoznati sa inicijativom. U srednjim školama ne postoji predmet koji se bavi ratovima od 1991. Profesori istorije izbegavaju tu temu, a na časovima građanskog vaspitanja sve zavisi od lične volje profesora.

Mi imamo uvida koliko omladina, zapravo naša okolina ne zna ništa o ovome i koliko su zaslepljeni nekim idejama određenih, ne znam, čelnih ljudi koji imaju želju za manipulacijom i dobro je to da se sazna istina koja može biti samo jedna, ne može svaki narod imati svoju istoriju već postoji samo jedna istorija. (Jasna Janošev, Centar za decu i mlade Maštalište, Zrenjanin, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

(...) ne postoji nijedan predmet koji se bavi time, udžbenik za IV razred ima neki tekst sa par rečenica o svim zbivanjima gde su bila ratišta, to jedino na časovima građanskog ali to zavisi od profesora i njegove lične volje da li će se baviti takvim temama. Profesori istorije uglavnom izbegavaju taj deo gradiva zato što kažu da je još uvek rano govoriti o tome tako da niko to i ne obrađuje, taj deo, tu priču o ratovima 90-tih. (Andrea Kočiš, Učenički parlament gimnazije i Opštinska grupa Helsinškog odbora za ljudska prava, Zrenjanin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Pripadnici regularnih vojski i policija nose teret zločina paravojnih formacija - REKOM to može da ispravi.

Uzmimo na primer hrvatsko ratište. Koliko smo paravojske imali, koliko se naših pojavilo paravoj-ski? A mi nosimo posledice svih njih, i sa jedne i sa druge strane. I sve se stavlja nama na teret i na

naš obraz, na svim ratištima. (Žarko Beštanski, ratni veteran, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

REKOM treba da podrži potrebu rehabilitacije veterana.

Problem koji ja vidim je da dobar broj njih [veterana] uopšte nema pristup lečenju, niti znaju na koji način mogu dobiti podršku, pomoć, sad to sigurno ne spada u mandat REKOM-a ali sigurno je jedna od stvari na koji bi se moglo uticati kao što se utiče na državu da podrži inicijativu REKOM-a. Postoji jako malo centara u Srbiji u kojima oni mogu dobiti pomoć, a ja to u svojoj glavi povezujem sa tim da dosta ljudi bez lečenja boravi kod kuće, svoje traume guše alkoholom ili nečim drugim, otuda nam je i nasije u porodici ogromno i mladi nam rastu u porodicama koje su rasturene, u kojima se deca tuku, prosto to je jedan jako veliki problem u našem društvu koji ne dodirujemo. (Danijela Jelisavac, zainteresovana građanka iz Zrenjanina, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Religijske organizacije i zajednice jesu i žrtve i imaju odgovornost i ulogu u svemu što se događalo u prošlosti.

Znači religije i verske zajednice jesu žrtve zato što je porušeno toliko i toliko džamija, toliko i toliko crkava, manastira... a s druge strane je potrebno razgovarati i od njih samih čuti o toj njihovoj ulozi, o njihovoj odgovornosti za ono što se dogodilo. I to je neki zapravo taj skliski teren gde je neko i žrtva, a mora da ima vrlo jak samokritički odnos prema sopstvenoj instituciji u odnosu na ono što je počinjeno. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Zajedničko obeležavanje mesta zločina, uključujući i mesta zatvaranja, je najjači instrument protiv ponavljanja zločina.

Ako to napravi REKOM, ako počevši od januara 1991. godine hronološki poređa svako mesto gde je počinjen neki zločin i ako ta mesta obeležimo, stvorićemo mapu pamćenja, mapu sećanja. Sasvim sam sigurna da je to najjači instrument, najjače sredstvo protiv mogućeg ponavljanja zločina. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pra-

vo, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

U interesu istine je da se primene međunarodni standardi za klasifikaciju objekata za zatvaranje, da se zna šta su logori, sabirni centri, zatvori i koncentracioni logori.

Hajde nek se onda sa ovim nesrećnim Stajićevom i Begejcima raščisti konačno šta je tu bilo. Zato je potrebno da radimo zajedno, bez obzira na kojoj stani se nalazili. Da utvrdimo tačno stvari. Ako vi zaista mislite, imate dokaze, čvrste dokaze da je to bio sabirni centar ili vojni zatvor, iznesite preko ove koalicije, ovakve organizacije koje je znači državna organizacija gde možete izneti relevantne činjenice i onda je to završena stvar. (Zlatko Jelisavac, zainteresovani građanin, Zrenjanin, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Svako javno svedočenje mora biti provereno iz više nezavisnih izvora.

Kada ... neko svedoči o nekom zločinu ili kaže da je direktno učestvovao ili da je na neki način bio zlostavljan i to sve, na osnovu čega se utvrđuje da je on baš to što se predstavlja da jeste. (Aleksandra Mladenović, Opštinski odbor Liberalno demokratske partije u Zrenjaninu, Srbija. Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Svako svedočenje mora biti provereno iz dva ili tri nezavisna izvora da ne bismo došli u situaciju da mi učestvujemo, na primer u iznošenju nekih podataka koji nisu tačni. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Prikupljanje potpisa za REKOM treba da bude organizovano na lokalnom nivou. Koristiti mesne zajednice. Veterani će učestvovati u tome.

I na kraju vi kažete milion potpisa. Pa treba Srbija da ima bar milion, ako u Srbiji nema milion potpisa onda se ne bi mnogo učinilo. Hajde da se aktiviramo po svim opštinama, da to potpisivanje bude organizovano kao što se inače radi, biće nas mnogo koji će nas prihvatiti kad shvate ulogu ovoga (...)ako mislite da sakupite milion glasova

to je put da bismo ušli kod građana da dođu da potpišu u mesnoj zajednici taj spisak da želi da se priključi i da podrži tu akciju koja nije ni nacionalna, niti je lična nego je nužda i potreba ovog regiona, (Milan Milivojević, Udruženje veterana i ratnih vojnih invalida ratova od 90-te, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Treba uticati na stanje ravnodušnosti društva.

(...) ova sredina je uglavnom 'ne tiče me se, dešava se nekom drugom'. Treba da postignemo upravo obrnuto 'tiče me se i treba da pričamo o tome' i da dođemo do istine i da zaista zajedno svi uspemo u ovom naporu da ova Koalicija za REKOM zaživi na pravi način. (Tijana Živanov, Opštinski odbor Demokratske stranke Zrenjanin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zrenjanin, Srbija, 28. novembar 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Brčko, BiH
5. decembar 2009.**

U Brčkom su 5. decembra 2009. održane lokalne konsultacije o osnivanju Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u bivšoj SFRJ (REKOM). Organizator je bio Forum građana Tuzla. O ciljevima i toku konsultativnog procesa u regionu govorio je Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska), a o najboljim iskustvima drugih komisija za istinu Branko Todorović (Helsinški odbor za ljudska prava u RS), a Vehid Šehić (Forum građana Tuzle, BiH) je moderirao diskusiju. Učesnici konsultacija (24) su bili predstavnici udruženja žrtava, logoraša, porodica nestalih boraca i civila, nevladinih organizacija, vjerskih zajednica, kao i predstavnici vlasti: gradonačelnik Brčko Distrikta BiH Dragan Pajić i predsjednik Skupštine Brčko Distrikta BiH Mirsad Đapo.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

U Brčko Distriktu postoji politička volja da se utvrdi istina o tome šta se dešavalo u ratu. Predstavnici vlasti podržavaju ideju o osnivanju REKOM.

mi (...) imamo potrebe da se ova istina o zbivanjima na ovim prostorima do kraja dovede. (...) da dođemo do pravih istina jer te istine će pomoći da se taj ambijent učvrsti i multietnička sredina još više osnaži. (...) i u Distriktu recite, šta u tom dijelu (...) treba uraditi da mi to podržimo, jer Distrikt i njegova budućnost i Bosna i Hercegovina i njena budućnost na tri istine neće moći postojati. (Mirsad Đapo, predsjednik Skupštine Brčko Distrikta, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

(...) bez ikakve rezerve podržavam ovu inicijativu. Od vas očekujemo konkretno ideje, odnosno, šta od nas želite da učinimo da vam damo podršku i da određenim odlukama u okviru vlade i skupštine udemo u tu aktivnost (...) (Dragan Pajić, gradonačelnik Brčko Distrikta, BiH. Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

(...) mi se još uvijek ni u Brčkom nismo otvorili jedni spram drugih, nismo najprije osvijestili to, kao potrebu zbog nas samih, ne zbog Evropske Unije ili integracija i zahtjeva koje pred nas postavlja svijet, nego zbog toga što je to pretpostavka za neku sretniju, sigurniju, izvjesniju budućnost življenja ovdje. (Čazim Suljević, bošnjačka zajednica kulture Preporod, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Sazrela je društvena potreba za istinom i za suočavanje sa teretom prošlosti. Ova inicijativa je potreba svih žrtava.

(...) to jedna vrlo zdrava, korisna i konstruktivna ideja i da svakako svi mi skupa kao članovi ove zajednice, kao članovi društva u jednom širem smislu, treba to da podržimo i pojedinačno i, koliko možemo, preko institucija koje eventualno predstavljamo (...) sazrela jedna opća društvena, psihološka, emotivna, duhovna klima ovdje unutar svih naciona, svih ovih nacionalnih korpusa, da želimo doći do istine, da se želimo približiti i da se želimo, na neki način svi rasteretiti tog golemog bremena koje nas pritišće. (Mustafa Gobelić, glavni imam Medžlisa Islamske zajednice Brčko, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

(...) saosjećam sa svim žrtvama jer sam i sam žrtva i volio bih, da ovaj pristup, koji mi forsiramo, i ovo [Koalicija za REKOM] kojem ćemo se mi pridružiti i kao udruženje i ja kao pojedinac, uspije. To je želja žrtava. To je nasušna potreba žrtava, a i potreba mira, budućnosti BiH i širem regionu. (Vlado Dragojlović, Udruženje ratnih zarobljenika i logoraša, Savez logoraša RS, Modriča, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Inicijativa je pozdravljena i očekujemo da će svijest narasti i da će ovo dobiti širu podršku(..)mi se često govorimo o (...) krivičnoj odgovornosti. No (..)konkretno u Brčkom, postoji(..)10 ili više žena koje su prošle strašne torture silovanja (iz takvih činova su rođena i djeca, koja danas imaju 13, 14 godina), koje potrebu za psihoterapijama ostvaruju odlascima u Tuzla, ali ako su na ivici socijalnog statusa (a više je takvih) one pate i žive s tom svojom mukom i problemima unutar zidova kuće. Skoro je u Brčkom jedna žena izvršila samoubistvo. Žive (...) između podijeljenih i zatvorenih svjetova ili zarobljenosti u vlastite istine. (Čazim Suljević, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5.decembar 2009.)

REKOM se mora fokusirati na događaje iz posljednjeg rata na teritoriji bivše SFRJ.

(...) moramo se fokusirati, ako hoćemo da dode-mo do žrtava, na ovo što se desilo ovdje i u ovom posljednjem ratu. (Lazar Blagojević, Boračka organizacija RS, Šamac, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5.decembar 2009.)

Javni glas žrtava uticaće da se menja naša svijest i da nestaju poluistine. Važno je da političari slušaju žrtve.

Treba (...) dati šansu žrtvama da pričaju i poslije jednog određenog vremena, mislim da će se svijest svih nas polako mijenjati (...) brojne poluistine i brojne nazovi-istine koje se plasiraju zbog razno-raznih razloga, pasti u vodu i da će se doći do formiranja nečega što će nam svima pomoći da poslije svega ovoga što se dešavalo u prošlosti, saznamo zaista pravu istinu.(Dragan Pajić, gradonačelnik Brčko Distrikta, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

REKOM [Koalicija za REKOM] bi u svim parlamentima trebala da održi jednu ovakvu konsultaciju sa sadašnjim članovima parlamentarnih skupština. Ne samo to da bi sad rekli zašto je REKOM potreban, nego jednostavno da bi doveli žrtve, da bi oni slušali žrtve. (Sead Golić, Udruženje nestalih, nasilno odvedenih i ubijenih Bošnjaka u opštini Brčko, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5.decembar 2009.)

Za porodice nestalih je važnije da nađu posmrtnu ostatke svojih najbližih i da ih dostojno sahrane nego da se počiniocima sudi.

(...) Bolje je da onaj koji je izvršio zločin, da kaže gdje su tijela, da se mi porodice smirimo. Ne moram ja tužiti nikoga (...). Neka mi da kosti, dijete. I tako bi zadovoljne sve ove porodice bile sa moje strane, da se nađu posmrtni ostaci i da se dostojno sahrane. (Milorad Zimović, Udruženje za traženje nestalih opštine Brčko, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5.decembar 2009.)

Žrtve moraju imati ime i prezime. Definicija žrtve mora biti precizna, ubijeni i stradali moraju biti jasno razgraničeni.

Kao čovjeka me vrijeda kada neko žrtve naziva brojem. Žrtva ne može biti broj. Žrtva mora biti ime i prezime. I mislim da su to morale legalne institucije ili regularne institucije vlasti još odmah u entitetima napraviti, popis žrtava i gdje god se moglo ko i kako je nastradao. Još dan-danas to nije urađeno. Onog momenta kad je zarobljen i ostavio pušku, nadalje on je žrtva. I za njega se mora odgovarati. Zato se mora jasno razgraničiti poginuli od ubijenih. (Rado Purić, Udruženje ratnih-vojnih invalida, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Popisati sve žrtve. Popisati sve stradale a onda po onim kriterijumima šta je žrtva, šta su ratni gubici i tako dalje. (Lazar Blagojević, Boračka organizacija, Šamac, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Onog momenta kad je zarobljen i ostavio pušku, nadalje on je žrtva. I za njega se mora odgovarati. (Rado Purić, Udruženje ratnih vojnih invali-

da opštine Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Samo žrtva ima pravo da priča o tome šta joj se dogodilo i ko joj je nanio zlo. Haški tribunal je bio neophodan ali se presude bave politikom.

(...) kad se radi o ovim pitanjima, koja su jako osjetljiva, mora se prići žrtvi i samo žrtva ima pravo da priča o sebi i o onom ko joj je nanio zlo. Idući tim putem ćemo lakše doći do istina. Ako budemo opterećeni presudama Haškog tribunala, a ja ću biti slobodan da kažem i pripadam narodu kojem pripadam, Haški tribunal je bio neophodan, nešto da otvori ono što mi nismo htjeli i smjeli, otvoriti na ovim prostorima i ne bi nikada otvorili. Međutim, presude Haškog tribunala su u mnogome kompromitujuće zato što se bave politikom i bave se visokom politikom. Žrtvama ne treba politika. (Vlado Dragoljović, Udruženje ratnih zarobljenika i logoraša, Modriča, Savez logoraša RS, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Nema amnestije za ratni zločin.

Ratni zločin ne zastarjeva. I postavlja se jedno logično pitanje. Ko to ima pravo, kad je ratni zločin u pitanju, da govori o amnestiji? Nema amnestije za ratni zločin. (Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Veteranske organizacije moraju napraviti otklon od svojih boraca koji su učinili nedela.

Mene su natjerali da uzmem pušku u ruke. Nije mi padalo na pamet da je uzimam. A imamo veterane koji su uzeli pušku da maltretiraju vas, mene, drugog, petog i desetog. Zna? Tako da, moramo u veteranskom svijetu ograničiti ljude. Ovakve i onakve. Ja ove druge, loše osuđujem. Uvijek osuđujem i nikad nisam nikom davao podršku za to. Ali trebaju i ostale veteranske organizacije to raditi. (Narcis Mišanović, Udruženje demobilisanih boraca Armije BiH, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Najbolje je da REKOM verificiraju parlamenti. Bez toga komisija neće imati potrebnu težinu i odjek koji bismo željeli.

Najbolje bi bilo da [REKOM] (...) državni parlamenti verificiraju. (...) ako ne bude te podrške onda rezultati tih komisija neće imati onu težinu koju bi trebali da imaju i onaj odjek koji bismo mi željeli (...) (ef. Mustafa Gobelić, Medžlis Islamske zajednice, lokalne konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Članovi REKOM treba da budu stručne osobe od autoriteta. Glavnu reč treba da imaju žrtve.

(...) trebaju da budu ljudi koji (...) poznaju tematiku stručno, (...) ljude koji uživaju povjerenje kod svih, koji neće biti omalovažavani, i njihovi rezultati neće biti osporavani. Oni ljudi koji budu imenovani u tu komisiju, ne bi trebali da budu opterećeni politikom i da podlegnu pritisku politike. (Lazar Blagojević, Boračka organizacija, Šamac, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Smatram da to moraju biti ljudi koji će prije svega biti stručni, ali autoritativni u svim sredinama od lokalnog i regionalnog nivoa. (Marija Arslić, Udruženje Josip Broz Tito, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

(...) većinu i glavnu riječ moraju voditi žrtve. (...) žrtve da budu u toj komisiji, jer njih ne može niko potplatiti. Mislim da i veterani bi mogli biti ovdje. Možda ne baš članovi komisije ali kao savjetnik, kao prijatelj komisije. (Narcis Mišanović, Udruženje demobilisanih boraca Armije BiH, Sarajevo, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Treba da naučimo da govorimo o zločinima, da slušamo jedni druge i da razumemo patnju drugog.

Kada je (...) ova problematika u pitanju, onda se nalazimo na nekom prapočetku, (...) da o zločinima, iskustvima zločina govorimo, da to pokušamo osvijestiti i da (...) postignemo onaj stupanj neophodan za uspostavu dijaloga a to je da slušamo i čujemo drugog kad govori o svom stradanju i da to pokušamo također razumijeti. (Čazim Suljević, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

REKOM nije u interesu političara, pokušaće da utiču na formiranje, način rada i aktivnosti komisije.

(...) političarima nije u interesu da oni osnuju [REKOM]. Nije interes. Jer naći će se i oni na udaru. (Rado Purić, Udruženje ratnih vojnih invalida opštine Brčko, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

(...) aktualne politike koje su (...) najodgovornije za ovakvo stanje, najprije će pokušati da utiču na formiranje i način rada kao i obim poslova ove regionalne komisije. (Čazim Suljević, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Postoji strah da li će REKOM dobiti dokumenta od država u regionu. To nije uspeo ni Haški tribunal.

Mi znamo da i Hag ne može da dobije neke dokumente pa se zato bojim, kako će tek ta komisija dobit ako ne budemo imali podršku svih političkih struktura na nivou čitave bivše Jugoslavije. (Čazim Suljević, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Brčko, BiH, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Brčko, BiH, 5. decembar 2009.)

Nacionalne konsultacije s logorašima o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Sarajevo, BiH
10. decembar 2009.**

Nacionalne konsultacije s logorašima organizirao je Savez logoraša BiH u saradnji sa Udruženjem/ Udrugom BH novinari. Skupu je prisustvovao 31 logoraš. Svi učesnici su članovi Saveza logoraša BiH i Hrvatskog udruženja logoraša Domovinskog rata u BiH. Predsjednik Saveza logoraša Republike Srpske otkazao je učešće najavljenih osam predstavnika udruženja dva dana prije održavanja skupa. Predavači na konsultacijama bili su Zoran Šangut (Udruga pravnika Vukovar '92, Hrvatska), Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu) i Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Moderatorica je

bila Dženana Karup-Druško (BH novinari, BiH). FTV i dnevnik San izvijestili su sa ovog skupa.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Inicijativa REKOM je dobrodošla i svi je trebaju podržati.

Upravo zbog svega ovoga, zbog propusta, pogotovu Haškog suda, zanemarivanja žrtava u našim državama, kao i onih koji su te ratne zločine počinili, mislim da je svaka inicijativa koja dolazi od nevladinih organizacija dobrodošla, tu prvenstveno mislim na REKOM i mislim da to svi trebamo podržati i da svi trebamo stati iza toga. (Zoran Šangut, Udruga pravnika Vukovar '91, Vukovar, Hrvatska, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Drago mi je da je (...) pokrenula jednu ovakvu inicijativu. Dajte da prihvatimo ono što valja, a ono što nije za nas, što se ne može prilagoditi, da se dogovaramo. (Zlatko Prkić, Hrvatska udruga logoraša domovinskog rata u BiH, Vareš, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

REKOM je rešenje ali mora da dobije sadržaj, da postane naša.

Ja samo hoću da vas pozovem da slobodno govorite, predlažete, nemamo mi neko rešenje, naše rešenje jeste ta komisija, ali ta komisija mora da dobije sadržaj, mora da postane naša. Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Mi možemo i kroz REKOM i ova pitanja pokrenuti, kroz REKOM i pitanja činjenica i zločina i statusnih prava i socijalnih prava ako budemo govorili na način kako to treba. (Irfan Ajanović, Savez logoraša BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

REKOM će biti uspešan ako registruje sve logore, otkrije sve masovne grobnice i ako istraži sudbinu nestalih.

I upravo zbog svih noći koje smo proveli ne spavajući, zbog tortura i svega onoga što nam se doga-

đalo u logorima, mislim da je prvenstveno bitno da usmjerimo svu svoju energiju na tu istinu, da svi nademo definiciju šta je stvarno logor a šta je sabirni centar i da ta mjesta svi zajednički obilježimo bez obzira sa koje su strane bili logori, da sve te logore obilježimo radi nekih budućih generacija, radi budućeg mira kao i radi istine. (...) Ako ova Inicijativa zaživi, ja ću smatrati uspješnom ovu Inicijativu ako samo tri segmenta pokrije: ako pokrije sve logore koji su se dogodili na ovim prostorima, ako pokrije sve masovne grobnice i ako istraži sve one koji su nestali. (Zoran Šangut, Udruga pravnika Vukovar '91, Vukovar, Hrvatska, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

REKOM je jedinstvena prilika da žrtve naprave savez, počnu da poštuju jedni druge i da ih vlast poštuje.

Mi [žrtve] ne poštujemo jedni druge i onda kako možemo očekivati da vlast poštuje nas i nama daju neka prava koja nas sleđuju. Vlasti, vlasti su ovdje napravile, izvrnule da kažem tezu o žrtvi, tako da se sad većinom zločinci tretiraju kao žrtve a mi žrtve smo definitivno zaboravljene, da kažem, u svakom dijelu ove zemlje. Znači, sam odnos vlasti prema nama biće ovakav kakav jeste dok god mi ne sjednemo zajedno za sto i mi ne napravimo između sebe neki jedinstveni savez. Mi to ne možemo napraviti ali evo REKOM nam je jedinstvena prilika da dođemo do tog cilja. (Mirsad Duratović, Udruženje logoraša Prijedor '92, Prijedor, BiH, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Zajednički se treba definirati šta je logor a šta je sabirni centar. Trebalo bi obilježiti sva mesta stradanja.

(...) sve tri strane u Bosni i Hercegovini imaju udruženja logoraša, mislim da bi bilo dobro da sve tri strane napišu šta je definicija logora i zašto oni smatraju da su tamo gdje su bili zatočeni logori, ali onda da ta definicija, koju su oni napisali, podrazumijeva i da ako su pripadnici njihovih naroda, odnosno njihovih entiteta tako nešto organizirali da se to isto smatra logorom. Znači ne samo gdje sam ja bio, nego i ako je neko s moje strane to organizirao onda se to isto smatra logorom. Mislim da je moj predlog, ta definicija, način na koji bi se moglo riješiti ovo pitanje šta je sabirni centar, a šta je logor i mislim da bi trebali obilježi-

ti sva mjesta stradanja kao što su nakon Drugog svjetskog rata obilježeni logori, pogotovo kao što su Jasenovac, Aušvic i itd. (...)svaki ratni zločin, bez obzira s koje strane je počinjen ja osuđujem i biće mi drago ako na postavljanju spomen ploče u Stajićevu dođu i one žrtve Lore [zatvor] i isto tako da ako oni odluče jednog dana da postave spomen ploču u Splitu u Lori da će imati moju podršku. (Zoran Šangut, Udruga pravnika Vukovar '91, Vukovar, Hrvatska, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Mi ne možemo raspravljati dok ne riješimo naše temeljno pitanje a to ti je Zakon o logorašima. Šta je logor? Šta ćemo mi raspravljati o REKOM-u? Mi temeljni zakon nismo riješili! Naš temeljni zakon nismo riješili. (Željko Vladić, Hrvatska udruga logoraša domovinskog rata u BiH, Mostar, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Istina se, prije svega, postiže u sudskim procesima.

Kako možemo dati doprinos istini? Prije svega svjedočiti u sudskim procesima. Teško je dogovoriti istinu bez sudskih procesa. (Irfan Ajanović, Savez logoraša BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Javna svjedočenja mogu proizvesti kontra efekt ako nema sankcija za iznošenje neistina.

(...) Ja to prihvatom [javna saslušanja]. Mi smo kroz svoje aktivnosti pokušavali nešto tako da činimo ali šta se dešava javnim saslušanjima. Javna saslušanja daju šansu onima koji ne vole istinu da kažu neistinu. Ona su bez sankcije a odu u eter, odu u javnost, odu u medije i onda na kraju krajeva takva saslušanja, takve izjave, takvi govori, posebno vatreni govori, dovode u nedoumicu javno mnjenje, jednostavno stvaraju kaos i mi možemo onda postići, siguran sam, kontra efekt. (Irfan Ajanović, Savez logoraša BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Javna svjedočenja su važna jer mnoge žrtve nemaju pristup javnim medijima i mogućnosti da iznijesu šta se njima dogodilo.

Javno saslušanje? Ja konkretno jesam za javno saslušanje zato što nisam u mogućnosti, nemam

medijske pažnje da nas popratu. Imamo lokalnu televiziju – Hercegovačku televiziju – koja se čuje do neka dva kilometra. Znači, ja ne mogu iznijeti svoju istinu. (...) Dakle, mislim da bismo trebali uvažavati jedni druge. A negirati da sam ja prošao ovo što sam prošao, a da su samo pojedinci prošli, mislim da onda ovo sve ne može ići u pozitivnom smislu. (Darko Matković, Hrvatska udruga logoraša domovinskog rata u BiH, Konjic, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Nauka i vrijeme, uz pomoć asocijacija žrtava i dobrih inicijativa doprineće da se desi istina, i pomirenje.

Samo nauka i vrijeme uz pomoć ovih asocijacija, ovih inicijativa, ali nauka i vrijeme na prvom mjestu, ne mi prije i ispred nauke i vremena. Da mi budemo suport [podrška] nauci i vremenu. Tada možemo očekivati ono što mora da se desi na ovom prostoru, nesretnom, na prostoru zapadnog Balkana da se desi istina, na temelju istine i pravda, na temelju pravde i sankcija, i na temelju svega toga pomirenje a mi ne možemo živjeti ako se ne pomirimo.(...) REKOM je kao ideja izvanredna ali će se kroz REKOM provući dosta onoga što će biti na kraju krajeva kontra produkt i što ne ide u pravcu pravde i pomirenja. (Irfan Ajanović, Savez logoraša BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Pesimista sam, jer u aktuelnoj vlasti, u ministarskim foteljama, sjede ljudi koji su bili organizatori logora.

Ja sam oko ovoga, da vam pravo kažem, veliki pesimista. Mnogo neistina je napisano na papir i prodaje se pod istinu. Mnogo toga je izrečeno, daleko su veće one snage koje šire neistinu. Mi se ovdje borimo protiv vjetrenjača. Nemojmo se takođe zavaravati pa i među nama ovdje sjede ljudi koji ne mogu da povjeruju, sad ili to oni ne znaju ili neće da znaju da je, recimo, bilo, neko bio u nekome logoru. (...) Zašto se to radi? To se radi zbog toga što su i sada u aktuelnoj vlasti, ljudi koji sjede u ministarskim foteljama, bili organizatori logora. Dakle, njima nije u interesu da se govori o logoru i da se piše nešto o logoru. Taman na pamet da im pada da se donosi neki zakon o žrtvama torture. Pustite to. Dakle, to će moći nekada kada prođe neko vrijeme što je neko

rekao ovdje, to će se izliječiti, pa nekada kada ne bude u ministarskim ili zastupničkim foteljama ljudi, koji su bili odgovorni za logore, možda će moći lakše govoriti o toj istini. (Mirko Zelenika, Hrvatska udruga logoraša domovinskog rata u BiH, Mostar, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Ako hoće zajednički da rade, logoraši moraju priznati sve zločine.

Ne smije se ni jedan zločin, ni jedno kršenje ljudskih prava negirati! Ako je zločina bilo, moramo mi logoraši stvarno kazati: to je bilo, a ne da pravimo barikade između jednih i drugih, a hoćemo zajednički da radimo. (Zlatko Prkić, Hrvatska udruga logoraša domovinskog rata u BiH, Vareš, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Predstavnik logoraša u REKOM-u mora biti osoba koja priznaje da je i u njegovom narodu bilo zločina.

Ta osoba mora prvo svoj ego, ako je do plafona, skinuti u džep, pa priznati da je bilo u njegovom narodu nekog od zločina, da bi mogao lakše saslušati onu drugu stranu kad budu javna saslušanja, a ne da u njemu prorade emocije i kaže: stani, i kod tebe tamo je bilo to...! Znači, pravo činjenično stanje da ja mogu pogledati Peru i Pero mene u oči, da ja mogu njega saslušati kao čovjek i da može on saslušati mene, tek onda možemo razgovarati o REKOM –u. Prije toga nema ništa! Pardon, tek tada možemo razgovarati o našim pojedinačnim slučajevima. Trebamo razgovarati jesmo li za REKOM, ko treba biti tamo, šta treba biti tamo, a ne koji su moji lični problemi. (Mirsad Dizdarević, Savez logoraša BiH, Jajce, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Savez logoraša BiH traži jasnu viziju inicijative REKOM i svoju ulogu u procesu.

Mi hoćemo vrlo jasnu viziju šta nam REKOM može donijeti. Koji je njegov cilj? Koja je njegova svrha? Šta će to biti? Na koji način će se osnivati? Hoće li izostaviti nešto odnosno neće? Zašto nema Saveza logoraša RS-a? (...) Do sada, ja ću sada govoriti samo u svoje ime, ja nisam vidio tu viziju. Zaista nisam. Nisam vidio šta se to konkretno nudi u donošenju nekih ciljeva koji će dati

odgovor na sva ona pitanja koja su i nama nekada nejasna, a nekad ih ne želimo prihvatiti, a nekad su i lažna. (Murat Tahirović, Savez logoraša BiH, Sarajevo, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Udruženja logoraša mogu da pomognu u definiranju mandata REKOM, u prikupljanju 1.000. 000 potpisa, pribavljanju dokumentacije i uzimanju izjava od žrtava.

(...) u ovoj fazi pre uspostavljanja REKOM-a u toku ove konsultativne faze uloga udruženja, ako naravno vi smatrate da je ovo vredno, vaše uključivanje bi moglo da se sastoji u uticaju na sadržinu modela REKOM-a. Uloga ovakvih udruženja poput udruženja logoraša bi bila u tome da učestvuju u prikupljanju potpisa. Nataša Kandić je pomenula milion potpisa kojima bi se taj zahtev bio popraćen, kojima bi se dao legitimitet, veći legitimitet tom zahtevu. Nakon uspostavljanja takve komisije članovi udruženja bi mogli biti deo osoblja te komisije. (...) u nekim zemljama stotine ljudi radilo u tim komisijama, negde 700-800, negde manje, zavisi od zemlje do zemlje. Dobar deo tog posla se sastoji u uzimanju izjava od strane svedoka i dobro je da takve izjave uzimaju i oni koji znaju o čemu, šta treba da pitaju, za koje to nije nešto sa čime će se prvi put u životu sresti, a mnogi od vas, nažalost vrlo dobro znaju, poznaju ta pitanja. Možda se sastoji i u svedočenjima, davanju izjava, možda se sastoji u činjenju dostupnih materijala koji svi imate, više vas je danas spominjalo baze koje vi imate, tako da mislim, čisto mislim ima jako puno što može da bude uloga udruženja i pre i nakon uspostavljanja komisije. (Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, Nacionalne konsultacije s logorašima, Sarajevo, BiH, 10. decembar 2009.)

Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Beograd, Srbija
17. decembar 2009.**

Konsultacije s nevladinim organizacijama održane su u organizaciji Fonda za humanitarno

pravo i Agencije za saradnju sa nevladinim organizacijama i evropsku harmonizaciju, Gradske uprave Beograda. Učestvovalo je 44 predstavnika nevladinih organizacija iz svih delova Srbije. Posmatrači su bili iz ambasada Velike Britanije i Holandije. Predavač su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu), a skup je moderirao Dragan Popović (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija).

Predlozi, mišljenja, preporuke učesnika/ca:

Gradska uprava Beograda podržava osnivanje REKOM.

Pre svega, dobrodošli ispred grada Beograda, gradske uprave. Zašto podrška grada REKOM-u? Devedesetih godina građani Beograda i u jednoj meri i opoziciona vlast u Beogradu pokazali su spremnost da dignu glas protiv rata. Kada kažem građani Beograda mislim pre svega na predstavnike nevladinih organizacija. Jedan od prioriteta naše Agencije je i regionalna saradnja u naporima, naravno, koji se čine ka obnavljanju porušenih veza, rasvetljavanju prošlosti zarad jasnije budućnosti, pre svega naravno u cilju pružanja adekvatne satisfakcije žrtvama. (Danko Runić, direktor Agencije za saradnju sa nevladinim organizacijama, Gradska uprava Beograda, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

REKOM treba da formira telo koje će raditi sa profesionalnim licima koji su učestvovali u ratu na lociranju svedoka i lokacija zločina.

Kao bivši pripadnik specijalnih jedinica Republike Srbije imao sam prilike da pričam sa tadašnjim oficirima i pripadnicima profesionalnih sastava Republike Srbije. Tako da smatram da u okviru REKOM – a treba da postoji jedna komisija koja bi radila sa profesionalnim licima, koji su sada u kontaktu sa direktnim svedocima, u većini slučajeva u većini ratnih zločina na prostoru bivše Jugoslavije, posebno na Kosovu. (Nenad Petrović, Palestra, Kruševac, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Vreme je da se napiše pregled svega što je

iskristalisano u raspravi, uključujući dileme i različita mišljenja.

Mislim da je došlo vreme da se napiše neki ozbiljan draft iz svega onoga što je u ovih 68 sastanaka urađeno. Ja sam se malo uplašio kada sam čuo 68 sastanaka, to me podseća na neke stvari iz politike. Naravno da još uvek ima dilema, ali mislim da se posle četiri i po godine došlo do nečega što je nesumljivo i da to treba staviti u taj draft kao kostur. A onda u tom tekstu ponuditi i sve dileme tamo gde one postoje, dileme ili različita mišljenja. Ja sam siguran da će ljudi još više i aktivnije da učestvuju u daljoj raspravi kada imaju oko čega da se izjašnjavaju. (Zoran Živković, Milenijum – Centar za razvoj građanskog društva, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Milion potpisa će biti teško sakupiti, i tehnički i motivaciono.

Moram da kažem da sam pesimista o načinu kako će da se izjasne vlasti, aktuelne i neke buduće, ako se nešto ne promeni u bilo kojoj od ovih država, sukcesora bivše Jugoslavije. Možda grešim. U svakom slučaju treba izaći sa tim predlogom i napraviti veliki pritisak. Skupiti milion potpisa uopšte nije jednostavan posao, ni tehnički, a kamoli motivaciono i na svaki drugi način. I sve to treba početi ranije, inače ćemo najbolje godine svog života da provedemo u raspravama o Inicijativi, a vreme je da to okončamo. (Zoran Živković, Milenijum – Centar za razvoj građanskog društva, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Regionalna komisija može da bude sastavljena samo od nacionalnih, koje bi bile nezavisne. U Srbiji naglasak treba da bude da država prizna odgovornost za zločine.

Mislim da su korisne sve ove konsultacije koje su obavljene, to je ipak neka informacija, makar za ljude na terenu koju prvi put u tome učestvuju, prosto senzibiliziraju se za jedan pristup svemu tome. Međutim, ja i dalje smtram da regionalna komisija može biti sastavljena samo od nacionalnih komisija, tako da one budu nezavisne. Ovakav skup kao što je ovaj ovdje, sastavljen od nevladinih organizacija u Srbiji treba da nastavi

da radi i vrši pritisak na vlasti u samoj Srbiji. I mislim da je mnogo važnije da se u samoj Srbiji uspostavi suradnja državnih institucija i nevladinih organizacija. To bi bilo mnogo efikasnije da se fokusira na Srbiju (...) da se stavi naglasak na počinitelje i na državu, da se aktivno traži od države da prizna odgovornost za zločine, uključujući i genocid. (Sonja Biserko, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Treba odlučiti da li je bolje rešenje najpre komisije po državama pa od njih praviti regionalnu komisiju.

(...) Ja bih voleo da se obuhvate sve države, ali možda Slovenija i Makedonija ne moraju. Ali ove ostale bi morale biti obuhvaćene radom komisija. Onda bismo na nekom velikom skupu, kakav je bio onaj u Bečićima, mogli, kad su predstavnici svih država, da se opredelimo da li će se praviti komisije po državama, pa zajednički posle toga iz njih regionalna komisija. Moramo dati odgovor šta ako neka država ne prihvati da učestvuje u toj regionalnoj komisiji i kako ćemo nadomestiti njeno odsustvo u utvrđivanju istine. Ako sve države naprave pojedinačno komisije, onda iz njih se možda mogu napraviti mehanizmi, uz pomoć međunarodne zajednice, za formiranje jedne zajedničke, regionalne komisija za utvrđivanje istine. (Alija Halilović, Građanski forum Novog Pazara, Mreža odbora za ljudska prava CHRIS, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Ako vlasti ne prihvate REKOM ostaćemo uskraćeni za istinu

Mislim, ako REKOM ne uspe, ako naše vlasti i političari ne podrže, ne prihvate ovo kao model za utvrđivanje istine, mi ćemo uistinu biti uskraćeni za istinu, jer istorije kod nas pišu kvalifikovani i nekvalifikovani, i da ne bismo u narednih pedeset godina imali šuplje istorije ili pisane od strane amatera ili ratnika ili ratnih hušaka. Sad i oni vole da pišu dnevnik, pa za sve je neko drugi kriv, a ja nisam. Izvinite, toliko. (Alija Halilović, Građanski forum Novog Pazara, Mreža odbora za ljudska prava CHRIS, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Nacionalne komisije ne mogu stvoriti klimu u kojoj će države u regionu bivše Jugoslavije svojom voljom priznati odgovornost za počinjene zločine. Činjenice se ne mogu utvrditi na nacionalnom nivou.

Kako se to postiže, to da tražimo odgovornost i da dobijemo od države to njeno priznanje za odgovornost. Ili na primer, kako će komisija, nacionalna, u Bosni i Hercegovini da utvrdi istine kada je to nemoguće bez Srbije i Hrvatske. Molim vas, počinoci se dobrim delom nalaze u Srbiji, nalaze se takođe u Hrvatskoj. Ili kako bi se neka komisija, nacionalna na Kosovu, s kim bi se ona tamo suočavala? Na koji način bi došlo do tog nekog čistog oblika da se svako društvo odredi prema svojoj prošlosti, prema svojoj istoriji, prema svojoj odgovornosti i da svuda nastupi to neko idealno, samokritičko preispitivanje. Ja na primer ne verujem da je to uopšte moguće kroz nacionalni pristup... (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Nevladine organizacije treba da vrše pritisak da se Srbija sa sobom suoči.

(...)mislim da je vrlo važno da se ovde [u Srbiji] oglašavaju ti planovi za stvaranje zajedničke države Srba i za to ima dosta materijala u Haškom tribunalu. (...)Pa ko će nas, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Kosovo, da natera da priznamo da je bila agresija? Neće. Mislim mnogo je važnije da se unutar zemlje o tome govori jer to je jedini način da se Srbija sa sobom suoči. (Sonja Biserko, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Srbe i Albance sa Kosova treba podržati i osnažiti da uđu u ovaj proces.

(...) Srbe i Albance, koji se već bave tim procesom na Kosovu treba osnažiti, pošto su već rekli da niko iz Beograda nema pravo da otvara procese na Kosovu. Na njihovoj strani mora biti i međunarodna zajednica i onda uz pomoć nje otvarati jedan tvrdi i bolan proces. (Aleksandar Stojanović, Centar za razvoj lokalnih sredina, Kosovska Mitrovica, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

REKOM treba da ima multidisciplinarni tim, kako bi se događaji sagledali iz raznih uglova.

(...) Postavio bih pitanje, negde je i gospoda Biserko pomenula kvalifikaciju tih ljudi, mislim da treba na tome da radi multidisciplinarni tim i da stvari treba sagledati iz raznih uglova. (Sedat Vrcić, Flores, Sjenica, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

U proces oko osnivanja REKOM treba uključiti verske zajednice i političke stranke.

Pozdravio bih (...) širenje celog ovog procesa, pre svega u smislu aktera jer mislim da je krajnje vreme za to. Možda su slični procesi i završili tako kako su završili, jer nisu uključeni neki od ključnih aktera. Tu pre svega mislim na verske zajednice koje ste pomenuli i parlamentarne stranke. Svako od nas ima naravno pravo da mu se neka vrsta aktera sviđa ili ne sviđa. Pre svega i oni su sami među sobom heterogeni ali mislim da je manevarski prosto za postizanje cilja minimalan ako se oni ne uključe. (Milan Sitarski, Centar za istraživanje religije Beogradske otvorene škole, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Najvažnije je da se deetniciraju žrtve i da se u regiji stvori saosećanje prema njima.

Mi moramo deetnicirati te žrtve, moramo objasniti ljudima, u svim republikama, kako su se osećale te žrtve. Mi moramo njima prvo da približimo to osećanje bola i tek onda možemo vršiti pritisak na državu, na bilo kakav način (sa regionalnog ili nacionalnog nivoa). I onda to neće biti problem. Ali mi na prvom mestu moramo naći način kako raskrstiti sa modelom nasilja kao rešavanje problema u društvu i porodici, a tek onda naći mehanizme kako će se pritisnuti država. (Simon Simonović, student iz Beograda, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Oko počinilaca je lakše postići saglasnost na nivou regiona nego na nacionalnom nivou.

(...) vrlo lako postići saglasnost regiona u pitanjima sudbine nestalih, logora, ovoga, onoga ali zločinaca nikako. Mislim da prevashodno na nivou regiona mora da se stekne neka saglasnost.

To je onda veća snaga da se može delovati i na nacionalnom nivou. (Milovan Radonjić, Evrokontakt, Kruševac, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

REKOM je instrument demokratskog dijaloga.

(...) mislim da ova grupa treba da se fokusira na pitanje šta možemo i moramo, to jest šta je neophodno da uradimo da bi države prihvatile REKOM. Jer sama Koalicija za REKOM je instrument demokratskog dijaloga, pa će u nekom daljem radu da pronađe odgovore za koje verujem da će biti pravi za ovu diskusiju. (Boško Nektarijević, Forum za etničke odnose, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Nevladine organizacije treba da vrše pritisak na lokalne samouprave da REKOM podrže kao deo evropskih integracija.

Pa ako gospoda [lokalna samouprava] ne žele da učestvuju u ovoj priči, onda ćemo i mi njih da stigmatizujemo. Dakle opština koja je dobila tri i po miliona evra od Evropske komisije u ime evropskih integracija, ne želi da učestvuje u jednoj drugoj vrsti evropskih integracija, pa ćemo malo ovako da razgovaramo. Ja ne vidim drugi instrument nego da i mi vršimo pritiske. (Virdžinija Marina Guzina, Građanski parlament Vršac, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Ambasadori u Srbiji [međunarodna zajednica] treba da podrže inicijativu REKOM kao deo podrške Srbiji.

(...) ako su ambasadori prošle godine bili da vrše vrše pritisak od mesta do mesta, od lokala do lokala, da bi se napravila ova monstruoza koalicija koja je na vlasti, zašto ne bi ti isti ambasadori došli i rekli, čekajte malo ljudi, i mi vama dajemo pare, hajde učinite nešto konkretno. Virdžinija Marina Guzina, Građanski parlament Vršac, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

REKOM treba da se bavi ljudima koji su se obogatili u ratu jer su oni u pozadini zločina.

(...) mi bolujemo od nekih stvari koje građanima možda nisu jasno dovedene u vezu sa zločinima koji su se dešavali. A to su recimo korupcija, to je recimo monopol, ti su recimo nestabilne vlade koje su podržavane od strane istih onih ljudi koji su se jako puno obogatili tako da ja mislim da ova rasprava treba da se dotakne i tih stvari. Znači iako imamo jako precizne liste ratnih zločinaca, da li im se sudi ili treba da im bude suđeno, možda neprecizne lista žrtava, mi uopšte nemamo precizne liste, koji su ti ljudi koji su se obogatili na ovoj nesreći, da se njihova imena vrlo jasno dovode u vezu sa zločinima koji su možda ekonomski u nekoj pozadini, a ti ljudi indirektno utiču na standard života. (Gordan Velev, Grupa 484, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

I žrtve i svedoci treba javno da svedoče. Treba slobodno da govore, ali pod stručnim nadzorom.

Što se tiče pitanja ko će govoriti u sesijama sa javnim slušanjem, mislim da je jako važno da dobijemo priče i žrtava i svedoka. Što se tiče toga na koji način javno slušati žrtve, mislim da je jako važno da se dozvoli žrtvama da slobodno govore ali ipak ne bez stručnog nadzora. Znači tu mora biti ispitivač koji ima jednu veštinu aktivnog slušanja ali i blagog usmeravanja. (Nataša Ljubomirović, Grupa 484, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Rasprava o REKOM-u je najširi društveni proces koji se desio u Srbiji i u regionu. Sam REKOM ima potencijal da žrtvama vrati identitet.

REKOM je veoma, veoma bitan da bi konačno vratio imena i punu ličnost tim žrtvama. Dalje ja smatram, prateći ceo proces konsultacija, foruma i svega da je to jedan najširi mogući proces koji se desio u Srbiji i u civilnom društvu a i u regionu. (Goran Miletić, Civil Rights Defenders, kancelarija u Srbiji, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Ako se REKOM zalaže za reparacije za sve žrtve to će komisiji obezbediti veliku podršku u svim državama u regionu.

Ja mislim da reparacija žrtava treba da bude predviđena ovom komisijom za istinu iz dva razloga. Prvo, smatram da osnovni principi pravičnosti nalažu da onaj ko je oštećen, naročito na tako monstruoan način, treba da bude obeštećen kako bi mu se otvorile neke mogućnosti da nastavi svoj život, da deca žrtava imaju neke šanse za obrazovanje ili za bolji život. (...) ako krenemo od toga da sve žrtve treba da budu obeštećene to može biti veoma veliki zamajac celoj priči zato što bi na primer u Srbiji akcenat bio na tome da građani Srbije trebaju biti obeštećeni, u Bosni i Hercegovini građani Bosne i Hercegovine tako da se žrtve ne bi delile po nacionalnosti ili verskoj pripadnosti. (Bojan Gavrilović, Beogradski centar za ljudska prava, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Nevladine organizacije treba da budu nosioci kampanje 1.000.000 potpisa za REKOM.

(...) nevladine organizacije koje su uključene u ovu priču počev od konsultacija bi trebalo početkom ove godine da se malo više uključe, znači da krenu sa tim radom, recimo od februara meseca sa skupljanjem potpisa i da to može mnogo da se ubrza i da nevladine organizacije u svakom gradu mogu da budu veliki nosioci celog tog projekta. (Nenad Porobić, Centar za nenasilnu akciju, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Pitanje je da li je moguće u vreme izbora u BiH prikupljati potpise za REKOM.

Mi smo mislili da krajem godine predamo [parlamentu u regionu] model. Međutim u Bosni i Hercegovini počinje izborna kampanja u septembru, u i oktobru su izbori, i pitamo se da li će biti moguće sprovesti našu kampanju Milion potpisa za REKOM. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

() mislim da je loše vezivati skupljanje potpisa sa tim da li će biti nekih izbora u tom periodu ili ne pošto smo na Balkanu gde su uvek neki izbori. (Zoran Živković, Milenijum, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Brčko je dobro mesto za sedište REKOM.

Samo kratka sugestija za centralu REKOM-a,

kako je već zovete regionalni komitet. Mislim da se Brčko nameće samo po sebi zato što nije nigde, a i svugde je. Znači svuda će možda postojati nekih pokušaja političkih pritisaka ove ili one vlasti. Sticajem okolnosti u tom lepom gradu koji je inače geografski lepo pozicioniran mislim da je tu najmanje moguće da neka politička garnitura pritiska. Kao sedište, da. Testirajte entuzijazam potencijalnih komesara. (Zoran Živković, Milenijum, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

REKOM treba da se bavi činjenicama o tome šta se desilo a ne istorijskim uzrocima.

Mislim da su istorijske činjenice jako poznate, da se o njima jako puno pričalo i da to nije tema za REKOM. To je tema za nauku, za istoriju, za sociologe, antropologe i tako dalje i mislim da REKOM već ima puno posla oko utvrđivanja činjenica za konkretne stvari nego da se bave istorijskim uzrocima (...) znači da idemo do ne znam, kako je neko rekao do Berlinskog kongresa, Prvog svetskog rata, Kosovske bitke ili ne znam, doseljavanja Slovena na ovu teritoriju. Prosto nema svedoka za te stvari. (Sandra Farkaš, Udruženje žena Peščanik, Krupevac, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Mislim da istorija jeste bitna ali smatram da bi to u nekoliko iskomplikovalo ceo proces. Ne treba zabraviti da bi se tu radilo o šest, tri, sedam različitih istorija koje bi trebalo ukomponovati u jednu istinu tako da sa tačke motiva zločinaca zašto su počinili zločine, zato što smatraju da su oštećeni njihovi dedovi u prošlosti ili šta već, imalo bi smisla u to ulaziti ali se bojim da bi to otvorilo recimo Pandorinu kutiju i da bi to skrenulo pažnju sa ovog posla koji treba obaviti, a to su po meni te priče žrtava i pre svega reparacije žrtava. (Bojan Gavrilović, Beogradski centar za ljudska prava, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

REKOM treba da se bavi i uzrocima i istorijskim kontekstom.

Žrtve očekuju da se tu pruže neki odgovori, a koji idu malo dalje od činjenica da je osoba A došla u selo to i to i ubila osobu B. Dakle tu mora da se ide dalje. (Goran Miletić, Civil Rights Defenders, kancelarija u Srbiji, Nacionalne konsultacije s nevladinim orga-

nizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Dakle mi ćemo da se bavimo samo žrtvama, pa ćemo (...) da napravimo neki materijal od toga, a o uzrocima i celim kontekstom se nećemo baviti. Ja mislim da je to malo nemoguće. (Virdžinija Marina Guzina, Građanski parlament Vršac, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Znači nije to bavljenje istorijom radi bavljenja istorijom, radi nekog intelektualnog vežbanja ili tako nešto, nego bavljenje onim delom istorije ili onim aspektom istorije koji je relevantan za nas ovde, da ne bi došlo do ponavljanja. To je ideja iza bavljenja istorijom od strane komisija za istinu. (Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

REKOM treba da se bavi odgovornošću medija.

Politički uzroci su već nešto drugo i kada je o njima reč mislim da tu ne može da se izbegne pitanje ispitivanja odgovornosti medija jer se zna koliko su početkom 90-tih i za sve vreme ratnih zbivanja koliko su mediji mobilisali široke mase u ratu, zločine i tako dalje, konkretno uloga RTS-a u Srbiji, mislim da je to jako bitno da se ispita. (Sandra Farkaš, Udruženje žena Peščanik, Kruševac, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Što više razgovarati sa ljudima u lokalnim zajednicama da se upoznaju sa inicijativom.

Mislim da je jako važno na lokalnom nivou, odnosno u različitim sredinama u regionu da se govori, da se govori, da se priča. Mislim da je jedan od uzroka nastanka oružanih sukoba što ljudi nisu imali mogućnost da govore o nečemu što ih je tištilo davno, davno, iz prošlosti i tako dalje. (Nataša Ljubomirović, Grupa 484, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Legitimitet inicijative je u regionalnom karakteru, milion potpisa i u tome što je to inicijativa odozdo, naša za nas.

(...) legitimitet čitavoj inicijativi daje ova regionalna dimanzija, regionalni karakter inicijative, regionalna debata i milion potpisa daju istovremeno

i legitimitet i kredibilitet. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Treći segment koji REKOM-u daje legitimitet, jer to jeste inicijativa odozdo, naša za nas i meni se čini da je taj fokus ono što je razlikuje i što je ozbiljan argument da bi ona mogla biti, da kažemo uspešna. (Nataša Govedarica, Građanske inicijative, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Javni servisi treba da imaju centralno mesto u širenju inicijative REKOM

(...) postoje javni servisi kojima je obaveza, koju mi kao građani, svaki u svojoj zemlji regiona, plaćamo i (...) prva direkcija medijske inicijative širenja ove ideje i prikupljanje podrške na taj način mora biti usmerena prema javnim servisima. (Nataša Govedarica, Građanske inicijative, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, Srbija, 17. decembar 2009.)

Osim javne televizije, lokalni mediji su važni za formiranje javnog mnjenja.

(...) čini mi se da ne postoji dovoljna medijska podrška čitavoj ovoj priči. Mediji jesu presudni za uticaj i na političare i na formiranje javnog mnjenja u jednoj državi. Mislim da je stvarno neophodno, ne samo na centralnim medijima nego pre svega na lokalnim medijima da se što više govori o ovome i da se možda čak prikazuju i ispovedi žrtava iz svih zajednica, koje su stradale u prethodnim ratovima. Možda čak i u plaćenim terminima. (Ljiljana Stojanović, Centar za razvoj demokratije i juga Srbije, Vranje Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Beograd, 17. decembar 2009.)

Nacionalne konsultacije sa intelektualcima o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Podgorica, Crna Gora
17. decembar 2009.**

Nacionalne konsultacije sa intelektualcima i inte-

lektualkama o inicijativi za osnivanje REKOM-a održane su u organizaciji Centra za građansko obrazovanje (CGO) u Podgorici. Skupu, kojim je moderirala Daliborka Uljarević, izvršna direktorka CGO, prisustvovalo je 44 učesnika, a uvodničari su bili Vesna Teršelić (Documenta, Hrvatska) i Dragan Popović (Fond za humanitarno pravo, Srbija). Skupu su prisustvovali ugledni intelektualci i intelektualke - profesori univerziteta, pisci, sociolozi, analitičari, vojna lica i diplomate u penziji, sudije, aktivisti za ljudska prava, novinari i političari. O skupu su izvestili dnevni listovi Vijesti i Dan, Radio Antena M, NTV Montena, Mina, Radio Crne Gore, TV Pink M i TV IN.

Prijedlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

REKOM je odgovor na ograničenja postojećih mehanizama u procesu suočavanja sa prošlošću.

Postojeći mehanizmi u državama regiona i na međunarodnom nivou, koji su vrlo vrijedni i dragocjeni, ali oni očito nijesu dovoljni da se neke stvari izvedu do kraja i upravo tu dolazimo do značaja REKOM-a. (Daliborka Uljarević, Centar za građansko obrazovanje, Podgorica, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009.)

Žrtve su marginalizirane u svim državama bivše SFRJ. REKOM može da stvori prostor za sve žrtve i da spreči da se činjenice prezentiraju selektivno.

Mada moram reći da su danas žrtve, bez obzira na to kojoj etničkoj grupi pripadaju, marginalizirane, i u Hrvatskoj, a ne samo u drugim zemljama. Mislim da je bitno da se onda stvori prostor i da se više govori o žrtvama, al ne samo onima o kojima su činjenice ipak pristupačnije u javnosti, nego o svim žrtvama. Iz želje da ponudimo neki model, neki prijedlog da se više ne prezentiraju u javnosti činjenice na selektivan način, nego da kad se govori o ratnim zločinima i o žrtvama, bude moguće progovoriti o sudbini svih žrtava. (Vesna Teršelić, Documenta, Hrvatska, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17.12.2009.)

Važno je da REKOM osnuju države, jer samo države imaju moć da spreče negiranje zločina i izmene školske programe.

Jako je važno da ovakve vrste tela budu zvanična da bi njegovi nalazi bili kredibilni. Država ima silu da privoli i da spreči negiranje da su se zločini dogodili, tj. da spreči svako negiranje zločina. Čak i da donese određeni zakon, kao što je to bilo u Nemačkoj - Zakon o zabrani negiranja holokausta. Takođe, samo država ima mogućnost da promeni školske programe, da izmeni udžbenike istorije itd. (...) prave komisije moraju biti nezavisne. (Dragan Popović, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009.)

Postoji sumnja da će sadašnje vlade poštovati samostalnost i nezavisnost REKOM-a od svake vlasti.

(...) da li je moguće postići da sadašnje vlade i parlamenti budu osnivači i finansijeri REKOM-a, da se ne miješaju u njegove poslove i da poštuju njegovu samostalnost i potpunu nezavisnost od bilo koje vlasti? (Milika Pavlović, književnik iz Bara, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009.)

Postoji dilema da li prvo osnivati nacionalne komisije koje bi se povezivale u REKOM ili direktno REKOM.

(...) da li eventualno prvo osnivati nacionalne komisije koje bi se onda kasnije povezale u REKOM ili da se odmah direktno ide prema REKOM-u? (Branimir Jukić, ambasador BiH u Crnoj Gori, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Svaka država treba da popiše poginule, nestale, logore, zatvore i druga nedela, pa onda da se regionalno povezuje.

Pošto je nesporno mnogo poginulih, mnogo nestalih, ljudi koji su prošli zatvore, logore i tako dalje, onaj prijedlog je za polaznu osnovu, kao što je rekao onaj čovjek, nacionalne komisije. Da se dobro pozabavimo u svom dvorištu sa tim problemom.

(...) Kada to saberete i kada to prikupite to je rezultat 90-tih. E onda možete da tražite od svoje države, svoje vlasti da po ovome preduzima nešto da rješavamo problem ovih ljudi. Pa onda da se

regionalno u tom problemu povezujete. (Goran Rodić, advokat iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Činjenice utvrđene nacionalno teško da bi bile prihvaćene u cijeloj regiji.

Što se tiče utvrđivanja činjenica ako se one utvrđuju samo na nacionalnoj razini mislim da je jako teško da će one biti prihvaćene u cijeloj regiji, a to je jedan jako bitan dio. Bitno je da se o ratovima progovori i da se činjenice utvrde na način koji će biti vjerodostojan u različitim zemljama. I da to onda može biti temelj i za izgradnju povjerenja, a možda i neki doprinos pomirenju. (Vesna Teršelić, Documenta, Hrvatska, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Nacionalne komisije ne mogu imati pristup arhivama drugih država u regiji.

Stvar je u tome što su ove nacionalne inicijative zaista propale, zato što, kao što je Vesna rekla, nisu imale podršku u drugim zemljama. Takođe, nacionalne komisije teško da mogu da daju odgovore i teško da mogu da imaju pristupa arhivama i dokumentaciji neke druge države. Nacionalna tela teško da mogu da ohrabre žrtve iz neke druge zajednice, koja žive u nekoj drugoj državi, da sad oni imaju poverenja u neko nacionalno telo države čije su institucije pobile njihovu porodicu. (Dragan Popović, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Pripadnici nacionalnih manjina će podržati regionalnu a ne nacionalnu komisiju.

I na kraju da li nacionalna komisija ili regionalna. Moj odgovor je regionalna, jer bi svaka nacionalna bila anemična, bila bi obeshrabrena a ne osnažena od pripadnika drugih nacionalnosti i nacija. (Azra Jasović, advokatica iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Činjenice su relativno poznate ali je problem u suočavanju političkih, medijskih i religijskih elita sa tim činjenicama – u njihovom odnosu prema vlastitim zločincima i drugim žrtvama.

(...) ovdje su čak relativno dobro poznate činjenice, na prostoru bivše Jugoslavije, bilo preko haških presuda, bilo preko presuda pojedinih nacionalnih sudova. Po meni je puno veći posao suočavanje sa tim samim činjenicama, odnosno suočavanje političkih, medijskih i religijskih elita. Da li oni uopće prihvaćaju te činjenice, kakav je njihov odnos na kraju prema vlastitim zločincima, odnosno prema tuđim žrtvama? Bez namjere isticanja bilo koga, znači, govorim o regionu generalno o svim zemljama, da li su se promijenile te matrice politike, odnosno mentalitet te same politike u suočavanju sa zločinima, odnosno prema vlastitim zločincima i u odnosu prema tuđim žrtvama? (Branimir Jukić, ambasador BiH u Crnoj Gori, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

REKOM može da računa na podršku Komisije MKCK za utvrđivanje činjenica o kršenju ljudskih prava.

I jedna ideja, postoji na nivou Međunarodnog komiteta Crvenog krsta Fact-Finding Commission, koja se upravo bavi utvrđivanjem činjenica o kršenju međunarodnog humanitarnog prava. To je komisija eksperata, iz ovog regiona je samo profesor Starčević član te komisije. Nadam se da će ta činjenica i značiti da ćemo moći preko tog čovjeka koji je borac za humanitarno pravo zaista, koji je i bivši vojnik, koji je radio u vojsci, a koji je napuštio vojsku onog časa kada su počela da se vrše kršenja i priključio se Crvenom krstu i tom pokretu, nadam se da ćemo moći da imamo podršku i te važne, ja mislim jedinstvene komisije na nivou međunarodne organizacije. Tako da bi ta saradnja bila odlična za REKOM. (Ivana Jelić, Pravni fakultet, Podgorica, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Rekom će imati problem u utvrđivanju uzroka jer će sve države stati u odbranu svoje države.

Zbog toga ja sugerišem, REKOM da u odlučivanju o mandatu da li o uzrocima rata, naravno da ćete ući, ili da ćemo ući u problem, jer svi će stati u odbranu nije moj narod ili moja država. (...) Molim vas sugerišite svi ovu opciju da govorimo svi - jest moj sunarodnik, moj predstavnik vlasti i države. U mandatu, sugerišem vam, o uzrocima rata, pošto naučnici neće još dugo zauzeti zajednički stav koji je uzrok rata, ali sam siguran da

je rata bilo i da se rat nikad spontano ne dešava, nego se planira. Govorimo o planerima rata. Ko su planeri, vidjećemo ko je vodio politiku, ko je bio vlast i doći ćemo do planera. (Blagoje Grahovac, general u penziji, Podgorica, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

REKOM treba da se bavi uzrocima i planerima rata.

Moj odgovor je da je potrebno da se bavi i uzrocima rata. I planerima rata. (Azra Jasović, advokatkinja iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Svi smo kao osnovci, kao srednjoškolci, u stvarima kao osnovci, u udžbenicima istorije imali onu čuvenu rečenicu – uzroci i povodi velikih ratova. Svi smo znali da je povod nešto površinsko, a da se uzrok krije jako duboko. Prema tome apsolutno se slažem i sa generalom Grahovcem i sa ljudima koji su u diskusiji podržali tu ideju da se treba fokusirati na te planere rata. (Slaven Lekić, analitičar iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009.)

Prvo se mora utvrditi faktografija a kontekst u drugom koraku.

(...) da li ova komisija treba da ima mandat da utvrđuje kontekst. Ja bih volio da može da ga ima ali mislim da ne treba da ga ima. Ali se kontekst podrazumijeva. Može biti to u nekom drugom koraku, obezbjeđivanje konteksta. Moramo prvo imati činjenice. Znači moramo prvo odgovoriti na pet pitanja, sad se ponovo ponašam kao instruktor novinarstva. Moramo prvo utvrditi faktografiju, a onda da bi utvrdili ono što je istina onda moramo obezbjeđiti kontekst. E ko će utvrđivati taj kontekst, poštteni istoričari, poštena inteligencija itd. ali se taj kontekst mora utvrditi za one, opet zbog budućih generacija, one moraju znati zašto se to dogodilo. (Dragoljub Vuković, novinar iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009).

REKOM treba da se bavi kontekstom jer se na osnovu njegovog poznavanja mogu izvući preporuke za budućnost.

Znači ja ću poč od pitanja da li REKOM treba da se bavi kontekstom u kom su počinjeni zločini. Odmah ću se opredijeliti da je to po meni vrlo poželjno. Ne samo da se treba baviti kontekstom kao nečim što je pogodovalo zahvatanjem vrlo široke populacije, koja je prihvatala zločin kao sredstvo rešavanja problema promjena u dotadašnjoj zajedničkoj državi pa do njenog raspada, nego i kontekstom koji je poželjno što bolje upoznati da bi se na osnovu toga izvukli zaključci i preporuke za budućnost koja će nam, ako budemo imali dovoljno sreće, ponovo biti u manjoj ili većoj mjeri zajednička. (Radoimir Laković, Prirodno-matematički fakultet, Podgorica, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009.)

Koalicija za REKOM mora pridobiti javnost jer će se donosioci odluka voditi tome šta javnost misli.

(...) inicijativa koju zastupa REKOM zahtijeva snažnu podršku javnosti, jer o ovome će morati da donose odluke neki naši donosioci odluka, prije svega to su političari. Oni će se prije svega voditi javnim mnjenjem o tome šta misli javnost i čini mi se da u tom kontekstu REKOM mora jako puno raditi sa javnošću i mora javnost uvjeriti u ono šta su ciljevi jedne ovakve inicijative. (Aleksandar Zeković, istraživač ljudskih prava, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Treba iskoristiti dominantno opredeljenje građana i političkih elita za evropske integracije da se u okviru toga formira REKOM.

Za mene se dilema postavlja šta ako naše vlasti, koje i ovo što su radile su radile pod pritiskom i nevoljno, ne budu za ovu komisiju u krajnjem slučaju. Mislim da ona treba da se formira uprkos tome, čak i ako, na kraju svega, a ja sam za to da se i nevladin sektor i mediji, dakle čitavo društvo, na nacionalnom planu i regionalnom planu, angažuje da se izvrši pritisak, tako da nemaju kud nego da to prihvate. Ali i ako ne prihvate mislim da je važno da se ona formira. (...) Dakle, da se iskoristi ono što je danas postalo dominantno opredeljenje građana i političkih elita, a to je integracioni proces, da bi se mi konačno suočili sa istinom kao preduslovom za odgovornost i za pomirenje na ovim prostorima. (Branko Luko-

vac, Igmanska inicijativa, Podgorica, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Cilj REKOM treba da bude demistificiranje nacionalnih heroja.

Jedan od ciljeva REKOM-a, po mom mišljenju, trebao bi da bude skidanje oreola heroja na nacionalnim nivoima, zločincima, koji su slavljani i hvaljeni u svojim sredinama. (Azra Jasović, advokatkinja iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Trenutno Srbija ne učestvuje nijednoj zvaničnoj inicijativi u kojoj ima predstavnika Kosova. Kako razrešiti taj problem u odnosu na potrebu da i Srbija i Kosovo učestvuju u osnivanju i radu REKOM.

(...) ono što su sada činjenice je da Srbija ne želi participirati u bilo kojoj zvaničnoj inicijativi u kojoj se nalaze državni predstavnici međunarodno priznatog Kosova. I da li će takav pristup Srbije moći možda da bude reflektovan i na slučaj Bosne i Hercegovine, pa i Bosna i Hercegovina će možda biti blokirana u donošenju takve odluke o pristupanju tom djelu. To je nešto o čemu svakako treba razmišljati. (Aleksandar Zeković, istraživač ljudskih prava, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009)

Prikupljanje činjenica je važno jer vlasti uništavaju dokaze o svojoj odgovornosti.

Mislim da izuzetno korisna uloga REKOM-a može biti upravo u dijelu prikupljanja činjenica, jer smo svjesni da se uništavaju dokazi; pale se arhive, prema tome ajde da prikupimo to što možemo. (Slaven Lekić, analitičar iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009.)

Žrtve su i građani koje su izmanipulisane njihove vlasti i mediji.

REKOM možda treba pojam žrtve proširiti na kategoriju izmanipulisanih ljudi od svojih vlasti, svojih medija... Mislim da je to posebno važno

u državama kao crnogorska, gdje sanjamo promjenu esencije vlasti. (Budislav Minić, advokat iz Kolašina, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora 17. decembar 2009.)

Nevladin sektor, posebno u Crnoj Gori, ne smije dozvoliti da se obesmisli izbor članova komisije, kao što se čini prilikom izbora funkcionera za zaštitu ljudskih prava,

Moramo imati transparentan način izbora članova komisije, ne smijemo dozvoliti mi iz nevladinog sektora, posebno u Crnoj Gori, da se obesmisli izbor člana komisije, kao što se to čini prilikom izbora važnih funkcionera, koji se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda sa stanovništva njihovog integriteta, profesionalnog kapaciteta i zainteresovanosti za ostvarivanje svog posla, prije svega. (Azra Jasović, advokatica iz Podgorice, Crna Gora, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009.)

Podrška žrtava je preduslov za formiranje REKOM.

Samo da skrenem pažnju prije formiranje tijela, u toku njenog formiranja, da treba obezbijediti mehanizam da jednoga dana nemate ovakvo tijelo na jednoj strani i rodbinu žrtava na drugoj. Da se izbjegnu takvi primjeri, koji postoje u svijetu. Pretpostavljam da postoje neki mehanizmi, samo želim da skrenem pažnju na to. (Gordan Stojović, publicista, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima, Podgorica, Crna Gora, 17. decembar 2009.)

Možda je preuranjeno da vlasti formiraju komisiju koja će raditi svoj posao.

(...) mi smo svjedoci da za mnogo bezazlenije stvari vlast neće da uključi nikoga ko ima svoj integritet i svoj stav, u bilo koje tijelo. (...) A kamoli da procesuiramo ratne zločine i da vlast u tu komisiju instalira neku polugu neke slobodomisleće, hrabre i odgovorne intelektualce i ljude koji znaju to. ...možda je još preuranjeno da vlast formira ove komisije, a možemo formalno da imamo komisiju, koja neće ratiti svoj posao. (Stanko Marić, Senat Udruženja pravnika Crne

Gore, Nacionalne konsultacije sa intelektualcima u Crnoj Gori, Podgorica, 17. Decembar 2009.)

Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama o Inicijativi za osnivanje REKOM

Priština/Prishtinë, Kosovo
19. decembar 2009.

Nacionalne konsultacije s NVO organizovao je Fond za humanitarno pravo Kosovo u Prištini/Prishtinë 19. decembra 2009. godine. Skupu je prisustvovalo ukupno 35 učesnika, predstavnika organizacija civilnog društva Albanaca i Bošnjaka, dok pripadnici organizacija Turaka, Roma, Aškalija i Egipćana i Srba nisu učestvovali. Predavači su bili Nataša Kandić (Fond za humanitarno pravo, Srbija), Eugen Jakovčić (Documenta, Hrvatska) i Nora Ahmetaj (aktivistkinja za ljudska prava, Kosovo). Moderator je bilo Bekim Blakaj (Fond za humanitarno pravo Kosovo).

Regionalna komisija će obezbediti činjenice o prošlosti na temelju događaja koji su se desili, što je u korist celog regiona.

(...) mi podržavamo regionalni pristup zbog toga što mislimo da bi regionalni pristup imao efekat, gde će učesnici dati mandat komisiji koja bi interpretirala istoriju na izvoran način, bazirajući se na događajima koji su se desili, a neće dozvoliti navijanja prema interesu određenog društva, već bi bila u korist svih u regionu. (Ylber Mahxuni, Youth Step, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. Decembar 2009.)

REKOM nudi zalečenje rana i zatvaranje bola, a to je neophodan korak ka pomirenju.

(...) govori se u tišini o ulozi komisije, da li treba da bude povezana sa pomirenjem ili ne, a to prosto zavisi od percepcije, kako i na koji način. To se vidi i čini mi se da je stvorena jedna averzija, rekao bih nepotrebna, prema ovome što je, na kraju krajeva, pozitivno za sve. Aktivnost ove komisije može da ponudi ono što mi terapijskim jezikom nazivamo zalečenje rane ili zatvaranje

bola, i to ima jedan terapijski efekat i možda, mogu reći, može biti neophodan korak na putu koji, kao takav, može biti dugačak i komplikovan a koji će kad-tad voditi ka pomirenju. (Lulzim Arapi, Udruženje za psihosocijalnu podršku deci, Đakovica/Gjakovë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

REKOM ima veliki potencijal zbližavanja, pomirenja i širenja polja zajedničkog interesa.

Nije lako među stranama u sukobu pronaći teren zajedničkog interesa, pa kažem koliko god su to žrtve i interes da se rasvetle zločini i razni počinioци koji su tim žrtvama narušili njihova ljudska prava, pa eto taj zajednički interes ima veliki potencijal zbližavanja ljudi, on ima čak i neku diplomatsku vrednost jer je prekograničnog karaktera i ja verujem da on bez obzira što počinje od jedne činjenice koja je onako i tužna i liči na neki pravno problem, on u stvari ima potencijal da zbližava ljude i da širi taj teren zajedničkog interesa. Ono što je definitivno ishod toga to je smanjivanje tenzija. (Lazar Stojanović, reditelj iz Beograda, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

Glavni cilj treba da bude pomirenje, koji je moguć samo preko suočavanja s prošlošću.

(...) da se ima u vidu da uslov za odvijanje procesa pomirenja treba da bude proces suočavanja sa istinom, što je jako potrebna stvar da bi se postigao glavni cilj, a taj glavni cilj jeste proces pomirenja i to zahteva budućnost. (Nafije Kuqi, Nezavisni sindikat penzionera i invalida Kosova, Priština/Prishtinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

REKOM pruža priliku počinioциma ratnih zločina, time što će javno izneti nedela u kojem su učestvovali, da se iskupe ili umanje svoju odgovornost.

Još jedna stvar koja mi pada na pamet u vezi toga što bi bile posledice, pozitivne društvene posledice delovanja REKOM-a jeste što, to su pokazale i ove komisije za pomirenje u raznim delovima sveta, što to pruža priliku ljudima koji

su učinili neko zlo da bilo time što će ga saopštiti ili time što će na bilo koji način sarađivati sa tom komisijom ili barem time što će učestvovati u skupovima i razgovorima ove vrste, dobiju priliku i pred društvom i pred sobom da se iskupe, da očiste ili barem umanje svoju odgovornost. (Lazar Stojanović, reditelj iz Beograda, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

REKOM može da utiče na stvaranje sećanja na prošlost i žrtve. To je društveni dug prema žrtvama i njihovim porodicama.

(...) komisija može da utiče da podseća na ono što se dogodilo i ja mislim da to mi kao ljudska bića dugujemo onima koji su u jednom vremenu bili žrtve. Dakle, to dugujemo onima koji više nisu sa nama, ali dugujemo i sebi, ali i generacijama koja dolaze posle nas. Zbog toga možda je, na kraju krajeva, nešto što je jako humano i za nas i za druge, a posebno dug prema onima koji nisu sa nama. To je možda jedina podrška koju očekuju brojne porodice nestalih osoba. (Lulzim Arapi, Udruženje za psihosocijalnu podršku deci, Đakovica/Gjakovë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

REKOM treba da se bavi i penzionerima na Kosovu, kojima je Srbija prestala da isplaćuje 1999.

(...) mi na Kosovu imamo i nove žrtve, žrtve koje su se desile posle rata. Kao što se zna, postoji jedna grupacija, to je 80.000 ljudi, penzionera i invalida koji ne primaju svoje penzije, ne dobijaju doprinosa koji su davali tokom radnih godina, kada su mogli da doprinesu izgradnji kadrova, za fizičku i psihičku izgradnju svih generacija. 80.000 ljudi ostalo je bez materijalne podrške i danas se postavlja pitanje njihove fizičke egzistencije, a da ne govorimo o psihološkom aspektu i kolike su deformacije, kolike su degradacije, kolika su poniženja... (Nafije Kuqi, Nezavisni sindikat penzionera i invalida Kosova, Priština/Priştinë, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

Ima mišljenja da nije dobro rešenje da države finansiraju rad komisije.

(...) kada se uspostavlja ceo ovaj proces traži se odobrenje parlamenta i budžetsko rešenje se traži od parlamenta. Onda će sigurno zavisi ti direktno od vlade i kao rezultat toga – to se samo nadovezuje, kaže se za nekoga da je loš, a na kraju se traži njegova pomoć. I niko, ukoliko mu je rečeno da je loš, neće podržati na finansijskom aspektu i kasnije će biti problematično rešenje celog ovog problema. (Atdhe Berisha, Kalaja, Peć, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

Žrtve će slobodnije da govore ako je njihov identitet zaštićen.

(...) ja mislim da je jako značajno da se sačuva njen [žrtve] identitet. Dakle, u tom aspektu, identitet žrtve, kada je zaštićena, znači, nije javno za javnost, ona se izražava slobodnije. (Bashkim Asllani, Exploring Inteligence, Vučitrn/Vushtrri, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

Ključno je u debatu uključiti nastavnike i obrazovne institucije, bilo formalno ili neformalno.

Dakle suočavajući se sa ovim, kako ćemo promeniti stanje, kako će se promeniti pristup, sektor obrazovanja je, bilo formalno bilo neformalno, važno uključiti, jer je ključ za promenu odnosa. (Karmit Zysman, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

Za žrtve koje svedoče mora se obezbediti stručna psihološka podrška. Institucije imaju obavezu da obezbede sredstva za proces rehabilitacije žrtava posle davanja izjave.

(...) intervjuisanje neke osobe može da ima konsekvence koje mogu izazvati i dalje psihološke komplikacije. Važno je da te osobe, osim što će im se uzeti informacija, postoji jedan tretman prema njima, a ne samo dobijanje informacija, već i tretman ukoliko te osobe budu imale reakciju koja zahteva psihološku podršku. (...) tretman traumatizovanih, sa post-traumatskim stresom, je dugoročan proces. I da li će biti, znači, jedna seansa dalje, ali zna se da je potreban veći broj seansi. Ja ovde govorim o finansijskim

konsekvencama koje mogu biti, da na primer jedna osoba posle toga može imati godinu dana tretmana, i dobro je možda da se razgovara i sa institucijama ovde na Kosovu, kao što je Ministarstvo za socijalna pitanja, Ministarstvo zdravlja i da se nađe jedan način da nakon ovih intervjuova oni pomažu proces rehabilitacije ovih osoba. (Imri Zabeli, psiholog iz Glogovca, Kosovo, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

Postoji potreba da se osnuje regionalni centar za podršku žrtvama. To može biti jedna od preporuka REKOM.

Znači mi moramo da predvidimo pružanje ne samo psihosocijalne podrške za vreme prikupljanja podataka, uzimanja izjava, nego zapravo posebna psihološka podrška onim žrtvama koje će javno svedočiti, a zatim neki program. Znači to moraju da budu ozbiljne i jake preporuke, a posle koalicija treba da bude u poziciji da prati da li se te preporuke ostvaruju. Ja stvarno vidim potrebu za stvaranjem regionalnog fonda za žrtve. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija, Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama, Priština, Kosovo, 19. decembar 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM-a

**Novi Pazar, Srbija
21. decembar 2009.**

Lokalne konsultaciju u Novom Pazaru organizovali su Sandžački odbor za ljudska prava i *Impuls* iz Tutina. U debati je učestvovao 71 predstavnik nevladinih organizacija, prosvetnih i kulturnih radnika, novinara, žrtava i zainteresovanih građana. O tome zašto je potreban REKOM i koja su iskustva u radu komisija u svetu govorili su Sandra Orlović (Fond za humanitarno pravo, Srbija) i Dragan Popović (Inicijativa mladih za ljudska prava u Srbiji). Kao posmatrači skupu su prisustvovali: Frantusanu Iulian, predstavnik

OEBS, Ahmet Halilagić, SCOPES, Novi Pazar, šef Regionalne kancelarije USAID programa Jačanje ekonomske sigurnosti. Marko Vujačić, službenik za odnose sa javnošću Programa razvoja opština u jugozapadnoj Srbiji, PRO i Asmir Coković, kancelarija Forum Civilian Friedensdienst u Novom Pazaru. O skupu su izvestili TV Jedinstvo i Sandžačke novine.

Mišljenja, predlozi i preporuke učesnika/ca:

REKOM je važan za Sandžak zbog svega što se dogodilo u periodu od 1991. do 1995: otmice, ubistva, uništavanje imovine i progon Muslimana.

REKOM ima poseban značaj za Sandžak (...) imajući u vidu sve ono što se dešavalo na ovom neuralgičnom prostoru od '91. do '95. Ali i kasnije...) teške povrede ljudskih prava, otmice, ubistva, paljevine, topovsko – tenkovsko okruženje gradova i sela, diskriminacija, masovan progon stanovništva, masovna policijska represija, bile u sjenci događaja u Hrvatskoj i Bosni i na Kosovu. Mnogi zločini u Sandžaku su prepušteni zaboravu (...), Država mora istražiti sudbinu žrtava, kao i da njihovim porodicama saopštiti relevantne informacije. (Semiha Kačar, Sandžački odbor za ljudska prava, Novi Pazar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Ako se prikupe samo činjenice o ratnim i poratnim zločinima samo bi djelimično bio postignut cilj. Potrebno je i utvrđivanje uzroka.

Ukoliko bi REKOM uspio samo prikupiti činjenice o počinjenim ratnim i neratnim zločinima i o teškim kršenjima ljudskih prava i sloboda i da se to sve dokumentuje, onda bi djelimično bio postignut određeni cilj jer po pravilu, ono što nije zapisano, nije se ni dogodilo. (Džemal Halilović, Odbor za zaštitu ljudskih prava i humanitarnu delatnost Priboj, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

(...) dakle potrebno je i utvrđivanje i uzroka. Ti uzroci kontinuirani deluju i oni jesu nešto što

čini da su zapravo sve žrtve bile žrtve bez krivice. (Mehmed Slezović, Sandžački intelektualni krug, Novi Pazar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

(...) smatram da uzroke svih ovih događanja na ovim prostorima treba tražiti u srpskim nacionalističkim programima, od Načertanija do danas, znači od prije oko 150 godina jer su Bošnjaci na ovim prostorima već doživljali desetak genocida i to se kontinuirano ponavlja iz prošlosti u budućnost i periodično se ponavlja svakih dvadeset, tridesetak do pedeset godina i ukoliko se ne otklone ti uzroci odnosno ukoliko država se javno ne odrekne ovih svojih nacionalističkih programa, oni će se i ubuduće ponavljati. (Džemal Halilović, Odbor za zaštitu ljudskih prava i humanitarnu delatnost Priboj, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

REKOM treba da pokriva vreme od smrti Josipa Broza Tita, i mora da se bavi uzrocima.

Mislim da bi dobro bilo da se počne sa vremenom od smrti Josipa Broza pa na ovamo. Inače u onom vremenu njegovog delovanja i svih prethodnih vremena bi bilo mnogo široko da se time sada bavimo, to je rečeno što je rečeno, a naravno uzroci su bitni za sva ova događanja 90-tih godina i svakako uzroci i kreću posle smrti Josipa Broza i naravno period ovog ratnog stanja 1991, 1995. godina. Mislim da bi dobro bilo da se počne sa vremenom od smrti Josipa Broza pa na ovamo. Inače u onom vremenu njegovog delovanja i svih prethodnih vremena bi bilo mnogo široko da se time sada bavimo, to je rečeno što je rečeno, a naravno uzroci su bitni za sva ova događanja 90-tih godina i svakako uzroci i kreću posle smrti Josipa Broza i naravno period ovog ratnog stanja 1991, 1995. godina. (Šemsudin Kurtović, građanin iz Tutina, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

REKOM nudi žrtvama prostor da obelodane šta im se desilo a društvu podršku za moralno preispitivanje prošlosti.

(...) ovo je mogućnost više za žrtve da jedno-

stavno imaju jedan kudikamo širi front svog nastupa, svog delovanja i svog obelodanjivanja svega onoga sa čime se još uvek suočavaju budući da pravda nije došla do njih još uvek i da se pravda zaista suočava sa ogromnim preprekama.

(...) ovaj REKOM, može da bude podrška njima u nekom pozitivnom ali i jedno veliko moralno preispitivanje za sve ono što je danas ovde prisutno. (Mehmed Slezović, Sandžački intelektualni krug, Novi Pazar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Akcenat treba da bude na zaštiti civilnih žrtava. U obezbeđenju sredstava za reparacije treba da učestvuju država i oni koji su obogatili u ratu.

Naš akcenat treba da bude na zaštiti žrtava civilnih. U reparaciji, znači, nadoknadi oštećenim žrtvama ili njihovim porodicama (...) država mora da učestvuje u reparaciji žrtava i naročito treba ubaciti da i ratni profiteri, oni koji su napravili firme, koji su se obogatili za vreme rata, a sad su ugledni biznismeni ili tajkuni (...) i oni moraju iz privatnog kapitala, odnosno njihovih firmi da učestvuju u reparaciji (...) stepen kršenja ljudskih prava u Srbiji, u Sandžaku, je bio iznad stepena kršenja ljudskih prava na Kosovu. Ovde [su] (...) civilne žrtve bile podvrgnute torturi, pre svega, državne policije, tajnih službi, državne bezbednosti, neprincipijalnih, nepoštenih suđenja, naših sudova, tužilaštava i uglavnom sistema do pravde. (Alija Halilović, Građanski forum, Novi Pazar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Za žrtve iz proteranih sela u opštini Priboj pravda je da budu obeštećeni i da im se nadoknadi imovina.

Jedini mogući način da se deo pravde (...) pruži tim građanima, da se (...) ti ljudi obeštete, da im se nadoknadi imovina, jer deset godina nisu mogli da idu na svoja imanja, nisu mogli da obrađuju zemlju. A tih deset godina su morali da plaćaju porez, jer nije mogao overiti zdravstvenu knjižicu ako nije platio porez. (Ekrem Hadžić, Udruženje za zaštitu prava proteranih i raselje-

nih iz opštine Priboj, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009).

Amnestija omogućuje da počinioци iznesu podatke o zločinima koje žrtve ne znaju.

(...) kod ratnih zločina od izuzetnog značaja može biti obećanje pomilovanja ili amnestija za zločine. (...) saslušanje počinioца je od izuzetne važnosti, možda čak od većeg značaja od slušanje žrtava, jer mi u suštini znamo šta su žrtve preživele ali ne znamo šta imaju počinioци o tome da kažu. (Emir Fetahović, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava, Novi Pazar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Porodice žrtava očekuju da REKOM doprinese da se počinioци kazne, da se pronađu posmrtni ostaci nestalih i ubijenih i da ih zaštititi od daljeg poniženja.

(...) mi porodice očekujemo od ove komisije da se procesuiraju svi počinioци, a da mi dodem do posmrtnih ostataka i da se ovim porodicama [roditeljima žrtava] omogući na neki način da dostojno umru. (Nail Kajević, Udruženje porodica otetih u Štrpcima, Prijepolje, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

REKOM ima potencijal da izgradi sistem vrednosti, prihvatljiv za sve u regionu.

REKOM treba da pokrene svoje aktivnosti, da pokuša da [izgradi] kompletan sistem vrednosti koji bi mogao da bude prihvatljiv za sve. (Dušan Nicević, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Mediji su važni za afirmaciju komisije ali REKOM treba da ispita njihovu ulogu u rasplamsavanju mržnje.

Žrtve koje svedoče u Haškom tribunalu doživljavaju posramu što se tiče izveštaja sa suđenja haškim zatvorenicima. (...) Posebna uloga medija, jeste dvojaka. U ispitivanju njihove uloge u činu rasplamsavanja mržnje, ali i ulogu afir-

ciji napora REKOM – a da se izade iz prošlosti, znači, iziskuje nezavisniji odnos medija prema žrtvama i zločinima u ovoj zemlji. (Šaban Šarenkapić, Kulturni centar Damad, Novi Pazar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Treba naći način kako medije koji su doprineli fašizaciju uključiti u defašizaciju društva.

(...) činjenica da države ništa nisu uradile, REKOM je odgovor na tu činjenicu. I to opravdava regionalni karakter komisije (...) ja se potpuno slažem da REKOM treba da obuhvati cijeli sistem, i medije koji jesu doprinijeli fašizaciji društva, treba naći model kako ti isti mediji treba da budu uključeni u defašizaciju naših društava. (Sabina Talović, Žene u crnom, Pljevlja, Crna Gora, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Javno svedočenje žrtava je važna aktivnost REKOM ali imaće uticaj ako ga prenose mediji sa nacionalnim frekvencijama.

Dalje, javna slušanja, apsolutno da, ali isključivo na medijima koji imaju nacionalnu frekvenciju. Mislim nema nikakve fajde ako to bude moje Polimlje objavljivalo ili mediji lokalnog dometa (...) te nacionalne i ekstremističke elite 90-tih godina su pričama o bojovnicima naveli da oni nešto tamo rade, upravo mediji sa nacionalnom frekvencijom i nacionalnom pokrivenošću. (Muharem Mutavdžija, TV Polimlje, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009)

Deca se vaspitavaju i obrazuju na lažima o prošlosti.

Zlo je posijano u udžbenicima i mi koji smo danas u prilici da vaspitavamo i obrazujemo, svakodnevno kršimo elementarna dječja prava; recimo, pripadnika bošnjačke nacionalne manjine ili naroda, kako hoćete i pripadnika svih onih kojima je demokratija svetinja, svakom imanentnom, savremenom, obrazovanom omladincu i omladinki. (Kemal Džemić, Uruženje građana Gest iz Tutina, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

REKOM treba da pravi razliku između ideologije koja poziva na zločin, na genocid, i obične ideologije.

(...) komisija ne može da bude neutralna prema ideologijama. (...) Reč je o ideologiji zla ako poziva na mržnju, na ubijanje, ako vodi u etničko čišćenje, ako je eufemizam za zločin, genocid i tako dalje. I mi moramo praviti razliku između ideologije zla i obične ideologije.... (Ramiz Crnišanić, Sandžacki intelektualni krug, Novi Pazar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

REKOM treba da ima kancelarije u zajednicama gde su se zločini događali.

(...) eto to je jedan predlog da ova kancelarija koja se planira, da bude u Novom Pazaru. Pazar, kao jedan centar Sandžaka treba da ima tu komisiju koja će da istraži, da ispita i da svim tim licima, žrtvama pomogne. (Nazim Halilović, Forum za toleranciju i zajednički život, Tutin, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

(...) iz praktičnih razloga smatram da bi to trebalo na onom prostoru, odnosno bar da se osnuju neke podkancelarije na onim prostorima gde se najviše događalo najtežih kršenja ljudskih prava i sloboda. Ja konkretno naravno mislim na Priboj, njegovu bliži i širu okolinu jer tamo su se događali masovni zločini, etnička čišćenja, egzodus, što je rezultiralo promenom demografske strukture stanovništva i odseljavanjem više od polovine bošnjačkog stanovništva. (Džemal Halilović, Odbor za zaštitu ljudskih prava i humanitarnu delatnost, Priboj, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

REKOM je pravi put da se dođe do istine i da se žrtve posmatraju kao ljudska bića a ne kao pripadnici etničkih grupa. Za nezavisan rad komisije je bitno izabrati stručne i moralne ljude.

(...) ovo je pravi način i put da se dođe do određene istine (...) način kako će se vršiti izbor ljudi je vrlo bitan, njihov moralni i stručni kredibilitet. taj deo menadžmenta je vrlo bitan, jer od izbora ljudi zavisi kako će to sve

organizacijski da funkcioniše. I drugo (...) jeste kako doći do te formule da žrtvu ne posmatramo samo kroz pripadnike sopstvenog naroda nego da dodemo do jedne ljudske forme, da bez obzira kojoj etničkoj grupi pripada žrtva, žrtvu posmatramo na taj način. (Slobodan Martinović, Argument, Prijepolje, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Za Bošnjake je važno da su svi građani jednaki pred zakonom.

Što se tiče pomirenja ne znam s kim bi mi to trebali da se mirimo, a to je jedan od ciljeva REKOM-a jer mi Bošnjaci u Sandžaku se nismo ni sa kim svadali, ni tukli, od nas nije zaplakalo ni jedno srpsko dijete, nikome nismo načinili bilo kakvu štetu, pa prema tome nemamo sa kim da se mirimo, mi samo tražimo da ova država ima prema nama odnos kao prema svim građanima u skladu sa zakonom. (Džemal Halilović, Odbor za zaštitu ljudskih prava i humanitarnu delatnost Priboj, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

REKOM bi trebalo da pokrene i preporuči psihosocijalnu, radnu i porodičnu rehabilitaciju žrtava.

(...) da li bi REKOM mogao na neki način da pomogne žrtvama, makar da u svojim izveštajima iznese pitanje rehabilitacije žrtava. (...) koje su mogućnosti da se stvarno pomogne tim ljudima da prođu psihosocijalnu i radnu i porodičnu rehabilitaciju. To je aspekt koji se vrlo rijetko čuje, a koji je vrlo značajan i mada ljudi pored konkretnih životnih problema imaju i tu vrstu problema. Država na to ne obraća mnogi pažnju, sudovi ne obraćaju, ali bi možda mogla jedna ovakva organizacija mogla da pomogne ljudima koji nisu dobili pravdu na sudu da pokrene to pitanje i na taj način ljudima pomogne. (Edin Jusović iz Tutina, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Država je finansirala policiju koja je mučila ljude i podsticala afirmativni odnos prema zločinima. To su glavne prepreke osnivanju REKOM.

(...) ljude je otela i mučila policija države, koju su oni finansirali svojim porezom, sve će to biti jako teško. Drugi problem na koji želim da fokusira pažnju, mada je teško brojčano istražiti, to je problem neosuđivanja ili afirmativnog odnosa prema zločinima, koji su se desili. (Sedat Vrcić, Flores, Sjenica, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Biće teško dobiti poverenje žrtava da ponovo govore.

Kad kažem žrtve ja mislim na ljude koji su direktne žrtve, koji su pogodene, nad kojima je vršena tortura (...) mislim da se ti ljudi ne čuju dovoljno i da će to biti težak posao da dobijemo njihovo poverenje. (Omer Bronja, Urban In, Novi Pazar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Novi Pazar, Srbija, 21. decembar 2009.)

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

**Zaječar, Srbija
22. decembar 2009.**

Konsultacije je organizovala nevladina organizacija Zaječarska inicijativa. Učesnici (30) su bili aktivisti za ljudska prava, građani, članovi političkih stranaka, predstavnici lokalne samouprave Zaječara, Knjaževca i Bora, predstavnici nacionalnih manjina, pravosuđa, prosvete i dr. Inicijativu REKOM su predstavili Maja Stojanović (Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija) i Milanka Šaponja-Hadžić (Fond za humanitar-no pravo, Srbija). O skupu su izvestili lokalni mediji.

Predlozi, mišljenja i preporuke učesnika/ca:

Bolje je da parlament donese akt o osnivanju regionalne komisije jer bi to uključilo i širu raspravu i više mišljenja.

(...)mislimo da bi najbolje bilo kada bi dobila zvaničnu podršku preko parlamenta zato što bi

uključila jedan, jednu širu raspravu, jednu širu debatu i više mišljenja jer bi se kad bi predsednik dekretom potvrdio, to bi se možda moglo da se shvati na ovim prostorima kao čin nepotizma. (Srećko Čeferjanović, Opštinski odbor Demokratske stranke u Zaječaru, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

REKOM ne treba da se vraća u duboku prošlost. Uključivanje događaja pre 1989. godine relativizovalo bi zločine. Izveštaj treba da prikaže zločine prema opštinama, gde su se dešavali.

E sad kad je reč o vremenskom periodu moj predlog je da to bude 1991 – 2001. godina. Znači da ne bude 1999. godine, zaključno s tim nego da bude 2001. a to bi se povezalo ovde sa područjem rada komisije zato što ona treba da se bavi događanjima naravno i u Sloveniji i u Makedoniji. 2001. godinu sam upravo zbog toga pomenula, zbog dešavanja u Makedoniji koja su bila otprilike tada i naravno za pisanje finalnih izveštaja i za delovanje po opštinama gde su se dešavali ratni zločini. (Dragana Nikolić, Odbor za građansku inicijativu, Niš, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Stvarno mislim da bi trebalo da se fokusiramo na taj period od 1989. godine pa na dalje. Ono što je bilo pre toga (...) to bi bila relativizacija svega ovoga. Pretpostavljam da je to posao istoričara, a ne posao komisije. (Zoran Stanković, Opštinski odbor LDP u Zaječaru, Srbija, Konsultacije s lokalnim zajednicama, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

(...) što se tiče vremena smatram da treba da bude obuhvaćen i period i pre 1991. godine jer svakako ne može se ni jedan istorijski događaj posmatrati samo 1991, 2001. godina. Znači i pre 1991. godine, a što se tiče poslednjeg termina, mislim i posle 2000. godine. Jer imamo 2001. u Preševskoj dolini... (Čedomir Vranjanac, građanin iz Zaječara, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Jedini mogući zadatak regionalne komisije je da prikupi činjenice. Nikako ne sme da se upusti u pravnu kvalifikaciju ratnih zločina.

(...) ubeden sam da je prevashodni i jedini mogući zadatak ove komisije da utvrdi samo činjenice i ništa drugo. (...) Jedini koji su merodavni da okvalifikuju neko delo su pravosudni organi po svim zakonima, po svim Ustavima, po međunarodnim pravima, po svim. Znači, komisija nika-ko ne sme da kvalifikuje nešto kao ratni zločin. (Andreja Rajković, list Timok, Zaječar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Komisija treba da se bavi i činjenicama i uzrocima rata.

(...) komisija treba da se bavi činjenicama i uzrocima rata (...) ovde piše i pomirenjem. Hajde ja ću tako da ga nazovem zato što treba da shvatimo činjenicu da nisu ti ljudi krenuli jedni na druge tek tako nego da su bili inspirisani ozbiljnom nacionalnom propagandom i ako bismo te uzroke razjasnili onda bi svima nama bilo lakše da vidimo šta smo sve uradili jedni drugima. (Srećko Čeferjanović, Opštinski odbor Demokratske stranke u Zaječaru, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Mislim da istorija kao nauka mora da govori o činjenicama i uzrocima rata, komisija ne da prihvati to zdravo za gotovo ali da sa svog aspekta govori o činjenicama i uzrocima rata. O toku događaja svakako ako bi se pravila geneza o toku događaja rata, a svakako popis žrtava. Mislim da bi to bila bitna uloga takve komisije i smatram da bi moralo biti i na nacionalnom nivou i na regionalnom nivou. Čedomir Vranjanac, građanin iz Zaječara, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Istražiti stradanje Roma u ratu.

Koliko je procentualno poginulo Roma u ratovima, a koliko procenta je učešće Roma u celokupnoj populaciji, videti jednu strašnu razliku. Ili recimo utvrditi koliko je recimo sinova doktora ili predsednika opština ili tako već nešto, poginulo u tim ratovima, pa ćete videti da se tu nešto ne slaže. Znači to su činjenice koje nesumnjivo ukazuju da nisu svi bili jednako tretirani od sopstvenog naroda. (Sava Smailović, Timočki centar Roma u Zaječaru, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

REKOM je dobra prilika za žrtve da saznaju gde su njihovi nestali, ko su počinioci, zašto su to uradili - kako bi mogli s tim da nastave da žive.

Takođe bih dodao da je ovo [REKOM] jako važno za žrtve. Zašto? Zato što pretpostavljam da je mnogima od njih već dosta da učestvuju na ovakvim tribinama, da pričaju na raznim televizijama, da razgovaraju sa raznim institucijama, a da to nema neki konkretan cilj, odnosno, da na kraju toga nemaju nikakav dobitak, da ga tako nazovem. Ovo bi možda bila dobra prilika da kroz, kroz ovako nešto oni i saznaju ko su, gde su njihovi nestali, recimo, ili ko su njihovi počinioci, zašto su to uradili, kako bi mogli da nastave dalje da žive sa tim. (Srećko Čeferjanović, Opštinski odbor Demokratske stranke u Zaječaru, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

U raspravu o regionalnoj komisiji treba uključiti opozicione stranke i boračke organizacije.

(...) na ovim konsultacijama nema predstavnika takozvane opozicije, koja je, šta god mi mislili o njoj, nacionalistički opredeljena kod nas, a ima dva i po miliona glasova na izborima, ovo apropo milion potpisa koje želite da skupite u regionu, znači, odmah vas poklapaju po snazi. Takođe, ne vidim ni predstavnike boračkih organizacija. (Andreja Rajković, list Timok, Zaječar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Uključivanje veterana i bivših logoraša u raspravu, pojedinačno i preko udruženja, doneće više istine.

Smatram da je pametan predlog da se veterani uključe u što većem broju. Pretpostavljam da je na najnižem nivou bila indoktrinacija režima, koji ih je slao tamo gde ih je slao. Ja lično poznajem desetak ljudi da kažem iz Okruga zaječarskog koji su bili što u logorima na ratištima. Njihovo učešće bi znatno doprinelo iznošenju istine i detalja iz svega onoga što su proživeli. (Dejan Zdravković, Opštinski odbor LDP Zaječar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Komisija treba da se bavi i „svojim“ žrtvama

za koje su odgovorni nadređeni.

Koji su kriterijumi šta je ratni zločin i šta je ratna žrtva i da li bi se REKOM bavio i onim žrtvama koje su žrtve sopstvenog naroda, a ne samo nekog drugog, jer činjenica je da je toga bilo indirektno ili direktno. Primera radi, neko pošalje kamion, a zna da je minirano i druga strana obaveštava da je minirano, ali to se zanemari. Pa je onda pitanje čije su ti ljudi žrtve, da li suprotne strane ili sa strane nadređenog. (Sava Smailović, Timočki centar Roma u Zaječaru, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Mlade treba informisati i uključiti u kampnju za prikupljanje potpisa.

(...) imamo mnogo mladih ljudi koji ne samo da nemaju informacije nego uopšte nisu bili svesni ratnih dešavanja u periodu 90-tih i zato jeste neophodno da se prvo oni informišu o tome ali i preko organizacija civilnog društva i preko različitih sistema uključe i u osnivanje komisije. (Maja Stojanović, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Ja nailazim na veliki problem da moji vršnjaci nemaju apsolutno nikakav stav prema tome što se zbivalo na prostorima bivše Jugoslavije. Mislim da bi trebalo da obratite pažnju na njih i da se oni više informišu. (Siniša Kodicević, Gimnazija u Negotinu, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009)

Rasvetliti ulogu i odgovornost svih službi državnih bezbednosti za počinjene zločine.

Svakako treba uzeti u obzir strukturu Državne bezbednosti iz čitavog ovog regiona. Znamo da su one krive za sve što se dešavalo, znači te zločine nisu pravili narodi, te zločine su pravile ideologije i pojedinci koji su bili inspirisani da tako nešto čine.(...) Ja mislim da su to ključni elementi za saznavanje istine(...). jer su one bili inspiratori ispred bilo kojih državnih struktura i većinom odgovorni za sve ono što je kasnije eskaliralo. (Miodrag Milošević, Radionica za popravku Borskog grada, Asocijacija za razvoj opštine Bora, Bor, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

REKOM treba da se bavi kršenjima ljudskih prava u Sandžaku 90-tih godina.

(...) Nisu samo ratni zločini koji su se dešavali na prostoru bivše Jugoslavije u periodu od 1991. godine do 1999. godine. Na primer šta se dešavalo u Sandžaku isto 90-tih godina. To nisu direktno bili ratni zločini ali vi znate da su tamo ljudi, uglavnom muslimanske nacionalnosti bili mučeni od strane pripadnika policije, ne paravojnih formacija, to se zna tačno, i paravojnih između ostalog ali policija je ispitivala ljude, privodila ih na informativne razgovore i tako dalje. To je isto jedno delo koje treba da bude kažnjeno, nije direktan ratni zločin ali ja mislim da bi komisija trebalo da se bavi tim problemom. (Dragana Nikolić, Odbor za građansku inicijativu, Niš, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Svaka država treba da formira svoju komisiju, a regionalna treba da bude nadkomisija.

Smatram da svaka država treba da oformi svoju komisiju i da onda postoji kao neka nadkomisija ukoliko može objektivno i nepristrasno da radi, (Marko Ristić, Opštinska uprava opštine Knjaževac, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

U komisiju treba uključiti stručnjake raznih profila.

(...) ova komisija treba da bude sačinjena od stručnjaka iz istorije, sociologije, psihologije i drugih kategorija građana(...). Znači tu treba da budu uključeni i mladi, zatim učesnici svih ovih sukoba i ostali građani koj su zainteresovani za ovakvu vrstu akcije(...) Mislim da treba da se rasvetle svi ratni zločinci i mi kao Unija Rumuna Srbije želimo da dajemo doprinos u tom smislu. (Bojko Stanković, Unija Rumuna Srbije Dunav, Zaječar, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

Znači ono što ja smatram jeste da komisija pre svega treba da ima stručne ljude, onda ljude iz različitih struktura i da komisija ne može da radi, ne može samo ta jedna komisija, ona mora da ima neke podkomisije, ne znam kako da kažem i svi oni moraju da sarađuju u cilju da se uvide te činjenice i ta istina. (Sava Smailović, Timočki centar Roma u Zaječaru, Srbija, Konsul-

tacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, Srbija, 22. decembar 2009.)

REKOM treba da se bavi i žrtvama NATO bombardovanja i da istraži da li su korišćena nedozvoljena sredstva borbe.

(...) moj lični stav, jedan osvrt, na bombardovanja i (...) stradanje nedužnih civila. Imamo slučaj

bombardovanja kolone izbeglica, potom onog čuvenog voza i još neke slučajeve, da li će i oni biti razmatrani kao ratni zločini. Jer su počinjeni praktično u ratu... da li je onda upotreba kasetnih bombi koje nisu dozvoljene međunarodnim ratnim pravom, predstavlja ratni zločin. (Srećko Čeferjanović, Opštinski odbor Demokratske stranke u Zaječaru, Srbija, Konsultacije s lokalnom zajednicom, Zaječar, 22. decembar 2009)

SADRŽAJ

Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Pula, Hrvatska 1. srpanj 2009.	3
Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Zvornik, BiH 18. jul 2009.	6
Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Knin, Hrvatska 4. kolovoz 2009.	10
Lokalne konsultacije s udruženjima žrtava o Inicijativi za osnivanje REKOM Mitrovica/Mitrović, Kosovo 5. septembar 2009.	12
Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Kruševac, Srbija 7. septembar 2009.	15
Nacionalne konsultacije s mladima o inicijativi za osnivanje REKOM Sarajevo, BiH 19. septembar 2009.	18
Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Pakrac, Hrvatska 22. rujan 2009.	22
Nacionalne konsultacije sa intelektualcima o Inicijativi za osnivanje REKOM Novi Sad, Srbija 25. septembar 2009.	26
Regionalne konsultacije s novinarima o Inicijativi za osnivanje REKOM Novi Sad, Srbija 26. septembar 2009.	31
Nacionalne konsultacije s mladima o Inicijativi za osnivanje REKOM Priština/Priştinë, Kosovo 30. septembar 2009.	38
Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Vukovar, Hrvatska 30. rujan 2009.	42
Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Doboj, Bosna i Hercegovina 3. oktobar 2009.	46
Nacionalne konsultacije s ženskim organizacijama, političarkama, umetnicama, novinarkama/ima o Inicijativi za osnivanje REKOM Beograd, Srbija 9. oktobar 2009.	50
Konzultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Cazin, Bosna i Hercegovina 10. oktobar 2009.	53
Nacionalne konsultacije s vjernicima i vjerskim zajednicama o Inicijativi za osnivanje REKOM Zagreb, Hrvatska 16. listopad 2009.	57

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Osijek, Hrvatska 17. listopada 2009.	59
Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Kikinda, Srbija 17. oktobar 2009.	62
Nacionalne konsultacije s mladima o inicijativi za osnivanje REKOM Banja Luka, BiH 17. oktobar 2009.	65
Nacionalne konsultacije s ženskim grupama o Inicijativi za osnivanje REKOM Podgorica, Crna Gora 23. oktobar 2009.	68
Lokalne konsultacije s braniteljima o Inicijativi za osnivanje REKOM Donja Stubica, Hrvatska 28. listopada 2009.	69
Lokalne konsultacije s civilnim društvom o inicijativi za osnivanje REKOM Mitrovica/Mitrović, Kosovo 29. oktobar 2009.	75
Nacionalne konsultacije sa intelektualcima o inicijativi za osnivanje REKOM Sarajevo, Bosna i Hercegovina 7. novembar 2009.	78
Nacionalne konsultacije s ženskim grupama o Inicijativi za osnivanje REKOM Tuzla, BiH 11. novembar 2009.	82
Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Šabac, Srbija 13. novembar 2009.	85
Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Vlasenica, Bosna i Hercegovina, 14. novembar 2009.	88
Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama o Inicijativi za osnivanje REKOM Sarajevo, Bosna i Hercegovina 21. novembar 2009.	90
Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Zrenjanin, Srbija 28. novembar 2009.	94
Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM Brčko, BiH 5. decembar 2009.	98
Nacionalne konsultacije s logorašima o Inicijativi za osnivanje REKOM Sarajevo, BiH 10. decembar 2009.	101
Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama o Inicijativi za osnivanje REKOM Beograd, Srbija 17. decembar 2009.	104
Nacionalne konsultacije sa intelektualcima o Inicijativi za osnivanje REKOM Podgorica, Crna Gora 17. decembar 2009.	109

Nacionalne konsultacije s nevladinim organizacijama o Inicijativi za osnivanje REKOM

Priština/Prishtinë, Kosovo

19. decembar 2009. 114

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

Novi Pazar, Srbija

21. decembar 2009. 116

Konsultacije s lokalnom zajednicom o Inicijativi za osnivanje REKOM

Zaječar, Srbija

22. decembar 2009. 120

Izdavač:

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću

Za izdavača:

Vesna Teršelič

Naklada:

600

Tisak:

Publikum

Beograd, ožujak 2010.

ISBN: 978-953-95433-4-9

CIP ZAPIS DOSTUPAN U RAČUNALNOM
KATALOGU NACIONALNE I SVEUČILIŠNE
KNJIŽNICE U ZAGREBU POD BROJEM 732375